سنڌي ناٽڪ جي تاريخ

تحقيق ۽ سهيڙ

ڊاڪٽر محمد يوسف پنهور

Sindhi Naataka jee Taareekh

Research and compilation by

Dr. Muhammad Yusuf Panhwar

http://www.sindhiadabiboard.org/Catalogue/Dramas/Book3/Book_page1.html

ڪتاب جو نالو: سنڌي ناٽڪ جي تاريخ
تحقيق: ڊاڪٽر محمد يوسف پنهور
ايڊيشن: پهريون
ڇپيندڙ: انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي
سال: 1992
صفحا: 108 ڊيمي سائز
ڪاپي رائيٽ: انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي
(مصنف جا حق ۽ واسطا قائم)

Title: Sindhi Naatak jee Taareekh

Research: Dr. Muhammad Yusuf Panhwar

Published by: Institute of Sindhology

Edition: First

Year: 1992 (compiled in 1969)

پبلشر پاران

جديد سنڌي ناٽڪ جي تاريخ لڳ ڀڳ هڪ صديءَ جي عرصي تي ڦهليل آهي. انهي دوران، اصلوڪن ناٽڪن سان گڏ ڪيترن ئي مختلف ٻولين ۽ ملڪن جي ناٽڪن کي سنڌي ويس ڍڪائي اسٽيج تي يا ڪتابي صورت ۾ پيش ڪيو ويو آهي. ناٽڪ جي موضوع سان دلچسپي رکندڙن ۽ انهيءَ تي تحقيق ڪندڙن جي سهوليت لاءِ انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجيءَ جي طرفان، مرحوم ڊاڪٽر محمد يوسف پنهور جي هيءَ پبليڪيشن يقيناً وڏي سهوليت جو سبب بڻبي.

مرحوم ڊاڪٽر محمد يوسف پنهور هن ڪتاب جو مسودو اسان کي پنهنجي حياتي ۾ ڇپائيءَ لاءِ ڏنو هو، پر افسوس جو هو پنهنجي مسودي کي ڪتابي صورت ۾ ڏسي نه سگهيو. اسان کي انهيءَ جو بيحد افسوس آهي.

انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي پاران هن کان اڳ ۾ ٻه ناٽڪن جا مجموعا ۽ هڪ ڪتاب ناٽڪ جي فن ۽ تاريخ تي پيش ڪيا ويا آهن. هيءُ ڪتاب انهيءَ ڏس ۾ تاريخوار ناٽڪن جي ترتيب جي لحاظ کان معلومات ۾ يقيناً اضافو آڻيندو.

انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي　　　　ڊائريڪٽر

4- جنوري 1992ع

مهاڳ

ڊرامو انسان جي خصلت ۽ فطرت جو گهڻي حد تائين ترجمان آهي. تڏهن ته هن جو اثر مڙئي ڏسندڙن، پوءِ انهن ۾ ٻُڍا هجن يا ٻار، پڙهيل هجن يا اڻ پڙهيل سڀني تي يڪسان ۽ گُوڙهو ٿئي ٿو. انهي تعريف ۽ تاثير سبب ماضيءَ ۾ تعليم پکيڙڻ لاءِ سنڌي ڊرامن کي خاص اهميت حاصل هئي، ڇاڪاڻ ته سنڌي ناٽڪ جي اوسر واري تاريخ مان اهو معلوم ٿو ٿئي ته اُن دور ۾ سنڌي ڊرامن جو بنيادي ۽ وڏو مقصد تعليم ۽ تهذيب جو پرچار هوندو هو. ان ڪري هر سال تعليمي ادارن ۾ وڏن ڏهاڙن توڙي ساليانې تقريبن ۾ باقاعدگي ۽ خاص تيارين سان ڊرامو اسٽيج ڪيو ويندو هو.

اهڙي ريت اختصار ۾ بيان ٿيل سنڌي ناٽڪ جي سِرجٽهاري دور کي تاريخ جي حوالي سان ڏٺو وڃي ته سنڌي ناٽڪ جي شروعات تعليمي ادارن جي احاطي ۾ معلوم ٿئي ٿي. اهو ئي سبب هو تڏهن ته پهرين سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي به ماضيءَ جي هڪ مشهور تعليمي اداري سنڌ ڪاليج ڪراچي ۾ ”ڏيارام ڇيٺمل سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي“ جي نالي سان برپا ٿي هئي، جتي جيڪو پهريون سنڌي ناٽڪ (نل دمينتي) پيش ٿيو هو، تنهن ناٽڪ جو ليکڪ به هڪ اُستاد (ماستر ڇيٽانند ڪلٽداس پرياڻي) هو. اُن بعد جيڪي به سنڌي ڊراما لکيا ويا سي اُن وقت جي ڏنڌوڙي ناٽڪ منڊلين جي عام بازاري طرز تي نه پر اُهي ناٽڪ تعليمي ادارن جي احاطي ۾ استادن ۽ شاگردن پاڻ ۾ گڏجي خاص اهتمام سان اسٽيج ڪيا.

استادن ۽ شاگردن جو تن ڏينهن ۾ اسٽيج ڊرامي سان وابستگيءَ جو هڪ مکيه ڪارڻ اهو به هو ته تعليمي معيار وڌائڻ واسطي مطالعي سان گڏ مشاهدي کي فروغ ڏيڻ خاطر ڊرامي کي اُن دور ۾ تدريسي سهڪار طور (جيئن اڄ ڪله پراجيڪٽر يا وي سي آر ذريعي معلوماتي ۽ تدريسي فلمون ڏيکاريون وڃن ٿيون) تعليمي ادارن ۾ ڪيترائي سبق آموز ڊراما، مثال طور شيڪسپيئر يا ٻين اهڙن عالمگير ڊرامه نويسن جا مشهور ڊراما اسٽيج ڪيا ويندا هئا جن کي ڏسي ناظرين (شاگرد) اُن ڊرامي جي ڪهاڻي توڙي ڪردارن کي آسانيءَ سان ذهن نشين ڪري سگهندا هئا. اهڙيءَ طرح نصابي گُهرجون پوريون ڪرڻ سبب سنڌي ڊرامو پنهنجي پهرئين توڙي ٻئين، بلڪ ٽئين دور جي شروعات تائين به گهڻو ڪري تعليمدانن جي هٿ وٺندڙ جي ڪري تعليم گاهن جي احاطي ۾ رهيو هو.

ننڍي کنڊ جي ورهاڱي بعد هتي سنڌي ناٽڪ جيئن ساڳيءَ ريت تعليمي ادارن ۾ موجود هو تيئن هوڏانهن هندستان ۾ به سنڌي ڊرامي جي شروعات وري به دهلي، بمبئي ۽ ٻين وڏن شهرن جي اسڪولن ۽ ڪاليجن ۾ ٿي هئي ۽ اُن جا روح روان به گهڻو ڪري هتان ڪان لڏي ويل استاد ۽ تعليمي ماهر هئا. البت بعد ۾ جيئن جيئن اسٽيج ڊرامي جي فن ترقي ڪئي تيئن تيئن سنڌي ڊرامو تعليمي ادارن جي احاطي ڪان ٿورو ٻاهر نڪري عوام آڏو اُنهن جي پسند پٽاندر پيش ٿيڻ لڳو: پر پوءِ به تعليمدان تحرير توڙي پيشڪش ۾ ڪنهن نه ڪنهن ريت هن فن ۾ پنهنجو هٿ وٺندڙ رهيا آهن.

سنڌي ناٽڪ جي انهي اوسر ۾ مزاج جي پس منظر ۾ تعليم حاصل ڪندي بحيثيت شاگرد ۽ بعد ۾ استاد، مون کي به هن ميدان ۾ ٻالجتيءَ کان هٿ وٺڻو پيو آهي، تڏهن ته اسڪولي دور کان ڪاليج ۽ بعد ۾ يونيورسٽيءَ تائين سائنس جي سنسار ۾ رهندي به هن اسٽيج ڊرامي جي فن ۾ مون ڀرپور حصو ورتو آهي. ماضيءَ ۾ اسٽيج تي مون ساڻ گڏ جن به ساٿين ڀرو ورتو يا جن به منهنجا لکيل يا پيش ڪيل اسٽيج ڊراما ڏٺا سي اڄ به مون کي اسٽيج جي حوالي سان ياد ڪندا رهن ٿا.

ان ڪري سال 1980ع ۾ جڏهن سنڌي ڊرامي جو سئو ساله جشن ملهايو پئي ويو ته ماضي جي ڪيترن ئي دوستن مون کي اُن ۾ ڀرو وٺڻ لاءِ اُڀاريو، جنهن تي مون به ارادو ڪيو ته اسٽيج ڊرامي جو جيترو به تجربو حاصل آهي تنهن جو

عملي مظاهرو ضرور ڪيو. ان لاءِ پوءِ سنڌي ناٽڪ صدي جشن ملهائڻ واري پروگرام جي تيارين ۾ مصروف ٿي ويس. حيدرآباد سنڌ ۾ انهي جشن ملهائڻ لاءِ جيڪا اعليٰ سطح تي ڪميٽي مقرر ڪئي وئي هئي تنهن جو ميمبر رهيس ۽ پوءِ عملي طور نه رڳو بحيثيت هڪ چيف ڊراما ڊائريڪٽر جي جشن ۾ پيش ٿيل ڊرامن جي اسڪرپٽ ايڊيٽنگ ۽ هدايتڪاري جا فرائض انجام ڏنا هُيم پر گڏو گڏ ڊرامن جي چونڊ ۽ ترتيب واسطي تعليمي ادارن ۽ خانگي لائبريرين مان اٺن ڏهن مهينن جي عرصي ۾ اسٽيج ڊرامن متعلق جيڪو به معلوماتي مواد مليو هو سو سهيڙي سنڌي ناٽڪ جي هڪ تاريخوار ترتيب (Chronology) تيار ڪري ورتي هُيم. انهي سهيڙپ لاءِ ناچيز جي پنهنجن سڄڻن مسٽر محمد عمر چنڊ، مسٽر مراد علي مرزا، مسٽر احمد شيخ، مسٽر عبدالقيوم صائب، مسٽر حمايت علي شاعر ۽ مسٽر وفا راشدي جهڙن علم – دوستن طرفان تمام گهڻي حوصله افزائي ٿي هئي.

سنڌي ناٽڪ جي اوسر تي منهنجي هيءَ نئين انداز سان ترتيب ڏنل تحقيق 1980ع ۾ حيدرآباد سنڌ ۾ ملهايل سنڌي ناٽڪ صدي جشن واري سووينيئر ۾ خاص مضمون طور شايع ڪئي ويئي جيڪا هتي سنڌ ۾ ته گهڻن کي پسند پيئي. هندستان ۾ به ان تي ڪجھ تنقيدي تبصرا ڇپيا ته، ”ورهاڱي بعد هندستان ۾ سنڌي اديبن توڙي فنڪارن جيڪو ڪجھ سنڌي ناٽڪ جي ترقيءَ ۾ حصو ورتو سو هن سهيڙپ ۾ ڇاٽايل ناهي.“

انهي ادبي تنقيد تي دلشڪست ٿيڻ بدران مون پنهنجو پاڻ کي وڌيڪ محنت ڪرڻ لاءِ تيار ڪيو ۽ پوءِ سال 1982ع کان سنڌ ۽ هند ۾ سنڌي ناٽڪ جي اوسر تي مڪمل تاريخوار ترتيب سهيڙڻ جو ڪم هٿ ۾ ڪنيم. ان لاءِ ورهاڱي بعد هندستان ۾ پيش ٿيل سنڌي ناٽڪ متعلق جيئن جيئن معلوماتي مواد ملندو رهيو تيئن تيئن ترتيب سان درج ڪندو رهيس.

ان ڏس ۾ نئين سرڪيل جاکوڙ ۾ جيڪڏهن مسٽر ولي رام ولڀ جهڙو سنڌي ادب جو هڏ ڏوکي ساٿ نه ڏئي ها ته هي ڪم وڌيڪ ڪٺن ۽ اجا به گهڻو عرصو گهري ها. ان لاءِ سندس تهدل سان ٿورا مڃيا ٿو جو پاڻ وقت به وقت هندستان مان ونس پهتل ڪتاب، مخزنون، رسالا ۽ چوپڙيون مون کي پڙهڻ لاءِ ڏيندو رهندو هو ۽ آئون انهن جو مطالعو ڪندو سنڌي ناٽڪ جو مواد ميڙيندو هن ترتيب کي تيار ڪندو رهندو هوس. تان جو نيٺ 1989ع جي شروعات ڌاري ستن سالن بعد پيهر سنواريل صورت ۾ هيءَ سنڌي ناٽڪ جي تاريخوار ترتيب مڪمل ٿي وئي. هن ڪتاب جي تڪميل لاءِ ڊاڪٽر عبدالقادر انصاري، سابق وائس چانسلر سنڌ يونيورسٽي ڄام شورو ۽ مسٽر عبدالقادر جوڻيجو، ڊائريڪٽر انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي ڄام شورو جي همت افزائي ۽ مددي حوالن لاءِ ڪتابن ڏيڻ واري وڙ کي به هرگز نٿو وساري سگهان ۽ سندن بيحد مشڪور آهيان.

آخر ۾ آئون انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي ڄام شورو ۽ اُن جي ڪتاب منظور ڪندڙ ڪميٽيءَ جي ميمبرن جو پڻ نهايت ٿورائتو آهيان جن صرافن ’محبت پائي من ۾، رنڊا روڙيا جن‘ جي مصداق تي عمل ڪندي منهنجيءَ هن محنت کي اشاعت لاءِ منظوري ڏني ۽ پوءِ اداري هي ڪتاب ڇپائي پڌرو ڪيو. اميد ته پڙهندڙن وٽ منهنجو هي پيار جو پورهيو به صاب پوندو.

محمد يوسف پنهور

حيدرآباد سنڌ

5 جون 1989ع

1

ڊرامو يا ناٽڪ

گهڻو آڳاٽو جڏهن انسان اجا غارن جو رهواسي هو، پاڻ کي قبيلن ۾ ورهائي، انساني تهذيب ۽ تمدن جي شروعات ڪري رهيو هو؛ تڏهن کان ئي پنهنجن جذبن ۽ احساسن جي اظهار ڪرڻ لاءِ مخصوص رنگ ۽ ربط سان جشن ۽ تقريبون ملهائڻ لڳو هو. جنهن لاءِ ائين ڪٿي سمجهيو وڃي، ته انسان جي تمدني تواريخ کان گهڻو اڳ واري دؤر ۾ انسان پنهنجي ساٿين (ناظرين) سامهون، مخصوص اندازن سان بهادريءَ جي ڪارنامن يا شڪار جي مشاهدن کي بيان ڪري ڏيکاريندو هو.

انسان جي جذبن ۽ احساسن واري اهڙي اظهار جي ادائگي کي يوناني ٻوليءَ ۾ ’ڊرومنن‘ ڪري ڪوٺيو ويندو هو، جنهن لفظ جو پوءِ وارو گهاڙيٽو ’ ڊرومنن‘ مان ڦري ’ڊراؤ‘ ٿيو جنهن مان اڄتي هلي لفظ ڊرامو (Drama) ٺهيو آهي، ۽ ان جي معنيٰ آهي ’ڪرڻ‘ يا ’ڪري ڏيکارڻ‘(1). ساڳئيءَ ريت وضاحت سان بيان ڪندي يونان جي عِظيم فلاسافر ارسطوءَ (385 ق.م) ڊرامي کي’عمل جي ‘ نقالي) imitation Of action) سڏيو آهي.(2)

ناٽڪ جي فني حيثيت:

قديم دور کان ئي ڊرامي بابت ماهر- ناٽڪ ڪار ’تحرير‘ مٿان ’عمل‘ جي فوقيت واري راءِ قائم رکيو اچن. ان لاءِ ڊرامي بابت ارسطو جو نظريو ورجايو ٿو وڃي ته عمل جي نقالي جي بنياد تي ڪنهن به ڊرامي جي ’تحرير‘ کان وڌيڪ ’عمل‘ جي اهميت آهي. تنهنڪري ڪو به اسٽيج ڊرامو لکت جي لحاظ کان پل ڪٿي وٽندڙ يا بيحد وٽندڙ لڳي پر انهي ڊرامي کي اسٽيج تي پيش ڪرڻ ڪانسواءِ ايئن سمجهڻ گهرجي ته انهي جو ملهه ڪاغذ جي صفحن تي بي روح ۽ خاموش تصوير کان وڌيڪ ڪجهه به نه آهي(1). ان ڏس ۾ هڪ ماهر سنڌي ناٽڪ نويس به پنهنجي وسيع تجربي جي بنياد تي ساڳيو رايو پيش ڪندي لکي ٿو ته، ’ڪو به اسٽيج ڊرامو حقيقي معنيٰ ۾ تڏهن ئي ڊرامو ليکيو ويندو آهي، جڏهن اهو اسٽيج تي پيش ڪيو ويندو آهي.‘ بلڪل

اهڙي طرح جيئن ڪو به لکيل نغمو صحيح معنيٰ ۾ تڏهن ئي نغمو ڪوٺبو آهي جڏهن اهو ڳايو ويندو آهي. ناٽڪ بابت به ساڳيو ئي دليل ڏنو وڃي ٿو ته ناٽڪ جو آخرين مقصد تڏهن پورو سمجهبو آهي، جڏهن اهو ٿيئٽر ۾ اسٽيج تي پيش ڪيو ويندو آهي.(2)

---

(1)sister, The, plays A book of : M.AgnesDavid 1960, p.1 Macmillan Co. New York

(2) Aristotle: The poetics (Translated by Ingram Bywater)The Macmillan Co. New York,1930 p,15.

(1) Bander Mathews: A study of drama, Houghton miffin Co Boston,,1930p.4

(2) منگهارام ملڪاڻي: ’ سنڌي نثر جي تاريخ ‘ زيب ادبي مرڪز ، حيدرآباد سنڌ ، 1977ع

2
اسٽيج ۽ ٿيئٽر

اسٽيج لاطيني ٻولي جو لفظ آهي جيڪو(سسٽيٽڪم اسٽئٽس يا اسٽيئر) لفظ مان اخذ ٿيل آهي، جنهن جي معنيٰ آهي’ويهڻ ‘. جئين ٿيئٽر جي هن حصي تي فنڪار ويهي فن جو مظاهرو ڪن ٿا، سو انهي مناسبت سان مٿس اسٽيج نالو رکيو ويو آهي.

اسٽيج جي لاڳو واري حصي کي’آڊيٽوريم‘(1) ڪوٺجي ٿو. اسٽيج ۽ آڊيٽوريم ’ٿئيٽر‘(2) جي ٻه ،مکيه ڀاڱا آهن ۽ اهي ٻئي ڀاڱا جتي گڏجن ٿا، انهي کي ’پروسينيم‘(3) سڏيو وڃي ٿو.

ابتدائي يوناني دور ۾ ٿيئٽر جي اڏاوت ٽڪريءَ جي لاهي تي ٿيندي هئي، جتي آڊيٽوريم لاهيءَ واري پاسي تي بنايو ويندو هو، جيڪو ڪليل وايو منڊل ۾ هوندو هو. ٻئي پاسي تي اسٽيج ٽڪريءَ جي لاهيءَ وٽ ئي ٺاهي ويندي هئي. اسٽيج وارو احاطو تنبن جو جڙيل هوندو هو، جتي اداڪار پنهنجن چهرن تي مصنوعي شڪلين وارا پوش(Masks) اوڍي اسٽيج تي اداڪاري ڪندا هئا. سو اهڙيءَ ريت يوناني ٿيئٽر ۾ اداڪارن ۽ ناٽڪ ڏسندڙن لاءِ به الڳ الڳ هنڌ اسٽِيج ۽ آڊيٽوريم مقرر ٿيا هئا.

ان کانپوءِ رومن ٿيئٽر ۾ وري اها روايت جاري ٿي ته آڊيٽوريم ۾ ساز وڄائيندڙ فنڪارن(آرڪيسٽرا) کي اسٽيج جي اڳيان ويهاريو ويندو هو، جيڪا پوءِ اڳتي هلي ٿيئٽر ۾ آرڪيٽرا لاءِ مخصوص جاءِ بنجي ويئي.

اهڙيءَ طرح شروعاتي انگريزي ٿيئٽر (1576ع ڌاري) جي اڏاوت ۾ به وري اها ٿوري گهڻي ڦيرڦار ٿي ته آڊيٽوريم ۾ ڏسندڙن جي ويهڻ لاءِ ٿي ڪٺهڙا (Balconies) تعمير ڪيا ويا. پوءِ ٿيئٽر جي اها اڏاوتي اوسر ڪيترين تبديلين سان تعمير ٿيندي اچي موجوده جديد ٿيئٽر تائين پهتي آهي.

3
ناٽڪ جو نماءُ

ناٽڪ جو آغاز انسان جي تهذيب ۽ تمدن جي شروعات کان ئي لاڳو معلوم ٿئي ٿو، جنهن جي ثبوت پنج هزار سال آڳاٽي ’ موهن جي دڙي‘ واري سنڌو ماٿري جي سپيتا مان مليو ٿو؛ جتان هٿ آيل مکيه مجسمن جهڙوڪ’ نرتڪي‘ (نرت جي اداڪار يا ناچڻي) ۽ ’پروهت‘ سان گڏ ٻيا (ناظرين) مجسما انهيءَ دور جي آڳاٽي نرتيه يا ناچ – ناٽڪ (Ballet) جا هم اهڃاڻ ٻيا پانئجن.(1)
اهڙيءَ طرح قديم سنڌي راڳ’ ڏس ۽ بيان‘ وارين ڪافين جو ذڪر هئڻ تمام ضروري آهي، جيڪي ڳائيندي وقت قصي ۾ بيان ٿيندڙ ڪردار جي اداڪاري هٿن جي اشارن ۽ آواز جي لاهن چاڙهن سان ڪئي وڃي ٿي. مثال طور ليلا چنيسر جو داستان پيش ڪرڻ وقت فنڪار قصي کي سانگ واري سٽاءُ (ڊرامائي انداز) ۾ پيش ڪندو آهي؛ يعني ته ڳائيندڙ اداڪاري ۽ ڳائڻ ذريعي ٻولين کي ائين پيش ڪندو آهي جو ڄڻ ليلا پاڻ چئي رهي آهي(2).
قديم سنڌي راڳ جي هيءَ صنف وري اوائلي دور واري راڳ – ناٽڪ (Opera) سان گهڻي قدر مشابهت رکي ٿي.
ناٽڪ جو ٽيون نمونو آهي سانگ (حڪايتي ناٽڪ)، جنهن بابت سنڌي لوڪ ادب جي جڳ مشهور محقق ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جو چوڻ آهي ته سانگ سنڌ جو ڊرامو آهي، جنهن جي شروعات آڳاٽي وقت کان ٿي. مڱڻهار، ڀٽ، شيدي ۽ ٻيا خاص حرفتي ۽ هنر مند گروهه شادين ۾، محفلن جي موقعن تي سانگ وجهندا هئا؛ جنهن ۾ مختلف ڪردارن جا روپ اختيار ڪري واقعي يا سماجي منظر جي جيئري جاڳندي تصوير پيش ڪندا هئا. هنرمند عورتون وري عورتن جي مجلسن ۾ سانگ وجهنديون هيون. اڄا تائين ڪن جاين تي اهي سانگ رچايا ويندا آهن.(1)
ننڍي کنڊ ۾ ناٽڪ جي شروعات يوناني ناٽڪ وانگر ڌرمي رنگ سان ٿي، ڇاڪاڻ ته آڳاٽي زماني وارا هتان جا رهواسي يونانين وانگر اصنام پرست هئا. ناٽڪ تي ڌرم جو اثر هئڻ ڪري انهيءَ دور ۾(توڙي هاڻي به) هندو پنهنجن خاص ڌرمي ڏڻن، جهڙوڪ هولي، ڏياري، جنم اشٽمي ۽ دسهڙي جي موقعن تي جدا جدا ميڪ اپ سان جدا جدا روپ ڌاري نقل ڪندا رهن ٿا. انهيءَ ابتدائي

دور ۾ ڏرمي ڪرامتن ۽ غيبي اسرارن جا ناٽڪ(راس ليلا ۽ رام ليلا) به خوب رچايا ويندا هئا. اهڙي طرز جي ناٽڪن کي لوڪ –ناٽڪ ليکي هند جو هڪ معروف سنڌي ناٽڪ- ڪار پنهنجي راءِ جو هڙي طرح اظهار ٿو ڪري ته "سانگ، تماشو، ڪٺ پتيلن جو کيل، چونڪي، ڀڳت ۽ رام ڪرشن ليلائون سنڌ جا مکيه طرح لوڪ-ناٽڪ آهن". (2)
آڳاٽي زماني کان ئي ناٽڪ جي ٽنهي مکيه نمونن: ناچ –ناٽڪ ، راڳ-ناٽڪ ۽ حڪايتي ناٽڪ جو کليل ميدان ۾ نماءُ رڳو هتي سنڌو ماٿريءَ جي قديم تمدن ۾ رائج نه هو پر يونان جتي ناٽڪ اوج تي پهتي هو، اتي به 472 قبل مسيح ڏاري دراما کليل ميدان ۾ پيش ٿيندو هو، انهي دور کي عهد وسطيٰ يا عوامي ناٽڪ (Medieval Drama and everyman) ڪوٺجي ٿو؛ جڏهن ناٽڪ عبادتگاهن ۽ شاهي دربار مان نڪري عوام تائين پهتو. جنهنڪري هن دور (5کان15 صدي عيسوي) ۾ گشتي ناٽڪ- گهر پري پري ڏسن کهي وجي ناٽڪن جو نماءُ ڪندا هئا. (1)
انهي دور جي لڳ ڀڳ چهين کان ٻارهين صدي عيسوي ۾ روم جي زوال کانپوءِ ڪيترن مشهور ناٽڪن جا دلچسپ ٽڪرا سيلاني اداڪار شغل ۽ شادمانن جي موقعن تي گهٽين ۽ دالانن ۾ ادا ڪري ڏيکاريندا هئا. پوءِ ناٽڪ جي اهڙي طرح کليل فضا ۾ نماءُ ايتريقدر ته اوسر ماٽي، جو اهو به دور آيو جو اهڙي قسم جي ناٽڪ واري پيشڪش هاڻوڪي جديد دور ۾ تماشگاه (Areba stage) يا چوڌاري وارو ناٽڪ –گهر (Theater in the round) جي نالي سان مشهور آهي.

4
سنڌ ۾ ناٽڪ

سنڌ ۾ ناٽڪ جي تاريخ باقاعدگيءَ سان اوڻويهين صدي عيسوي جي وچ ڌاري سهيڙجڻ شروع ٿي. 1854ع ۾ قائم ٿيل’ رايل ٿيئٽر ڪراچي‘ ناٽڪ جي ميدان ۾ پهريون قدم هو. جنهن 6۽8 جون 1854ع تي جان ٿامس هئينز (John Thomas Haines) جو مڪمل ميلو ڊراما ’آسٽرلز‘ يا دي سولجر برائيڊ (Austerliz-or- The Soldier`s Bride) پيش ڪيو هو، جنهن ۾ انگلينڊ جي مهاراڻِي جي 83 ريجمينٽ جي شوقيه فنڪارن حصو ورتو هو. ڪراچي ڇانوڻيءَ ويجهو قائم ڪيل ٿيئٽر هال ۾ هن ڊرامي سان گڏ هڪ مذاحِيه فيچر دي هيپي مئن، (The Happy Man) پڻ پيش ڪيو ويو هو.(1)

رايل ٿيئٽر برپا ٿيڻ ڪانپوءِ جيئن جيئن ناٽڪ ڏسڻ جو رجحان وڌيو، ته پوءَ ڇاهه پٽاندڙ آهستي آهستي ڊرئميٽڪ سوسائيٽون پڻ قائم ٿيڻ لڳيون هيون، جهڙوڪ:

- دي ڪراچي فرينڊ ان نيڊ سوسائٽي (1882ع)،
- پيني ريڊنگس ائنڊ ڊرئميٽڪ سوسائٽي (1884ع)،
- ڊرئميٽڪ ڪلب آف گولسٽر ريجمينٽ (1884ع) ۽
- فرسٽ بٽالين ڊبليو آر ڊرئميٽڪ ڪلب (1985ع)

هنن ناٽڪ منڊلين ۾ گهڻو ڪري انگريز فوجي آفيسر وڏي چاهه سان حصو وٺندا هئا(2) انهن مقامي ڊراميٽڪ سوسائيٽين ڪانسواءِ ٻاهران آيل ڪي ناٽڪ پيش ڪندڙ ڪمپنيون پنهنجا مشهور ناٽڪ پيش ڪرڻ ايندي‌ون هيون. اهڙيءَ طرح شروعات ۾ هتي سڀ ڪان پهريائين بمبئي ڪان آيل ناٽڪي پيشي واريون پارسي ۽ گجراتي ڪمپنيون پنهنجا پنهنجا مشهور ناٽڪ پيش ڪنديون رهنديون هيون. انهن مشهور ناٽڪ ڪمپنين ۾ ’پارسي اوريجنل آپيرا ڪمپني‘ ۽ ’روزا ٿاورز ڪاميڊي ڪمپني‘ ديسي زبان ڪان علاوه انگريزي ۾ پڻ ناٽڪ اسٽيج تي پيش ڪنديون هيون.

سنڌ ۾ جيڪي ٻاهر ڪان ايندڙ ڪمپنيون ناٽڪ اسٽيج ڪرڻ اينديون هيون سي پاڻ سان گڏ عارضي اسٽيج ۽ ٻيو ناٽڪن جو سامان پڻ کڻِي اچي، ناٽڪ رچائينديون هيون. ٻاهر ڪان ايندڙ انهن ناٽڪ ڪمپنين ۾ پهرين ڊرئميٽڪ ڪمپني هڪ

پارسي سيٺ پسٽن جي فرامجي 1877ع ڌاري بمبئي ۾ قائم ڪئي. هن جي مرڻ کانپوءِ اها ڪمپني ٽٽي به ڪپنيون ٿيون. اصلي ڪمپني جو نالو ’اوريجنل ٿيئٽريڪل ڪمپني‘ هو، جنهن جي ٽٽڻ تي خورشيد جي بالي والا ’وڪٽوريا ناٽڪ ڪمپني‘ ۽ ڪائوسجي کٽائو ان جي مقابلي ۾ ‘الفريڊ ٿيئرٽيڪل ڪمپني‘ کڙي. ڪراچيءَ ۾ انهن ڪمپنين جون شاخون’جمعدار جي ڪمپني‘، ’زوال جي ڪمپني‘ ۽ ’جميله جي ڪمپني‘ ڊراما پيش ڪنديون هيون.(1)
اهڙي ريت سنڌ ۾ ناٽڪن لاءِ چاهه ۽ ماحول پيدا ٿيو. پاهران آيل ناٽڪ ڪمپنيون ٽڪيٽون رکنديون هيون ۽ ماڻهون تفريح خاطر اهي ٽڪيٽون خريد ڪري ناٽڪ ڏسڻ ويندا هئا.
انهن ڏنڌوڙي ناٽڪ ڪمپنين مان جميله ۽ رازل ڪمپنين ڪراچي ۾ نيپير روڊ تي پنهنجا ٿيئٽر قائم ڪيا هئا. اهي ٻئي ڪمپنيون به عورتون هلائيندڙيون هيون ۽ ناٽڪن ۾ زنانا پارٽ به پاڻ ادا ڪنديون هيون. اهي ڪمپنيون شروعات ۾ آغا حشر جو’اندر سڀا‘ نالي مشهور راڳ ناٽڪ ۽ پوءِ ڪجھ چِپيل عشقيه ناٽڪ جهڙوڪ:

- راجا اندر،
- خدا دوست،
- خوبصورت بلا،
- هرشچندر،
- ليلا مجنون،
- شيرين فرهاد ۽
- شڪنتلا

وغيره پيش ڪنديون هيون.
هتي اها ڳالھ پڻ ڌيان جوڳي آهي ته انهن پيشيور ناٽڪ ڪمپنين جي ناٽڪن کي ڏسي، هئڻ ايئن گهربو هو ته سنڌ واسي به اهڙي طرز تي ناٽڪ ڪمپنيون قائم ڪري، اسٽيج تي سنڌي ناٽڪ رچائين ها، پر نتيجو ان جي برعڪس نڪتو، چاڪاڻ ته سنڌي ڊرامي شروعات کان ئي تعليمي ماحول ۾ اؤسر ماڻي ۽ پڙهيل لکيل طبقي جي هٿن ۾ پروان چڙهيو. اهو ان ڪري جو سنڌي ناٽڪ جي شروعات ئي تعليمي ۽ تدريسي دؤر جي آغاز کان ٿي آهي.

سال 1851ع ۾ سنڌ جي پهرئين چيف ڪمشنر سر بارٽل فريئر هڪ اشتهار ذريعي سنڌي ٻولي کي سرڪاري ٻولي جو درجو ڏنو ۽ غير ملڪي آفيسرن لاءِ سنڌي ٻولي جو امتحان پاس ڪرڻ لازمي قرار ڏنو(1). بعد ۾ جڏهن 1853ع کان انگريزن جي ڪوشش سان سنڌي الف- بي ٺهي راس ٿي. ۽ پوءِ آهستي آهستي سنڌي ۾ انگريزي اسڪول کليا، تڏهن اتي ننڍا ناٽڪ لکي اسٽيج تي پيش ڪرڻ جو رواج پيو(2) .

اهڙي طرح اڳتي هلي وڏن شهرن ۾ جڏهن هاءِ اسڪول ۽ ڪاليج برپا ٿيا ته مٿئين ڪلاسن ۾ شاگرد انگريزي ڊرامي جو مطالعو ڪرڻ لڳا، جنهن مان ظاهر آهي ته مطالعي سان گڏوگڏ اهي ڊراما اسٽيج تي پيش ڪرڻ جو خيال به منجهن پيدا ٿيو. ٻئي طرف هنر مند (پروفيشنل) ناٽڪ ڪمپنين جا ڊراما ڏسندڙ ناظرين جي چاهه جو خيال رکندي برک سنڌي ناٽڪ اديبن لوڪ مقبول ناٽڪ پڻ لکڻ شروع ڪيا. اهڙي ريت سنڌي جو دور اوڻهين عيسوي صديءَ جي آخرين چوٿائي کان شروع ٿئي ٿو. جنهن کي وقت جي ڪٿا مطابق هڪ پوري صدي گذري چڪي آهي. ان ڏس ۾ تفصيلي جائزو پيش ڪندي سنڌي ناٽڪ جي اوسر کي ٽن مختلف دورن ۾ ورهايو ويو آهي.

---

(1) آبيٽوريم لاطيني زبان جو لفظ آهي، جنهن جي معني آهي ٻڌڻ

(2) ٿيئٽر يوناني ٻولي جو لفظ آهي جنهن جي معني آهي 'ڏسڻ' يا 'نظارو پسڻ'.

(3) پروسينيم يوناني ٻولي جو لفظ آهي جنهن جي معني آهي ' تنبوءَ جي سامهون وارو حصو' جيئن ته ابتدائي دور ۾ يوناني اسٽيج وارو احاطو تنبن سان جوڙيون ويندو هو، سو مٿس نالو به تڏهن کان پيل آهي.

(1) ڊاڪٽر محمد يوسف پنهور: 'سنڌي ناٽڪ جي اوسر'،هلا ل پاڪستان مئگزين ، ڪراچي، سيپٽمبر –آڪٽوبر 1982ع ، ص.42-46.

(2) ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ: 'سنڌي موسيقي جي مختصر تاريخ'، شاهه عبداللطيف ڀٽ شاهه ثقافتي مرڪز، حيدرآباد سنڌ، 1978ع ص،268.

(1) ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ: 'مناظرا' ، سنڌ ادبي بورڊ ، حيدرآباد سنڌ، 1961ع، ص.19.

(2) جيٺو لالواڻي: 'ناٽڪ ڪلا جو وڪاس ' جيٺو لالواڻي پبلشرز، ڪبيرنگر، احمد آباد،1983ع، ص.13.

(1) Response.The Hoffman,. The Theatrical Kenneth ,M. cameran and Thedore J.C London. 1969 P-55 Macomillan , co

(1) .The sind qasid karach, june 6, 1985 p.1

(2) P.3.1885 .The sind Qasid . Karachi, December 21

(1) الھ بخش عقيلي ’سرشار‘: سنڌي ادب ۾ ناٽڪ نويسي‘ (مقالو) ، ’نئين زندگي‘ ڪراچي، اپريل 1954ع ص.
.53

(1) Ellis, B, H, `Report on Education in sindh` Bombay Education Society, Press.
1856.P.14.

(2) محمد اسماعيل عرساڻي، 1974ع. ’چار مقالا‘. سنڌي ادبي بورڊ ، حيدرآباد، سنڌ ، ص.4

5

سنڌي ناٽڪ جو پهريون دؤر

پهرئين سنڌي ناٽڪ واري سال (1880ع) کان پهرين مهاڀاري لڙائي جي خاتمي (1920ع) تائين، سنڌي ناٽڪ جو پهريون دور ليکيو وڃي ٿو، جنهن ۾ سڀ کان پهرين سنڌي ناٽڪ نويسيءَ جي علمبردار شمس العلماءَ مرزا قليچ 1880ع ۾ ’ليلا مجنون‘ نالي هڪ راڳ- ناٽڪ (Opera) لکيو ۽ تنهن کانپوءِ 1885ع ۾ ’خورشيد‘ ناٽڪ لکيائين، جيڪو گجراتي ناٽڪ، ’سونا نا مول ني خورشيد‘ جو ترجمو هو. ٽيون جهونو سنڌي ناٽڪ ڪوڙومل چندن مل جو’ رتناولي‘ (1888ع) ليکجي ٿو، جيڪو اصل ۾ سنسڪرت جي مشهور ناٽڪ نويس راجا هرش ديو جو لکيل هو.انهي کانپوءِ 1894ع ۾ مرزا قليچ بيگ جو ٽيون ناٽڪ ’بڪاولي‘ ڇپيو.

ان ريت 1894ع تائين سنڌي ناٽڪ رڳو ڇپيل صورت ۾ پڙرا ٿيا، پر پوءِ ترت ئي سنڌي ناٽڪ کي اسٽيج جي زينت پڻ بنايو ويو ۽ اها ابتدا به ناٽڪي پيشي وارن جي هٿان نه . پر سنڌ جي پڙهيل طبقي ۽ سلجهيل ذهنن جي ڪوشش سان ٿي يا ٻين لفظن ۾ ته سنڌي ناٽڪن جي هيستائين جيڪا به اوسر ٿي آهي، سا شوقيه فنڪارن (Amateurs) جي ڪري ٿي آهي، ۽ انهي ۾ حصو وٺندڙ به گهڻو ڪري استاد، شاگرد، پروفيسر ۽ تعليمي ماهر هئا. جن کي ڏسندي پوءِ وڪيل، ڊاڪٽر، روينيو، آفيسر مطلب ته ٻيا پڙهيل افراد به ساڻن شامل ٿي ويا. انهي ڪري سنڌي ناٽڪ زيادھ طور تعليمي ادارن جي احاطن ۾ يا وري پڙهيل طبقي جي سماجي تنظيمن جي پروگرامن تحت ٿيندا رهيا، جن جو اسٽيج تي پيش ٿيڻ جو مقصد گهڻو ڪري تعليمي مقصد جي ترقي خاطر رهيو آهي[(1)].

هن مخصوص جذبي جي سر شاري سان پوءِ ڪيترين ئي سنڌي ناٽڪ منڊلين برپا ٿيون، جن جو تاريخوار ذڪر ڪجي ٿو.

ناٽڪ منڊليون

1- سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي:

1984ع ۾ سڀ کان پهرين جهوني سنڌي ناٽڪ منڊلي ’ڊيارام ڇيٺيمل سنڌ ڪاليج ايميچوئرس ڊراميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي‘ ليکي وڃي ٿي. جيڪا پوءِ ’سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي جي نالي سان مشهور ٿي؛ سا لڳ ڀڳ پنجويهن سالن تائين ناٽڪ پيش ڪندي رهي. هيءَ منڊلي تنهن وقت جي پرنسپال ڊاڪٽر جئڪسن ۽ پارسي وائس پرنسپال بادشاهه جي اُدم ۽ جفاڪشي جو نتيجو هئي.
هي منڊلي ويهن سالن تائين حيدرآباد ۾ به هر سال ناتال جي موڪلن ۾ ٿي ناٽڪ رچائيندي هئي، جتي ٻن راتين ۾ نئون ناٽڪ ۽ وچين رات جو گذريل سال وارو ناٽڪ پيش ڪندي هئي.
هن منڊليءَ پهريون ناٽڪ ڇيٺانند ڪلٽداس پرياڻيءَ جو ’نل دمينتي‘ پيش ڪيو. پوءِ منڊليءَ جي مکيه ليکڪ ليلارام سنگ وطڻ مل جا مشهور ناٽڪ جهڙوڪ، هرشچندر موهن تارڪا، سورجن راڻا، راماڻ- 2، دوروپدي، شاهه عادل خان ۽ لوپي لاکيڻا پيش ڪيا. اهڙي ريت هن منڊليءَ مرزا قليچ بيگ جا به ڪيترائي وڏا توڙي ننڍا ناٽڪ ڇپايا ۽ پيش ڪيا، جن ۾ مشهور ناٽڪ هئا: شڪنتلا، لوپي ۽ ٺوڳي، انڪوائري آفيسر، حسنادلدار،، نيم طبيب خطره جان نيم ملا خطره ايمان، شاهه ايليا، شيخ چلي ۽ اگڻ مسخرو، فيروز دل افروز، شمشاد مرجانه، گش ڪي ڪشٽ، پرهيز جي ٿولي، شهريار شهربانو، بدرمنير ۽ بي نظير، شيرين فرهاد ۽ شهزادو بهرام. ان کان سواءِ هن منڊلي ڏيئومل گاگنمل جو، رم بنواس،شيواسنگ اجواڻي جو ڪشٽ، پيرومل مهرچند جو حرص جو شڪار، ۽ بزازين جو ناٽڪ، لوڪسنگ وطن مل جو نشائن کي نصيحت، ۽ ڪوڙومل چندن مل جو سنگ جو پرسنگ ناٽڪ پڻ رچايا.
هن ناٽڪ منڊليءَ جا مشهور هدايتڪار ڪنول سنگ ملڪاڻي ۽ هيرانند پوچراج آڏواڻي هئا، جڏهن ته معروف اداڪار هئا؛ درگداس آڏواڻي ، هيرانند سنتوڪرام (وڪيل) سجاننگه جڳتياڻي، ڪنول سنگه ملڪاڻي، بجاسنگه آڏواڻي، حشمتراءِ

لوڪ سنگھ، چيتمل موتيرام لعلواڻي، خوشيرام ساڌواڻي، ڊاڪٽر چوئٿرام، جوتسنگھ آڏواڻي، ٽيئومل (پرمانند ميوارام جو ننڍو ڀاءُ) موتيرام گدواڻي، موهن شهاڻي، وشنو هيراننداڻي، هيرانند پوچراج آڏواڻي، ڏيئل مل لعلواڻي، تيجو مل شهاڻي (بعد ۾ پرنسپال ٿيو) لعلچند امرڏنو مل، پهلاجراءِ ڪرپالاڻي، جهمٽ مل پاوناڻي، موتي جهانگياڻي، گيانچند ٿڏاڻي، دريانومل سدارنگاڻي، ڏرمداس چيلاڻي، پاڳسنگھ آڏواڻي ۽ منگهارام ملڪاڻي.
برپا ٿيڻ کان لڳاتار پنجويھ سالن تائين هن ناٽڪ منڊلي جو اوج رهيو، پر پوءِ ڏھ – ٻارهن سال ناٽڪ نه ڏيکاريائين. گهڻو پوءِ 1925ع ۾ ڪاليج جي ساليانو جلسي ۾ خانچند درياڻيءَ جو ننڍو ناٽڪ ’سچي سڪ‘ پيش ڪيو ويو، جنهن جو هدايتڪار هو ڪاليج جو پروفيسر منگهارام ملڪاڻي ۽ اداڪار ڪاليج جا شاگرد هئا. تنهن کان پوءِ ڪاليج جي پرنسپال تيجومل شهاڻيءَ جي اتساهه ڏيارڻ تي منگهارام ملڪاڻي 1928ع ۾ سنڌ ڪاليج جي نئين ناٽڪ منڊلي برپا ڪئي، جنهن ۾ خانچند درياڻيءَ جو لوڪ ڪهاڻيءَ تي ٻڌل مومل منڙو، ناٽڪ رچايو ويو. هن ناٽڪ جو هدايتڪار منگهارام ملڪاڻي هو ۽ مکيه اداڪار هئا: مُڪند لالا، موتي جڳتياڻي، چندن ميرچنداڻي ۽ ڪشنو جڳتياڻي. هن نئين ناٽڪ منڊليءَ جي برپا ٿيڻ کان ڏھ سال پوءِ 1939ع ۾ سنڌ ڪاليج ۾ پرنسپال شهاڻيءَ جي رٽائر ڪرڻ واري جلسي تي شيڪسپيئر جي مشهور ناٽڪ Midsummer Nights Dream تان ورتل دلسوز ’داستان‘ جي نالي سان پيش ڪيو ويو. هن ناٽڪ جي هدايتڪاري خود ليکڪ منگهارام ملڪاڻي ڪئي جڏهن ته اداڪار ڪاليج جا شاگرد هئا.

2. ڌرم اپڪار ڊرئيميٽڪ سوسائٽي، شڪارپور:

1897ع ۾ برپا ٿيل هن ناٽڪ منڊليءَ جو روح روان ديوان ٺاڪرداس هو. هن منڊليءَ جي ناٽڪن ۾ شڪارپور جا معزز شهري جهڙوڪ وڪيل، ڊاڪٽر، جج ۽ وڏا واپاري سيٺي پارٽ ڪندا هئا. هيءَ ڊرئيميٽڪ سوسائٽي پنهنجا ڪيترائي مشهور ڊراما شڪارپور اسٽيج تي پيش ڪرڻ کان پوءِ سکر، حيدرآباد، ڪراچي، چمن ۽ ڪوئيٽا ۾ پيش ڪندي هئي.

هن منڊلي پهرين سال گاگنسنگ آڏواڻيءَ جو ’شڪنتلا ۽ دشينت‘ ناٽڪ پيش ڪيو هو. ساڳئي ليکڪ جا بيا به ناٽڪ ’مها انڌير‘ (جيڪو هندو ڌرمي تبليغ سان پريل هو (1)) ۽ ’ڊاڪٽر شام نارائڻ‘ به هن سوسائٽي پيش ڪيا هئا. اهڙيءَ ريت ديوان ٺاڪرداس جا ’چندرا ولي‘، ’تريا چلتر‘ ڪان سواءِ چانڊومل کتريءَ جا مهجور ۽ ’چندر‘ ناٽڪ پيش ڪيا. هن منڊليءَ جو مکيه هدايتڪار مهراج تيجانداس هو ۽ مشهور اداڪار هئا: نچوسنگ، لالسنگ مهراج تيجبانساس، ڪيولرام جماٽي، خانوراءِ پٽ، مهراج پهلاجراءِ، تلسيداس مسند، چيٺانند ناگراٽي، پرسرام بولاخاناٽي ۽ هرومل مدناٽي.

3. بندي ماترم ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد:

1905ع ڌاري لعلچند امرڏنو مل جي اڳواٽيءَ هيٺ هيءَ ناٽڪ منڊلي برپا ٿي. هي منڊلي قومي توڙي سماجي جاڳرتا تي ناٽڪ پيش ڪندي هئي. انهن ناٽڪن ۾ خود لعلچند امرڏنو مل جا لکيل ’پارت چاوا اُٺ اُٺي جاڳ‘ ۽ ’ عملدار ڪي رعيت آزار‘ مشهور ناٽڪ پيش ڪيل هئا.

4. پليئرس ڪلب، حيدرآباد

1905ع ۾ حيدرآباد جي وڪيلن هي ڪلب قائم ڪئي، جنهن پنهنجي شروعاتي سال کان ڏيارام ڄيٺيمل سنڌ ڪاليج ايميچوئرس ڊرئيميٽڪ سوسائٽي جي معيار جيترو پنهنجو ڌاڪو ڄمائڻ خاطر انهي ڊرئيمٽڪ سوسائٽي جا گهڻا مشهور ناٽڪ حيدرآباد توڙي ڪراچي ۾ ڪري ڏيکاريا، جن ۾ مرزا قليچ بيگ جا ’خورشيد‘ ۽ ’عزيز ۽ شريف‘ ۽ چيٺانند کلٽداس پرياڻي جو ’نل دمنيتي‘ ناٽڪ بيحد ڪاميابيءَ سان پيش ٿيا هئا. ڪلب طرفان رچيل ناٽڪن جا هدايتڪار ۽ اداڪار حيدرآباد جا برک وڪيل هئا، جهڙوڪ هيرانند سنتوڪرام، چيٺسنگ نارائڻ سنگ، سنتداس منگهارام، پرسرام هرداسمل، لوڪومل گوبند بخش، حشمتراءِ پال، وليرام آئلمل، ڄيٺيمل ليلارامسنگ، فتحچند بجاسنگ، ڪڪو هيرانندڏاٽي ۽ جهمٽ پاواناٽي.

5. ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد

1906ع ڌاري جڏهن حيدرآباد ۾ اجا تختن واري اسٽيج جو رواج ڪونه پيو هو، تڏهن هي ناٽڪ منڊلي شاهي بازار ۾ مشهور ’ڪڪڙ ڪمپني‘ جي دڪان جي ڪُڏ تي ڏيتي ليتي جي، روڳ خلاف وندرائيندڙ ڇهچٽا ڪري ڏيکاريندي هئي، جن کي بازار مان ويندڙ انبوهه ماڻهن جا پيا ڏسندا هئا. هن ناٽڪ منڊلي لاءِ موتومل گدواڻي (حيدرآباد ڪاليج جو پرنسپال) ’ڪرشن جي گوپي‘؛ لعلچند امرڏنومل جا،’سيڻ ڪي ويڻ‘، ’لک ڏيڊ کي لت‘ ۽ نقد ڌرم، لکيا. نانڪرام ’پتي شيوا‘ ۽ کانچند درياڻيءَ هن ڏيتي ليتي جي سماجي روڳ جون پاڙون پٽڻ لاءِ خاص ڌيان ڏيئي به ڊراما جهڙوڪ ’گلاب جو گل‘ ۽ ’موتئي جي مکڙي‘ لکيا. هنن ناٽڪن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: ڊاڪٽر چوئٿرام، هيرو سپاهيملاڻي، جهمٽ پاوناڻي، چئن واڌواڻي، نيڻون ميرچنداڻي، کانچند درياڻي ۽ منگهارام ملڪاڻي.

6. چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئيميٽڪ سوسائٽي، لاڙڪاڻو:

1907ع ۾ هيءَ ڊرئيميٽڪ سوسائٽي قائم ٿي جنهن جو روح روان ڪشنچند بيوس هو. پنهنجي دور ۾ هن منڊليءَ جي تمام گهڻي مشهوري انهي ڪري به هئي ته هيءَ پنهنجا لوڪ پسند ناٽڪ لاڙڪاڻي ۾ اسٽيج تي پيش ڪرڻ کان پوءِ جيڪب آباد، شڪارپور، سکر، حيدرآباد ۽ ڪراچي ۾ به وقت به وقت ڪري ڏيکاريندي هئي. هن منڊليءَ جو مکيه ناٽڪ نويس ۽ هدايتڪار خود ڪشنچند بيوس هو، جنهن جا مقبول ناٽڪ جهڙوڪ ’خوبصورت بلا‘ پهريون ناٽڪ، ’بلوا منگل، راجا هرشچندر، منوهر نانگڻ، دروپدي، پرت پوڄارڻ، ۽ هارجيت، تمام گهڻي ڪاميابيءَ سان پيش ٿيا هئا. آخر ۾ هن منڊلي ’شڪ جو شڪار‘ پيش ڪيو هو، جنهن ۾ ڪشنچند بيوس رامايڻ جي هڪ ڪهاڻيءَ کي ناٽڪي صورت ۾ آندو هو. هن ناٽڪ منڊليءَ جا مشهور اداڪار هئا؛ مولچند پنجواڻي، ٺهلرام ٺنور ملاڻي، لڇيرام لاهوري، مهاراج ڪُندن، گوبند ناٿاڻي، رام پنجواڻي، هرداس مل ايسراڻي ۽ گوبند رام سيوهاڻي.

7. عامل يونين ڊرئيميٽڪ انسٽيٽيوٽ، ڪراچي:

1912ع ڌاري ڪراچي جي سيوهاڻي عاملن پنهنجي ائسوسيئيشن قائم ڪري هيءَ ڊرئيميٽڪ سوسائٽي برپا ڪئي، جنهن طرفان هر سال پنهنجي جشن –سالگره ملهائڻ دوران ڊراما پيش ڪيا ويندا هئا. انهن ڊرامن مان ٿيندڙ آمدني کي عامل جاتي جي سماجي ۽ تعليمي ڪمن تي صرف ڪيو ويندو هو. هن سوسائٽي برپا ٿيڻ واري پهرين سال ’ڪملا‘ ڊرامو پيش ڪيو جيڪو سوسائٽي لاءِ جهمٽ مل ٿڌاڻي لکيو هو. اڳتي هلي 1935ع ڌاري هن منڊلي ساليانى جلسي ۾ منگهارام ملڪاڻي جو مشهور ناٽڪ ’ايڪتا جو آلاپ‘ پيش ڪيو هو، جنهن جي هدايتڪاري به منگهارام ملڪاڻي کي سونپيل هئي ۽ ناٽڪ ۾ اداڪاري به منگهارام ملڪاڻيءَ کي سونپيل هئي ۽ ناٽڪ ۾ اداڪاري سنڌي ڇوڪرين ڪئي هئي ۽ جن جا نالا هئا: موهني گل، ڪملا لعلواڻي ۽ ڪملا اُتم سنگ.

8. پريم ناٽڪ منڊلي، ڪراچي:

1912ع ۾ هيءَ ناٽڪ منڊلي برپا ٿي. هيءَ منڊلي گهڻو ڪري پنهنجن ساليانن جلسن تي ڌرمي رنگ وارا اڳ ٿيل ناٽڪ پيش ڪندي هئي.

9. ينگ سنڌيز ائسوسيئيشن ڊراما ڪلب، ڪراچي:

1912ع ۾ قائم ٿيل ڪراچي جي سنڌي نوجوانن جي علمي ۽ ادبي جماعت ’ينگ سنڌيز ائسوسيئيشن‘ پنهنجن ساليانن جلسن تي سماجي ۽ قومي جاڳرتا وارا ناٽڪ هن ڊراما ڪلب طرفان پيش ڪندي هئي.

10. اَميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1912ع ۾ برپا ٿيندڙ هن ڊرئميٽڪ سوسائٽيءَ جو روح روان هيمنداس چنديرام هو. هيءَ منڊلي حيدرآباد توڙي ڪراچيءَ ۾ پنهنجا ڪامياب ناٽڪ پيش ڪندي

هئي. هن جو مکيه ناٽڪ نويس نانڪ رام ڌرمداس هو، جنهن جا مشهور ناٽڪ هئا: ’فريبي فتنو‘، ’نيڪ انجام‘، ’پتي شيواز‘ ۽ ’پريم پڳتي.‘ پچاڙيءَ جو هن منڊلي خانچند درياڻيءَ جا به لکيل ناٽڪ پيش ڪيا، جهڙوڪ، ’پريم پريڪشا، جيئري تي جيئري، زميداري ظلم ۽ انسان ڪي شيطان. هن ناٽڪ منڊلي جا مکيه اداڪار هئا: هيمنداس چنديرام، ناٿي شرما، فتحچند بجاسنگ، گاگنداس مورجاڻي، لعلچند امرڏنو مل، پڏو آڏواڻي، هاسومل، پريتمداس هيرانندڻي، خانو منسکاڻي، نارائڻ ڏيئلداس، هيرو سپاهيملاڻي، پڳوان رامچنداڻي، خانچند درياڻي، آتو لعلواڻي، گوبند هيرانندڻي ۽ ولي رام آئمل.

11. پريتم ڌرم سڀا ناٽڪ منڊلي، ڪراچي:

1917ع ڌاري هندن جي ڌرمي جماعت ’پريتم ڌرم سڀا‘ طرفان هيءَ ناٽڪ منڊلي برپا ٿي، جيڪا مختلف وقتن تي ڊراما پيش ڪندي هئي. انهن ناٽڪن ۾ گهڻو ڪري ڌرمي رنگ پريل هوندو هو.

12. سارسوت براهمڻ ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي:

1917ع ڌاري ڪراچي جي نصرپوري هندن هي ناٽڪ منڊلي برپا ڪئي، جنهن جي هڪڙي شاخ پوءِ حيدرآباد ۾ به قائم ٿي. گمٽ مل پوهومل هن سوسائٽيءَ جو آنرري سيڪريٽري ۽ چانڊومل کتري ۽ هرومل پريمچند هن جا مکيه ناٽڪ نويس هئا. هي سڀئي ناٽڪ گهريلو زندگي تي رچيل هوندي به منجهن زندگي سڌارڻ جو چٽ خير ڪو چٽيل هوندو هو. باقي پستول بازي ۽ ٻيا هولناڪ حادثا منجهن جام هوندا هئا. هن منڊلي جا مشهور اداڪار هئا: هوتچند تيجورا، رام هيرا، ڌرمداس ماٽڪ ۽ ڌماڻ مهراج.

13. نئشنل ڪاليج ڊرئيميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1918ع ۾ هي ناٽڪ منڊلي قائم ٿي، جنهن ۾ اڪثر طور ڪاليج جا شاگرد ڊرامن ۾ حصو وٺندا هئا. هن ڊرئيميٽڪ سوسائٽي مشهور ليکڪ مرزا قليچ بيگ جا به

ناٽڪ، ’جمشيد حميده‘ ۽ ’موهني‘ پيش ڪيا، جن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: ليلارام هيراننداڻي، پريتمداس شوداساڻي، جڳو آڏواڻي، روپچند ڪرپالاڻي ۽ رامچند ڪلناڻي.

14. نيو هاءِ اسڪول ڊرئيميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي:

1919ع ۾ هيءَ ڊرئيميٽڪ سوسائٽي سنڌ جي برک عالم ۽ اديب لعلچند امرڏنو مل جي ڪوشش سان قائم ٿي، جڏهن پاڻ نيو هاءِ اسڪول جو هيڊ ماستر هو. هن سوسائٽي ساڳئي سال قومي آزادي تي لعلچند جو لکيل ڊرامو ’ڀارت چاوا اُٿ اُٿي جاڳ‘ اسٽيج تي پيش ڪيو. هن ڊرامي مان حاصل ٿيل آمدني اسڪول جي غريب شاگردن جي ڀلائي لاءِ ڪتب آندو ويو.

15. ساڌو هيرانند انڪيڊيمي اسڪول آس جي ٽولي، حيدرآباد:

1920ع ڌاري ساڌو هيرانند انڪيڊيمي اسڪول (موجوده گورنمينٽ هاءِ اسڪول) حيدرآباد طرفان قائم ٿيل هئي، آس جي ٽولي پنهنجي سالياني جشن جي موقعي تي راڻي باغ ۾ شراب خوري روڪڻ ۽ ٻين سماجي براين خلاف اصلاحي ننڍا ناٽڪ پيش ڪندي هئي.

16. نوودياله اسڪول آس جي ٽولي حيدرآباد:

1920ع ۾ ديوان پريداس شيوڪرام نووديااليه اسڪول (موجوده ماڊل اسڪول ايلسا قاضي اولڊ ڪئمپس سنڌ يونيورسٽي) حيدرآباد ۾ برپا ٿيل، هيءَ آس جي ٽولي، مختلف تقريبن خاص طور ساليانن جلسن تي راڻي باغ ۾ سماجي براين کي روڪڻ لاءِ اصلاحي ڇهڇٽا پيش ڪندي هئي.

5

17. ينگ سٽيزنس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1920ع ۾ هي ڊرئميٽڪ سوسائٽي قائم ٿي، جنهن جو باني ليلارام ماڪيجاڻي هو. هن منڍليءَ ليکڪ ليلارام ماڪيجاڻي جا جيڪي ناٽڪ پيش ڪيا سي هئا: دو رنگ دنيا، پريمي پتنگ، بيوفا قاتل، ڪشور موهي، ڪلجگ جا ڪلور ۽ ليلاوتي. ساڳي ريت هڪ ٻئي ليکڪ آوتراءِ ٺاڪرداس جو 'قهري قهر مان' ناٽڪ پڻ هن منڍلي پيش ڪيو هو. هن منڍلي جا اداڪار هرويرو گلا ڦاڙي چاتيون ٺوڪي اداڪاري جو مظاهرو ڪندا هئا، جيڪو نهايت مصنوعي انداز پيو پائنبو هو.

(1) ڊاڪٽر محمد يوسف پنهور: سنڌي ناٽڪ صدي (1880-1980)، مهراڻ آرٽس ڪائونسل،حيدرآباد سنڌ 1980ع، ص.15.

(1) مير محمد نظاماڻي: 'سنڌي ڊراما' اسلاميه پرنٽنگ پريس، حيدرآباد، 1962ع، ص، 79

6

سنڌي ناٽڪ جو ٻيون دور

پهرين مهاڀاري لڙائي لڳڻ سبب، ملڪي معاشي توڙي سماجي حالتون بگڙڻ لڳيون ۽ انيڪ مسئلا پيدا ٿي پيا، جن ۾ شهري رهڻي ڪهڻي ۽ جتي ڏيتي ليتي، ڪارخانيدار ۽ مزدور وانگر ٻهراڙيءَ ۾ وري زميندار ۽ هاري وچ ۾ طبقاتي ڪشمڪش جهڙا زندگي جا حقيقي مسئلا خاص اهميت سان عوام جو چوپول بنجي، سنڌي ادب ۾ جاءِ ولارڻ لڳا، ته اهي سڌي طرح سنڌي ناٽڪ ۾ به اچڻ لڳا، جنهنڪري سنڌي ناٽڪ حقيقت نگاري جي دور ۾ داخل ٿي ويو.
انهي کان سواءِ پهرئين دور جي ناٽڪن ۾ جيئن انسان جو تقدير يا قسمت تي پاڙڻ جي موضوع کي سنواريو ٿي ويو، تيئن ٻئي دور جي ناٽڪن ۾ وري انهي جي برعڪس اهو ڏيکاريو ٿي ويو ته قسمت انسان جي پنهنجي ڪرڻي جو نتيجو آهي، جنهنڪري اهو نظريو پروان ٿيڻ لڳو ته انسان سعيي، ڪوشش ۽ تدبير سان پنهنجي تقدير ٺاهي سگهي ٿو.
هن دور ۾ ترجمن ۽ ماخوذ ناٽڪن کان وڌيڪ اصلي ۽ حقيت نگاري وارا ناٽڪ رچايا ويا. حقيقت نگاري وارا ناٽڪ رچائڻ واري اها هام سيٺي کان پهرين خانچند درياڻي هنئي هئي، جنهن سڀ کان پهرين ڏيتي ليتي جهڙي سماجي روڳ کي نندڻ جي موضوع تي به اصلي ناٽڪ ’گلاب جو گل‘ ۽ ’موتئي جي مکڙي‘ لکيا، جيڪي ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي اسٽيج تي پيش ڪيا.
ساڳي وقت ٻئين دؤر ۾ وڏن ناٽڪن جي پيٽ ۾ ننڍا ناٽڪ يعني هڪ ائڪٽ وارا ڊراما پڻ گهڻا لکيا ويا هئا. انهيءَ جو خاص سبب اهوئي ٿي پائنيو ويو ته ٿوري وقت ۾ تيز رفتار (Fast Tempo) سان ناٽڪ ائين رچايو وڃي ته جيئن ڏسندڙن جو معاشي ۽ سماجي مسئلن طرف ڌيان ڇڪيل رهي. ان سان گڏوگڏ ليکڪن ۾ اهو پڻ رجحان پيدا ٿيل هو ته پنهنجن ننڍن ناٽڪن کي نه رڳو اسٽيج تي رچايو وڃي، بلڪ انهن جا مجموعا ڇپرائي پڙهندڙن ۾ ناٽڪ جي فن بابت وڌيڪ اتساهه پيدا ڪيو وڃي.

جيئن پهرين دور ۾ مرزا قليچ بيگ سنڌي ڊرامي لکڻ جي شروعات ڪئي ۽ پوءِ معياري ۽گهڻا ناٽڪ لکي ڪيرون لهڻيون، تيئن ٻئي دور ۾ وري خانچند درياڻي حقيقت نگاري وارا اصلوڪا ۽ گهڻا وڏا ناٽڪ ۽ منگهارام ملڪاڻي ننڍا ناٽڪ لکي، جهجهي جَسَ جا لائق رهيا. هن دور ۾ به علمي شخصيتن ۽ برک اديبن جي سنڌي ڊرامي جي ترقي لاءِ ڪوشان رهڻ ڪري ڪيتريون ئي ناٽڪ منڊليون ۽ لٽرري سوسائٽيون قائم ٿيون. هتي اها هڪ خاص ڳالھ به نهايت ساراھ جوڳي آهي، ته تنهن وقت جي شاگرد پيڙهي به هن فن جي ميدان ۾ پنهنجو پاڻ چڱو موکيو هو، جنهن ڪري انهي دور ۾ تعليمي ادارن ۾ گهڻيون ڊرئيميٽڪ سوسائٽيون برپا ٿيون هيون. سنڌي ناٽڪ جو هي دور برصغير جي ورهاڱي واري دور تائين ليکيو وڃي ٿو.

ناٽڪ منڊليون

1. نانڪرام ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد:

1921ع ڌاري حيدرآباد ايميچوئرس ڊرئيميٽڪ سوسائٽيءَ جي مکيه ليکڪ نانڪرام ڌرمداس علحدگي اختيار ڪري، پنهنجي الڳ ناٽڪ منڊلي قائم ڪئي، جنهن جي سهاري هيٺ ستي ساوتري پريم جي پتلي ۽ ليلا تي ناٽڪ پيش ٿيا. هنن ڊرامن ۾ فتحچند بجاسنگھ ۽ ديال ڪرپالاڻي مکيه اداڪار هئا.

2. سوشل سروس ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي:

1922ع ۾ ڪراچي جي باشعور باشندن پهريائين هڪ سماجي جماعت ’سوشل سروس ليگ‘ جي نالي سان قائم ڪئي، جنهن جي سهاري هيٺ پوءِ اڳتي هلي هيءَ ڊريميٽڪ سوسائٽي ٺاهي، جنهن جو سيڪريٽري چين راءِ قيمتراءِ هوندو هو. هن سوسائٽي ڪراچي توڙي حيدرآباد ۾ سماجي موضوعن تي ڪيترائي ڊراما پيش ڪيا.

3. رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئيمٽڪ ڪلب، حيدرآباد ۽ ڪراچي:

1923ع ۾ هي ناٽڪ منڊلي خانچند درياڻيءَ جي باني‌ڪاري هيٺ هيرانند آڏواڻي، لعلچند امرڏنو مل، چيٺمل پرسرام، ڏيئلمل لعلواڻي ۽ منگهارام ملڪاڻي جي سرجوشي سان وجود ۾ آئي، جنهن جو مهورت حيدرآباد ۾ مهاڪوي رابندر ناٿ ٽئگور پاڻ ڪيو هو. هن منڊلي جي حيدرآباد شاخ وارا ڪائونسلر هيرانند پوچراج آڏواڻي ۽ پوءِ رامچند تخترام هئا ۽ مولچند ليلارام سنگ ۽ وليرام آئلمل هئا جڏهن ته ڪراچي شاخ جا ڪائونسلر خانچند درياڻي ۽ پڳوان رامچنداڻي هئا ۽ بعد ۾ چانڊومل واڌواڻي ۽ پهلاجسنگ آڏواڻي ٿيا. ڪلب جو مکيه ليکڪ خانچند درياڻي هو جنهن کي انهي دور جو حقيقت نگاري واري ناٽڪ (Realistic Drama) جو پايو وجهندڙ ڪوٺيو وڃي ته بيجا نه ٿيندو.

هن منڊلي جو پهريون بهترين ناٽڪ ’ملڪ جا مدبر‘ جيڪو ابسن(Ibsen) جي مشهور ناٽڪ Pillars of Society تان وٺي خانچند درياڻي سنڌ مسلم زندگيءَ ۾ بيهاريو هو. هي ناٽڪ حيدرآباد توڙي ڪراچي ۾ ڪيتريون ئي راتيون ڪاميابي سان ڪري ڏيکاريو ويو هو. درياڻيءَ جا ٻيا مشهور ناٽڪ جيڪي هن ناٽڪ منڊلي پيش ڪيا سي هئا: غلط فهمي، عجيب انصاف ۽ ديش صدقي. اهڙي ريت هن ڪلب خانچند درياڻي جا ٻيا جيڪي اصلوڪا ناٽڪ پيش ڪيا سي هئا: رتنا، ٻليدان، زماني جي لهر مايا جو انڌ، بک جو شڪار ۽ امانت ۾ خيانت. هن ڪلب جو ٻيون معروف ناٽڪ نويس منگهارام ملڪاڻي هو، جنهن جا مشهور ريل وڏا ناٽڪ چار هئا جهڙوڪ: قسمت، ايڪتا جو آلاپ، ڪن جي خطا ۽ انارڪلي. ان ڪان سواءِ ساڳئي ليکڪ جا ٻه ننڍا ناٽڪ اولاد ۽ ليڊيز ڪلب به هن منڊليءَ پيش ڪيا هئا. هن منڊليءَ لاءِ لعلچند امرڏنومل پڻ ’عمر مارئي‘ ناٽڪ لکيو جيڪو 1925ع ۾ ڏه ٻارهن راتيون ڏيکاريو ويو هو. ساڳيو ناٽڪ وري 1929ع ۾ آل انڊيا خواتين ڪانفرنس جي موقعي تي ’ٿياسافيڪل هال‘ ڪراچي ۾ پيش ٿيو، جنهن ۾ موسيقي جو هدايتڪار، برک سنگيت جو ماهر احمد غلام علي چاڳلا هو. ساڳيءَ ريت لعلچند امرڏنو مل جو به ٻيون قلمي ڪاوشون، سسئي پنهون ۽ سهڻي ميهار ناٽڪ به هن ڪلب پيش ڪيا هئا. ان ڪان سواءِ هن ڪلب لاءِ احمد غلام علي چاڳلا ’خوني‘ ۽ آغا غلام نبي ’دنيا دورنگي‘ ناٽڪ لکيا هئا.

هن ڊرئيميٽڪ ڪلب جا مشهور هدايتڪار ڏيئلمل لعلواڻي وڪيل، هيرانند پوچراج آڏواڻي ۽ منگهارام ملڪاڻي، اسٽيج جو ماهر خانچند درياڻي سنگيتڪار وليرام آئلمل وڪيل، پڳوان رامچنداڻي، چنديرام جيرامداس ۽ احمد غلام علي چاڳلا هئا. اداڪارن ۾ هي پهرين ڊراما ڪلب هئي جنهن ۾ سنڌي ڇوڪريون به ناٽڪن ۾ رول ادا ڪنديون هيون، جن جا نالا هئا: ڪماري نئن ميرچنداڻي، ڪماري پدمي اچلسنگ، وملا واسواڻي، تيرٿ، هري ۽ گوپي سپاهيملاڻي (ٿييئ پينرون) مئنارامچند، موهني گل، ليلا گنگارام، وديا مکي ۽ پدما مکي. جڏهن ته ڪلب جا مکيه اداڪار هئا منگهارام ملڪاڻي، ڏيئلمل لعلواڻي وڪيل، ڪشو پاوناڻي همايون بيگ (مرزا قليچ بيگ جو فرزند) ولي رام آئلمل وڪيل، پڳوان رامچنداڻي، چندن ميرچنداڻي، سهجو واڌواڻي، عالم گدواڻي، گاگن مورجاڻي، رام هيرا، خانچند درياڻي، روپچند ڪرپالاڻي، چيتمل ليلارامسنگ، قيمت واسواڻي، جهمٽ پاوناڻي، وليرام گلراجاڻي، مولچند لعلواني، منگل رامچنداڻي، هيرو ميرچنداڻي، گنگارام قيمتراءِ، رامچند واسواڻي وڪيل، ڀُڏو آڏواڻي، ديال ڪرپالاڻي، نارائڻ شوڏاساڻي، آتولعلواڻي، ڏرمداس ماڻڪ، فتحچند بجاسنگ، گوپ ڪملاڻي (مشهور انڊين فلمي مسخرو)، هيرانند پوچراج آڏواڻي، پون گدواڻي، موتي جڳتياڻي، چتر اُتمسنگ ۽ عزيز.

4. سنڌ سوشل لٽرري ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد:

1922ع ڌاري هندو اڪيڊمي پاران برپا ٿيل هن ڊرئميٽڪ سوسائٽيءَ پنهنجي ساليانی جلسي واري موقعي تي هڪ مشهور ڊرامو پيش ڪيو، جنهن جي آمدني ڪي ائڪيڊمي جي ترقي تي خرچ ڪيو ويو. بعد ۾ ڪجهه عرصي تائين هيءَ سوسائٽي هر سال ناٽڪ پيش ڪندي رهي.

5. هندو ائڪيڊمي ڊرئميٽڪ سوسائٽي ڪراچي:

1926ع ۾ هي ڊرميٽڪ سوسائٽي ڪراچيءَ جي ’پيرومل ٺاڪرداس ڪنياشالا‘ جي منتظمين طرفان قائم ڪئي ويئي هئي. هن ناٽڪ منڊليءَ طرفان پوءِ وقت به وقت مشهور ڊراما پيش ٿيندا رهندا هئا. فنڪارن ٺاهي هئي. هن ڪلب جي رچايل

ناٽڪن ۾ به مشهور ڊراما ’قاتل مسافر‘ ۽ ’سسئي پنهون‘ هئا. هن منڊليءَ جا مشهور ليکڪ ليلارام ماکيجاڻي ۽ منگلسنگ رامچنداڻي هئا.

8. شاهاڻي اسڪول ناٽڪ منڊلي، ڪراچي:

1927ع ڌاري شاهاڻي اسڪول طرفان قائم ٿيل هن ناٽڪ منڊلي اسڪول جي ساليانے جلسي ۾ ڏيتي ليتي جي موضوع تي پيرومل مهرچند جو لکيل ناٽڪ پنگتي ’مقدمو‘ پيش ڪيو، جنهن جو هدايتڪار منگهارام ملڪاڻي هو. هن ڊرامي ۾ چتر اُتمسنگ بهترين رول ادا ڪيو هو. اهڙي طرح 1935ع جي ساليانے جلسي ۾ منگهارام ملڪاڻي پنهنجو لکيل ناٽڪ ’ٽي پارٽي‘ پنهنجي هدايتڪاري هيٺ پيش ڪيو هو جنهن ۾ سيئي ڪردار ڇوڪرين ادا ڪيا هئا.

9. ديسي ناٽڪ ڪمپني، ڪراچي:

1929ع ۾ پنهنجي وقت جي مشهور اداڪار موهن لالاجي هن ناٽڪ منڊل جو پايو وڌو هو، جنهن سڀ کان پهرين خانچند درياڻي جو مشهور ناٽڪ ’عجيب انصاف‘ پيش ڪيو. هن ناٽڪ جو هدايتڪار منگهارام ملڪاڻي ۽ اداڪار هئا. ڪماري نئن ميرچنداڻي، ڀڳوان رامچنداڻي، گاگنداس مورجاڻي، رام هيرا، خانچند درياڻي، روپچند ڪرپالاڻي، ۽ منگهارام ملڪاڻي.

10. شنڪر ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سنسٿا، سکر:

1930ع ۾ برپا ٿيل هن ڊرئميٽڪ سوسائٽيءَ جو سرپرست خوشي مولاڻي هو جيڪو پاڻ ئي هن منڊليءَ جو هدايتڪار به هو. هن ڊرئميٽڪ سنسٿا مشهور ليکڪن خانچند درياڻيءَ منگهارام ملڪاڻي، ليلارام ماکيجاڻيءَ جا مقبول ناٽڪ ’بک جو شڪار‘، ميلاپ‘ ۽ ’قاتل مسافر‘ پيش ڪيا هئا.

11. ٿلٿي ايميچوئرس سوسائٽي ڪراچي:

1930ع ۾ هيءَ ڊرئميٽڪ سوسائٽي ڪراچيءَ ۾ رهندڙ ٺٽيءَ جي نوجوانن قائم ڪئي، جنهن جو صدر ڊي پي ڪرمچنداڻي ۽ جنرل سيڪريٽري جي جي ڪرمچنداڻي هو. هونئن ته برپا ٿيڻ واري سال کان هر سال هي منڊلي ناٽڪ پيش ڪندي رهندي هئي، جيڪي ڏسندڙن کي وڻندا هئا، پر 1935ع ڌاري هن سوسائٽيءَ جو پيش ڪيل ناٽڪ 'بي بها موتي' بيحد مقبول ٿيو جنهن جو ليکڪ نانڪرام، ميرچنداڻي هو.

12. حيدرآباد ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد:

1931ع ڌاري هي منڊلي ناٽڪ جي فن سان چاهه رکندڙ حيدرآباد سنڌ جي شهرين ٺاهي، جيڪا عام طور 'حيدرآباد ناٽڪ منڊلي' جي نالي سان مشهور ٿي. هن منڊليءَ تنهن وقت جي مشهور سنڌي شاعر ليکراج عزيز جا ناٽڪ جهڙوڪ: ڪمار اجيت سنگ، مسٽر مجنون، هارجيت ۽ غريبان مار رچايا هئا. هنن ڊرامن ۾ حصو وٺندڙ مکيه اداڪار هئا: مولچند ليلارام سنگ، آتو لعلواڻي، ۽ پُڏو آڏواڻي. هن منڊلي گهٽي عرصي کان پوءِ م. ع ڏيپلائي جا مشهور ناٽڪ نورجهان جو پٽ، سچائي موڙي ۽ ڪانگريس ۽ ايل. ايل ڏوڏيجا جو 'شادي جون پيڙيون' ناٽڪ اسٽيج تي پيش ڪيا هئا.

13. ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي:

1932ع ۾ هيءَ ناٽڪ منڊلي ٽيڪمداس واڌومل ۽ پرمانند واسواڻي جي سرپرستيءَ هيٺ برپا ٿي. هيءَ واحد سنڌي ناٽڪ منڊلي هئي جنهن سنڌ کان سواءِ بمبئي ۾ به سنڌي ڊراما پيش ڪيا هئا. 1933ع ۾ ڪرسمس جي موقعي تي هن سوسائٽي بمبئي ۾ 'مسٽر مجنون' ڊرامو پيش ڪيو جنهن ۾ مولچند لعلواڻي، نارائڻ شوداساڻي، قيمت شهاڻي، پرتاب سپاهيملاڻي، آتو لعلواڻي، سهجو لعلواڻي، گوپ ڪملاڻي، تيرٿ واڌواڻي، ۽ ڪشوءَ اداڪاري جا خوب جوهر ڏيکاريا هئا.

14. ڪاليج اسٽوڊنٽ ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد:

1932ع ڌاري هيءَ ڊرئيمٽڪ ڪلب حيدرآباد سنڌ جي ڪاليجي شاگردن قائم ڪئي. جيڪا پوءِ حيدرآباد ڪاليج ناٽڪ منڊلي جي نالي سان مشهور ٿي. هن منڊليءَ طرفان اُڌو جهانگياڻي (مشهور فلمي اداڪار اُديه ڪمار) جا لکيل ڪيترائي ناٽڪ پيش ٿيا، جن ۾ مشهور ناٽڪ هئا: قرباني، واندو وڪيل، انصاف، انڌيري دنيا، ڪاليج، جهانگير، پروفيسر، اميد، سچي، ديوداس، ۽ اڄ ڪله اهڙي ريت هن ڪلب جو ’افلاطون‘ ۽ ايچ. سي. بيل جو ’آڌي جو انصاف‘ ناٽڪ به پيش ڪيو هو. هن ڪلب جا هدايتڪار اُڌو جهانگياڻي ۽ ايچ. سي. بلي هئا. جڏهن ته مشهور اداڪار هئا اُڌو جهانگياڻي، اتو لعلواڻي پڊو آڏواڻي ۽ ايچ. سي. بلي.

15. ڪاليداس ڊرئميٽڪ آرٽسٽس ائسوسيئيشن، ڪراچي:

1934ع ۾ هيءَ ڊرئميٽڪ ائسوسيئيشن چيٽانند ناگراڻي ۽ جي. اي. رام رکياڻيءَ جي ڪوشش سان قائم ٿي. ائسوسيئيشن جي افتتاحي تقريب تي هن ناٽڪ منڊليءَ شڪنتلا ۽ گامٹو ايڊيٽر ڊراما پيش ڪيا هئا.

16. ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي:

1936ع ۾ جڳو آڏواڻي (بمبئي جو فلم ڊائريڪٽر) جي سرپرستي هيٺ ڪراچي جي ڪاليجي شاگردن هيءَ ڊرئميٽڪ ڪلب ٺاهي هئي. هن منڊلي لاءِ جڳو آڏواڻي پهريون ڊرامو ’افلاطون‘ لکيو هو، جنهن جا هدايتڪار جڳو آڏواڻي ۽ منگهارام ملڪاڻي هئا ۽ ان ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: جڳو آڏواڻي، خانومنسکاڻي، منگل رامچنداڻي، ڪشنو جڳتياڻي ۽ لکي ملڪاڻي.

17. يونائيٽڊ آرٽسٽس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1937ع ڌاري نئشنل ڪاليج حيدرآباد جي اسٽيج تي هن ڊرئميٽڪ سوسائٽيءَ پنهنجي افتتاحي تقريب ۾ منگهارام ملڪاڻيءَ جو مشهور ناٽڪ ’انار ڪلي‘ ڪري ڏيکاريو. هن ناٽڪ جا هدايتڪار هئا، مولچند لعلواڻي ۽ گاگنمل مورجاڻي

۽ رول ادا ڪندڙ ڇوڪريون هيون گوپي ملڪاڻي، ڪماري چندر منسڪاڻي ۽ چندني آڏواڻي.

18.اسڪول ناٽڪ منڊلي، ميرپورخاص:

1939ع ڌاري ميرپورخاص مدرسي ۾ هي ناٽڪ منڊلي قائم ٿي، جنهن سڀ کان پهرين محمد اسماعيل عرساڻي جو مشهور ناٽڪ 'بدنصيب ٿري' پيش ڪيو. هي ڊرامو تعليم پکيڙيو واري تحريڪ جي روشني ۾ لکيل هو. هن ناٽڪ ۾ ٿري زندگيءَ جو چٽ مڪاني تلفظ ۽ مهاوري ۾ چٽيل هو.

19. ساهتي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، نوشهرو فيروز:

1940ع ڌاري عثمان انصاري جڏهن ساهتي هاءِ اسڪول جو هيڊ ماستر هو، تڏهن سندس سرپرستي هيٺ هي ڊرئميٽڪ سوسائٽي قائم ٿي. هن سوسائٽيءَ انصاري صاحب جا ترجمو ڪيل شيڪسپيئر جا ٻه ڊراما 'جرم بي وفا' ۽ 'گمراهه دوست' اسٽيج تي پيش ڪيا هئا جن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار اسڪول جا شاگرد هئا.

20. ڊي.جي. ڪاليج سنڌي سرڪل ڪراچي:

1941ع ۾ ڊي- جي ڪاليج ڪراچي جي سنڌي استادن ۽ شاگردن جي قائم ڪيل سنڌي سرڪل هن ڊرئميٽڪ سوسائٽي جو پايو وڌو. هن سرڪل ۾ خاص طرح سوڀو گيان چنداڻي، شيخ اياز، ارجن شاد، عبدالرزاق ۽ رام پنجواڻي سرگرم حصو وٺندا هئا. هن سرڪل طرفان ٻين ادبي سرگرمين کان سواءِ سنڌي ڊراما به اسٽيج ڪيا ويندا هئا. هن سرڪل رام پنجواڻي جا ٻه مشهور لوڪ ناٽڪ 'مومل راڻو' ۽ 'پکي ۾ پدمڻي' پيش ڪيا هئا جن ۾ حصو اڪثر ڪري ڪاليج جي شاگردياڻين ورتو هو. جن شاگردياڻين رول ادا ڪيا تن جا نالا هئا: ڪملا ڪرپالاڻي، مئنا

واسواڻي، رڪي آڏواڻي، مورتي شهاڻي، موهني گدواڻي، مئنا منگهارام ملڪاڻي ۽ ڪملا وليرام ٿڌاڻي.

21. ڊي جي. ڪاليج سرسوتي منڊلي، ڪراچي:

1942ع ڌاري پروفيسر رام پنجواڻي، ڇيٺانند ناگراڻي ۽ سندس سؤٽ ڪشنچند ناگراڻي جي سرجوشي سان ڊي. جي سنڌ ڪاليج جي شاگردن ۽ استادن سرسوتي گروپ قائم ڪيو هو. هن گروپ طرفان ڇيٺانند ناگراڻي جا گامٹو سلسلي وارا مزاحيه ڊراما، گامٹو ايڊيٹر، گامٹو بئريسٽر ، گامٹو ڊاڪٽر، گامٹو فلم ڪمپني، گامٹو ايم. ايل. اي، گامٹو گهوٽ وغيره پيش ڪيا ويا، جيڪي ليڪڪ پاڻ رام پنجواڻي جي سهڪار سان اسٽيج تي پيش ڪندو هو ۽ انهن ڊرامن جا خاص اداڪار به ڇيٺانند ناگراڻي ۽ رام پنجواڻي هوندا هئا.

7

سنڌي ناٽڪ جو ٽيون دور

هن دؤر ۾ شروعات جيئن ته ننڍي کنڊ جي ورهاڱي سان ٿي هئي، سو 1947ع سال جي پڄاڻي کان سنڌي ادب ۽ فن جي ميدان ۾ هوندئن ته ڪيترائي مسئلا پيدا ٿيا هئا پر هن ڏس ۾ عام طور ائين پئي پاتئيو ويو ته اسٽيج ڊرامو به ڇڙڪ اهي هندو ناٽڪ ڪار پاڻ سان کڻي ويندا. اهو انهي ڪري جو تنهن وقت جيڪي ناٽڪ منڊليون ٺيون هيون تن جا ڪرتا ڌرتا هندو اديب ۽ فنڪار ئي هوندا هئا.
اهڙي حالت ۾ هتي سنڌ ۾ مسلمان سنڌي اديب توڙي فنڪار همت هاري نه ويٺا ۽ فن جي ٻين شعبن جيان اسٽيج ڊرامي جي ميدان ۾ به پاڻ پتوڙڻ لڳا. هنن نئين نسل کي اسٽيج جي فن ڏانهن متوجه ڪيو. سنڌي اخبارن، رسالن ۽ منعقد ٿيندڙ ادبي ڪانفرنسن ۾ مقالا پڙهي، سنڌي ناٽڪ کي نئين سر ترقي ڏيارڻ لاءِ نوجوان اديبن ۽ فنڪارن ۾ نئون روح ڦوڪيو ويو. ساڳئي وقت جا ماهر تعليم دان گهڻو ڪوشان رهيا، ڇاڪاڻ ته ماضي ۾ سنڌي اسٽيج ڊرامي ۾ اهي مسلمان سنڌي تعليمدان پنهنجو هڪ خاص مقام رکيو آيا. سندن ڪوشش سان سنڌي ڊرامي جي تاريخ وري دهرائجڻ لڳي، سو اسڪولن ۽ ڪاليجن ۾ نئين سر ناٽڪ منڊليون ٺهيون ۽ گڏوگڏ سنڌي ادبي سوسائٽين جي اتساهه سان خانگي ڊرئميٽڪ سوسائٽيون به قائم ڪيون ويون.
هوڏانهن ڀارت ۾ به هتان لڏي ويل سنڌي هندن جي ڪوشش سان بمبئي ۽ دهلي ۽ پوءِ جتي جتي سنڌي هندو گهڻائي ۾ وڃي آباد ٿيا، اتي سنڌي ناٽڪن پيش ڪرڻ جو سلسلو جاري ٿي ويو. جئه هند ڪاليج بمبئي ۾ پروفيسر رام پنجواڻي جي سرپرستي هيٺ شاه جي آڪاڻين تي ٻڌل ڪي ناٽڪ پيش ٿيا. ۽ سنڌي ساهتيه منڊل (بمبئ) اڌ ڊزن کان مٿي ايڪانڪي سميلن، سيمينارن ۽ وڏن ڏينهن ملهائڻ جي موقعن تي پيش انهن سپني ۾ م .ع ڏيپلائي جو'شاهدي، ڪافي ڪامياب رهيو(1) ان ڪانسواءِ هندو اديبن سنڌ ۽ سنڌي ادب سان اهڙيءَ ته لَنءُ لڳائي، جو لڏي وڃڻ بعد هنن اتي هندستان ۾ به ساڳي چاهت سان قلمي پورهيو ڪيو، جنهن ڪري ڪهاڻين ۽

ناولن ڪانسواءِ ڊرامن جي ميدان ۾ به خاطر ترقي ٿي (2) پارت ۾ سنڌي ناٽڪن کي ترقي جي دؤر ۾ آڻڻ ۽ نون فنڪارن ۾ جذبي اڀارڻ ۽ سجاڳي آڻڻ ۾ منگھارام ملڪاڻي، رام پنجواڻِي، جيٺانند ناگراڻي، جيون گرسھاڻي ۽ گوبند مالھي جو وڏو هٿ رهيو .(3)
هتي سنڌ ۾ وري صد آفرين ٿي ڏجي انهن بزرگن پروفيسرن ۽ استادن کي، جيڪي ساڳئي ئي عزم سان سنڌي اسٽيج ڊرامي جي واڌاري لاءِ نوجوان نسل ۾ جذبو پيدا ڪندا رهيا. انهن بزرگن ۾ پروفيسر لطف الله بدوي ، پروفيسر اڪرم انصاري ۽ پروفيسر عبدالعلي قلباڻي، پروفيسر مير محمد پيو سرفهرست آهن، جن جي ڪوشش سان پنهنجن پنهنجن تعليمي ادارن ۾ ڊرئيميٽڪ سوسائيٽيون برپا ٿيون. اهڙي ريت سنڌ توڙي هند ۾ سنڌي ناٽڪ پيش ڪرڻ لاءِ پهرئين ۽ ٻئين دور جيان ٽئين دور ۾ به انيڪ ناٽڪ منڊليون ٺهيون جن جو تاريخوار تفصيل هيٺ ڏجاڻائجي ٿو:-

ناٽڪ منڊليون

1- سنڌي ناٽڪ ساهيته منڊل، بمبئي:

1948ع ڌاري هيءَ ناٽڪ منڊلي بمبئي ۾ برپا ٿي، جنهن جو پايو رکندڙ منگھارام ملڪاڻي. گوبند مالھي، بهاري لعل ڇاٻڙيا ۽ گل آسناڻِي هئا. هن جا مکيه ليکڪ گوبند مالھي ، جيون گرسھاڻِي، سنڌي اتم چنداڻي ۽ ڪرشن راهي، هئا ۽ هدايتڪار منگھارام ملڪاڻي مدن جماڻي، جيون گرسھاڻي ۽ گوبند مالھي هئا. هن منڊلي جا رچيل مشهور ناٽڪ ڪفن، املھ ماڻڪن جو واپار، حقن جو رکپال نيلام ، شاهدي ۽ گامڻو اسٽوڊنٽ هئا. هنن اٽڪن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: ڪملا پاڳناڻي، ڪيرت مهرچنداڻي، سندري اتمچنداڻي، مدن جماڻي، جگديش شهداديوري، جسونت ڪمار، چندر ساوناڻي، رام گيانچنداڻِي ، ايشور ناواڻي، سريش پاڳيا ۽ ويريندر وسواڻي.

2- ٽريننگ ڪاليج فارمين ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1950ع کان هن سوسائٽي سنڌي ناٽڪن کي اسٽيج تي پيش ڪرڻ واري روايت کي جاري رکندي سال به سال بهترين ناٽڪ رچايا، جن ۾ 1950ع واري سالياني جلسي ۾ پيش ٿيندڙ ڊرامو آزادي ڏانهن........ تمام گهڻو ڪامياب رهيو. هن ڊرامي ۾ انسان جي حقيقي آزادي جو خيال تمام سهڻي نموني چٽيل هو. هن ناٽڪ جو ليکڪ محمد ابراهيم جويو هو ۽ پارٽ ادا ڪندڙ ڪاليج جا شاگرد هئا.

3- سنڌي ساهتيه سڀا، دهلي:

1950ع ۾ برپا ٿيندڙ هن ناٽڪ منڊلي جو روح روان ڊاڪٽر هرومل سدارنگاڻي هو. دهلي ڪاليج جي هيءَ سوسائٽي علمي جذبي تحت استادن ۽ شاگردن جي ڪوششن سان ٺهي ۽ لائبريري ۾ سنڌي سيڪشن کولڻ لاءِ وجود ۾ آئي هئي. هن ناٽڪ منڊلي جا مشهور ليکڪ جيون گرسهاڻي، هيمراج ناگواڻي ۽ سگهومل هئا ۽ هدايتڪار جيون گرسهاڻي هو. هن منڊلي جا مشهور اداڪار هئا: شيام گيانچنداڻي، درگو اچتاڻي، ايشور ڀاٽيا، هيمراج ناگواڻي، ارجن ٻجلاڻي، پيتو ناگواڻي، نامو نوتاڻي، گل هگوراڻي، گوپي جڳتياڻي، وشني ماڪيجاڻي، ڀاڳ چاولا، ڀاڳ ٻناڻي، اُتم ٻيلاڻي ۽ لڇمڻ ڀاٽيا.

4- سنڌو ڪلاڪيندر، دهلي:

1950ع ۾ ڪان موتيهار ۽ ساٿين جي سرپرستي هيٺ هي ڪلاڪيندر قائم ٿيو. شروعات ۾ هي ڪلاڪيندر صرف سنگيت پروگرام پيش ڪندو هو. شروعاتي سال 1950ع ۾ هن منڊلي اسٽيج تي هڪ دوگانو ’پيارا مون کي موٽر جو سئر ڪراءِ پيش ڪيو هو. ان بعد 1951ع‘ ۾ مان پيڪي هلي ويندي سانءِ.......‘ ۽ 1956ع ۽ 1957ع ۾ ’راءِ ڏياچ ۽ عمر مارئي جا منظر پيش ڪيا، جيڪي راءِ پنجواڻيءَ جا لکيل هئا. اهڙي ريت 1967ع ۾ گيتن ڀري ڪهاڻي ’سرسامونڊي‘ پيش ڪيو هو. ان کان سواءِ هيءَ منڊلي سال به سال مشهور دوگانا جهڙوڪ، جوءِ جو غلام، مرچو ماءُ، ٻڍي مائي وغيره پيش ڪندي رهي هئي. هن ڪلاڪيندر لڇمڻ ڀاٽيا جا به سنگت ناٽڪ، سر سورٺ ۽ مومل راڻو به پيش ڪيا، جن جا هدايتڪار ڪان موتيهار ۽ جيون گرسهاڻي هئا؛ جڏهن ته اداڪار

هئا: موهن چندر شهاڻي، گل مٽريجا، ڪماري شوپنا رام رڪياڻي مايا مسنک، لڇمڻ پاٽيا، منجو باگرو، آتم تلريجا، گهنشيام آسواڻي ڪماري شيلا ڪرپالاڻي ۽ سرلا بچاڻي.

5- گربي ناٽڪ منڊل، احمد آباد:

1951ع ۾ هن ناٽڪ منڊل جو پايو شري مرچومل ۽ چئنلال گڏجي وڌو. هن منڊل جا مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار شري مرچومل، لڇمڻ جسوجا ۽ ڀڳوان شرما هئا، جن جي سرپرستي هيٺ جيڪي مشهور ڊرمي، عشقيه ۽ سماجي ناٽڪ پيش ٿيا سي هئا: مهاراجا هريشچندر، ليليٰ مجنون روپ بسنت، هنن ناٽڪن جا مشهور اداڪار هئا: ٽڌل پياسي، ٽوپڊاس، چئنلال، ڀڳوان شرما، لڇمڻ جسوجا ۽ هري مستانا.

6- سنڌو ساهتيه سڀا، جئپور:

1952ع ڌاري جئه ڪرشن شرما، سندر اگناڻي ۽ سوپراج آسومل هن ناٽڪ منڊلي جو پايو وڌو. جنهن جو بعد ۾ لڇمڻ ڀمڀاڻي بانيڪار رهيو. هن منڊل طرفان پيش ٿيل ناٽڪن ۾ نيلام، مڪان خالي آهي، اشتهاري شادي وغيره بيحد ڪامياب رهيا هئا. هن منڊل جا مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار جيون گرسهاڻي ۽ سندر اگناڻي هئا، جڏهن ته ٽيڪم ڀاوناڻي ۽ سريش ڀاڳيا مشهور اداڪار هئا.

7- جئه هند ڪاليج سنڌي سرڪل، بمبئي

1952ع کان قائم ٿيل هن سرڪل جو بانيڪار پروفيسر رام پنجواڻي هو. جنهن پنهنجا مشهور سنڌي ناٽڪ مومل راڻو، پکي ۾ پدمڻي (عمر مارئي) راءِ ڏياچ، نوري ڄام تماچي وغيره پيش ڪيا. ان کان سواءِ هن سرڪل انٽرڪاليجئيٽ ناٽڪ چٽاپيٽين ۾ شل چور اچن، مائٽي، چڪر وغيره ناٽڪ به پيش ڪيا. هن ۾ حصو وٺندڙ مشهور اداڪار نرملا ميرچنداڻي ۽ موهن بيلاڻي هئا.

8- سنڌي نو جيون سڀا، دهلي:

1953ع ۾ برپا ٿيندڙ هن ناٽڪ منڊلي جا باني‌ڪار هوند راج سڪايل، هري نارائڻ سبناڻي، موتي لال جوتواڻي ۽ ڪي. ايس ٻالاڻي هئا. هن سڀا جا ليکڪ هوندراج سڪايل ۽ موتي لال جوتواڻي هئا، جڏهن ته هدايتڪار ڀڳوان رامناڻي ۽ هوندراج سڪايل هئا. نئون زمانو، هار يا جيت، ليلا چنيسر ۽ ٿي گهوٽ هن سڀا جا مشهور ناٽڪ آهن جن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: ڪماري نانڪي، آوتراماڻي، ڀڳوان رامناڻي، جيرام ڀڳواناڻي، ڪي. ايس ٻالاڻي، ڪشن ٻالاڻي ۽ پرڀو پارداساڻي.

9- سنڌو ناٽڪ منڊل، الهاس نگر، بمبئي:

1953ع ۾ هن ناٽڪ منڊل جو بنياد هرولعل ستايل رکيو، جيڪو هن منڊل جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار پڻ هو. هن منڊل جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ هئا: آپگهات، وير حقيقتراءِ، باغي جوان، راجا ڏاهرسين، فئشن جي پتلي، وير هيمون ڪالاڻي، چريو نٿو، ڪنجوس ڦتو ۽ گهُرجي مسواڙي، هنن ناٽڪن ۾ جن اداڪارن حصو ورتو سي هئا: امبرت واسواڻي، اوتار گرناسنگهاڻي، رمڻ لعل راجپال ۽ جئديو تنواڻي.

10- سنڌي پئنچات، پٽيل نگر، دهلي:

1954ع ڏاري روپچند موٽواڻي، خوشي هزاري ۽ پرڀو وفا جي گڏيل محنتن سان هيءَ ناٽڪ منڊلي برپا ٿي هي. هن منڊلي جا اسٽيج تي پيش ڪيل مشهور ناٽڪ جيون گرسهاڻي جو ”ڪاڪو ڀلاڻي وارو“ ۽ چيتانند ناگراڻي جو ”گامٽو اسٽوڊنٽ“ هئا، جن ۾ حصو وٺندڙ مشهور اداڪار: دهلي جي پهرين جرئت واري ڇوڪري ڪماري جسي هنگوراڻي، شيام گيانچنداڻي ۽ لڇمڻ ڀاٽيا هئا.

11. ڪلاڪار منڊل، ڀوپال:

1954ع ۾ هيءُ ناٽڪ منڊل خاني صاحب جي رهنمائي هيٺ قائم ٿيو هو. هن منڊل جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ رام بنواس ۽ وطن جي ياد آهن. هنن ناٽڪن ۾ حصو وٺندڙ ادڪار هئا: نپيداس جڳواڻي، مرليڌر بلواڻي ۽ پرڪاش ماکيجا.

12- سنڌو ساهتيه منڊل، آگرو:

1954ع ڌاري هن ناٽڪ منڊل جو پايو رگهو نندن پر ساد وڏو هو . هن منڊل اڪثر طور سنڌي قومي ۽ تاريخي ناٽڪ پيش ڪيا، جن جا مکيه ليکڪ هدايتڪار چيتن ديو ورما ، واڌو رام شرما ۽ رگهو نندن پرساد هئا. هن جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ ساهيته جو اثر ، والميڪ، مهاراجا ڏاهرسين، گدو مل جي نياڻي جو پليدان، سنڌي تلوار، نقلي ڊاڪٽر ۽ ڪنارو ڪٿي آهي،ليکيا وڃن ٿا. موهن لعل ناگديو هن ناٽڪ منڊل جو مشهو ر اداڪار هو.

13- اتحاد آرٽ ڪلب، حيدرآباد:

1955ع ۾ هيءَ ڊرئميٽڪ ڪلب کوکر محلي حيدرآباد نوجوان فنڪارن جي سر جوشيءَ سان قائم ٿي، جنهن طرفان سپ ڪان پهرين ميٺارام هال ۾ 'سسئي پنهون' ناٽڪ پيش ڪيو ويو هو. هن ناٽڪ جو ليکڪ نور احمد نور هو ۽ گيت جي ايم. فقير لکيا هئا. هن ڊرامي جي پس پرده موسيقي سنڌ جي نامياري گويي استاد گامڻ خان جي پوٽي ۽استاد ببيي خان جي پٽ ماسٽر نياز حسين ڏني هئي. هن ناٽڪ جو هدايتڪار باقي پرويز ۽ اداڪار هئا: ساران، خير محمد پشوري، لال محمد پشوري، غلام محمد پشوري، سومر لاکو، استاد پنهون، اعظم دائود پوٽو ۽ ڪامران پٺي. هن ڪلب طرفان پيش ڪيل ٻيو مشهور سنڌي ڊرامو 'انسانيت' هو جنهن جا ليکڪ، شاعر ۽ هدايتڪار ساڳيا هئا، جڏهن ته اداڪار هئا: غلام حسين کوکر، غلام محمد پلپلي، ڪامران پٺي، لال محمد پشوري، غلام محمد پشوري، خير محمد پشوري، غلام حيدر قمبراڻي ۽ قربان جيلاني. هي ساڳيو ڊرامو هن ڊرئمٽڪ ڪلب حيدرآباد شهر جي لڳ هوسڙي ۾ پڻ اسٽيج تي پيش ڪيو ويو هو جتي نون اداڪارن ۾ عبدالرحمان ميمڻ، محمد يوسف پنهور ۽ محمد رمضان شامل هئا. اتي هن ناٽڪ ڪار علي آحمد ٿيبو هو ۽ پس پرده مشهور سنڌي ڳائڻي محمد يوسف پيش ڪيا هئا.

14. ڪوهِ نور ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد:

1956ع ۾ برپا ٿيندڙ هن ڊرئميٽڪ ڪلب جو باني ستار نوحاڻي هو، جنهن جي نگراني هيٺ مشهور ڊراما 'مومل راڻو' ۽ 'درد دل' رچايا ويا هئا. هنن ناٽڪن

جا ليکڪ ۽ هدايتڪار غلام حيدر صديقي، محمد رحيم غزنوي، جي. ايم فقير ۽ اداڪار هئا: ستار نوحاڻي، محمد رحيم غزنوي، جي. ايم فقير، قربان جيلاني، لال بخش، ايم بچل منو ، ايوب سرحدي، محمد شاهه، قاسم فاني، مشتاق چنگيزي ۽ غلام حيدر صديقي.

15- سنڌو سماج دهلي:

1956ع ۾ هي ناٽڪ منڊل برپا ٿيو، جنهن جو بانيڪار گورڌن پارتي هو. هن جا مکيه ليکڪ گوبند مالهي ۽ جيون گرسهاڻي هئا، جڏهن ته هدايتڪار جيونم گرسهاڻي ۽ گوبند ناٿاڻي هئا. هن منڊلي جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ گامڻو ڊاڪٽر، گامڻو گهوٽ عرف بابو جي، بگڙيل گهر، ورثي جي ورهاست ۽ نيلام هئا، جن ۾ حصو وٺندر اداڪار هئا: ڪماري نانڪي آوتراماڻي، ڪماري ڪميا، رائسنگهاڻي، هريڪاٽ جيٺواڻي، هيمراج ناگواڻي، شنڪر لال گوالاڻي، ڪماري پشپا گرسهاڻي، شيام گيانچنداڻِي، سرلاجئسنگهاڻي، نچي وٽجاڻي، درگو اچناڻي، لڇمڻ پاٺيا ڪومل، مينڪاراءِ، نرملا موٺواڻي، پيتو ناگواڻي، پڌو آڏواڻي.

16- مهراڻ آرٽ سرڪل، حيدرآباد:

1957ع ۾ هن ڊرئميٽڪ سرڪل جو پايو ريڊيو پاڪستان حيدرآباد جي اديبن ۽ فنڪارن جي ڪوشش سان رکيو ويو هو. هن ڊرئميٽڪ سرڪل طرفان سنڌ يونيورسٽي، ايلسا قاضي اولڊ ڪيمپس جي اسٽيج تي پهريون ناٽڪ (ٽئبلو) ’ليلا چنيسر‘ پيش ڪيو ويو . جنهن جو ليکڪ ۽ هدايتڪار سيد منظور نقوي هو، ۽ اداڪار هئا: روبينه ،زرينه بلوچ، سيما، سيد صالح محمد شاهه ۽ غلام حيدر صديقي، هي ساڳيو ڊرامو پيهر سنڌ مدرسة الاسلام ڪراچيءَ جي گولڊن جوبلي واري جلسي ۾ پڻ پيش ڪيو ويو هو. هن سرڪل جو پيش ڪيل ٻيو ناٽڪ ’خوني‘ هو جيڪو 1934ع ڌاري لکيو ويو هو. هي شهره آفاق ڊرامو ليکڪ جي ننڍي ڀاءُ علي محمد چاڳلا (تنهن وقت جو ريجنل ڊاريڪٽر ريڊيو پاڪستان حيدرآباد) جي نگرانيءَ هيٺ گورنمينٽ ڪاليج ڦليلي، حيدرآباد جي آڊيٽوريم ۾ اسٽيج ڪيو ويو هو. هن ڊرامي جا اداڪار ريڊيو جا صداڪار هئا جن جا نالا هئا: نسيم مغل، محمد بخش انصاري، مصطفيٰ

قريشي، سيد صالح محمد شاه، عبدالڪريم بلوچ، عبدالحق ابڙو ۽ ڪامران پٺي.

17- وديارٿي ناٽڪ منڊل، احمد آباد:

1957ع ۾ برپا ٿيندڙ هن ناٽڪ منڊل جو سرپرست منوهر نهالاڻي هو. هن منڊل جو مکيه ليکڪ منوهر نهالاڻي ۽ هدايتڪار لکي، چوئٿراڻي هو. هنن پنهي جي ڪوشش سان به مشهور ناٽڪ 'نئون سنسار' ۽ ' مسٽر زيد' اسٽيج تي پيش ڪيا ويا، جن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: رام موهناڻي، آسن وسياڻي، نانڪ گناڻِي، دوارڪو پاڻِيا، لکي چوئٿراڻِي ۽ خوبو.

18-سنڌو سنگت، دهلي:

1957ع ۾ قائم ٿيل هن ڊرئميٽڪ سوسائٽيءَ جا روح روان اتان جا نوان لڏي آيل سنڌي رهواسي هئا، جن پنهنجي سنڌي ثقافت کي زنده رکڻ لاءِ سنڌي ناٽڪ جو اتي بنياد رکيو. هن سوسائٽي جا مکيه ليکڪ واسو ناواڻي ۽ ليکراج هنس ۽ هدايتڪار ناري پوچواڻي هو. هن جا پيش ڪيل ناٽڪ بمبئي ريسٽورينٽ، زماني جي هوا، ۽ بک جا چڪ هئا، جن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار گهڻو ڪري ڪاليج ۽ اسڪول جاشاگرد هئا.

19- ڪلاڪار منڊل، بمبئي:

1958ع ۾ هي ڪلاڪار منڊل گوبند مالهيءَ جي سرپرستيءَ هيٺ هلڻ شروع ٿيو. هن منڊل جو مکيه ليکڪ گوبند مالهي هو، جنهن بعد ڪرشن راهي، ڪشور پهوجا ۽ چيتن سندراڻِيءَ به هن منڊل لاءِ ناٽڪ لکيا هئا. اهڙي ريت گوبند مالهي، ڪرشن راهي، سوپراج گيانچنداڻي ۽ آنند مٽائي هن منڊل جا مشهور هدايتڪار هئا. هن منڊل جا ڪامياب ناٽڪ گستاخي معاف نالو، ڏوهه ڪنهن جو؟، جهوءَ جي ڪناري، مهمان، انصاف، جنهن ڏئي ۾ تيل ناهي. ناٽڪ ۾ ناٽڪ، نمي ۽ گهوٽ ڪنوار راضي هئا. هنن ڊرامن جا مکيه اداڪار هئا: آنند مٽائي، رميش چاچاڻي، سوپراج مينگهاڻي، واشو چانگلاڻي، ايشور ناواڻي، امرچندنواڻي، داس طالب، راجن چاولا ۽ مدن جماڻي.

20-سنڌو سماج، لکنو:

1959ع ڌاري برپا ٿيل هن ناٽڪ منڊل جا روح روان خوشي مولواڻي. ٽي.ٽي واڌواڻي ۽ راڌا ڪشن عالم چنداڻي هئا. هن منڊل جا ليکڪ خوشي مولواڻي، سندر اگناڻي ۽ سريندر شاهه هئا، جڏهن ته هدايتڪار خوشي مولواڻي هو. هن منڊل جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ هئا: طلاق، فائيل گم، شل موت اچي، چور چور، چڪر پروموشن جو، مون کي پئسو کپي، وغيره، جن ۾ حصو وٺندڙ ڪلاڪار هئا: ريٽا، وجيه، گيتا، چندناڻي ۽ خوشي مولواڻي.

21- گورنمينٽ ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1960ع کان گورنمينٽ ڪاليج (ڦليلي) حيدرآباد ۾ سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي برپا ٿي ۽ اسٽيج تي پروفيسر مير محمد پيو جي نگراني هيٺ سنڌي ناٽڪ پيش ٿيڻ لڳا هئا. 1964ع ڌاري ساليانې ڊرامه فنڪشن ۾ ’ گل چنو گرنار جو‘ پيش ڪيو ويو. جيڪو پنهنجي وقت جو هڪ يادگار ٽيبلو ليکيو وڃي ٿو. هي ٽيبلو لکيو هو آغا سليم، صدابندي ريڊيو پاڪستان حيدرآباد تي ٿئي هئي. اسٽيج تي هدايتڪاري جا فرائض غلام محمد ملاڻو ڏنا هئا ۽ اداڪار ڪاليج جا شاگرد هئا.

22. سنڌو ڪلامندر، بمبئي:

1960ع ۾ هن ناٽڪ منڊليءَ جو بنياد سوپراج مينگهاڻي، موتي پرڪاش ۽ پڌو آڏواڻي رکيو. بعد ۾ مرليڌر آسواڻي ۽ بوني رتنپال هن جا بانيڪار ليکيا وڃن ٿا. هن جا مکيه ليکڪ گورڌن ڀارتي ۽ واسديو نرمل هئا، جڏهن ته هدايتڪارن ۾ سوپراج مينگهاڻي، سنيل آڏواڻي ۽ پرت ڪمار قابل ذڪر آهن. هن منڊلي جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ هئا: انڊر سيڪريٽري، ياد ڪندا، پاڙي واري، ٽي باندر، جوت جلي، رات جي راڻي، هيءَ يا هُوءُ، انيتا، شادي ته ڪر، گهر گُروءَ جو در، پل جو پتي، چورا اڳيان پوڙها پٺيان، ڪلجڳ ۽ يونگي، هن ناٽڪن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: شرت پڳتياڻي، آشاهرگناڻي، سرلا جئسنگهاڻي، شيلا ساجناڻي، سنگيتا ڊنگرا، جيوتي ناواڻي، لتا منواڻي، صوپراج مينگهاڻي، گيتاراج، بوني رتنپال، پڌو آڏواڻي، هرڪشن پريمي لچو جسيواڻي، پرت ڪمار ڊنگرا، آنند آڏواڻي، لڇمڻ ساٽي، جسوت ڪمار، سنيل آڏواڻي، سريچند ماکيجا، واشو

چانگلاڻي، مدن جماڻي، امرچندناڻي، هيرو رامچنداڻي، انيل آڏواڻي، شردڪمار ڪلواڻي ۽ مهيندر پنجواڻي.

23- لوڪ يسر، بمبئي:

1960ع ۾ موهن چاٻڙيا ۽ هيرو چاولا جي سرپرستيءَ هيٺ قائم ٿيندڙ هن ناٽڪ منڊلي جي پيشڪش گهٽي قدر شڌبو پليز ۽ نرتيه ناٽڪ هئي. هن منڊلي جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار موهن چاٻڙيا هو. هن جا پيش ڪيل يادگار ناٽڪ هئا: هيمون ڪالاڻي، سنڌ جي هڪ رات، سرحد ٿي سڏڙا ڪري، مهاتما گانڌي، ساهڻ لهج سنيار، مرڪي مليا جي موت سان ۽ پڳٽ ڪنورام. هنن ناٽڪن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: پونم برج موهن، شيلا پنجابي، امبرت واسواڻي، هيرو چاولا ۽ گورڌن شرما.

24- سنڌو پال ڪلاڪار منڊل، احمد آباد:

1960ع ۾ هي ناٽڪ منڊل سجاڳ شاگردن چيٺو لالواڻي، ڪشور نانڪاڻي، گهنشيام ڀاٽيا، سريچند راگهاڻي، پرتاب ڀاڳچنداڻي، ٽوپڊاس ۽ رميش ريجهواڻي جي گڏيل ڪوشش سان برپا ٿيو هو. هن منڊل جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار چيٺولالواڻي هو ۽ مٿي ڄاڻايل سڀئي شاگرد هن منڊل جي ناٽڪن ۾ اداڪاري ڪندا هئا. منڊل جا مشهور ناٽڪ قيدي نمبر 312، انسپيڪٽر، مگڻو وغيره هئا.

25- سنڌو ڪلاسنگم، دهلي:

1961ع ڌاري هن ناٽڪ منڊل کي رامچند گرسهاڻي ۽ هري آر. مٽراڻي برپا ڪيو. جنهن جا مکيه ليکڪ رام گيانچنداڻي، هريڪانت چيٺواڻي، جيون گرسهاڻي، واسديو نرمل، لڇمڻ ڀاٽيا، مينگهراج گرناڻي ليکراج هنس، هيمراج ناگواڻي هئا ۽ هدايتڪار هئا: ميول آهوجا، رام گيانچنداڻي، جيون گرسهاڻي ۽ هيمراج ناگواڻي، هن ناٽڪ منڊل جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ آخرجيت اسان جي، الجهن، مڪان خالي آهي، هي پياسو من منهنجو وغيره هئا جن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: موهني وجيه، وملا ڀاٽيا، هري ميداڻي، ڊالي ناواڻي، صوپراج مينگهاڻي، پشپا پاوناڻي، نانڪ آهوجا، رام گيانچنداڻي، اندر

ڪيولراماڻي. منوهر لعل مٿائي، ڪمليش گنگواڻي، آتم تلريجا، شنڪر مولواڻي، ليلو جهانگياڻي، نند لعل ياٽيا،مينگهراج گرناڻي، جڳديش موٽواڻي، موهيندر ڏاميجا ۽ هيمراج ناگواڻي.

26- زرعي ڪاليج ٻرئميٽڪ سوسائٽي،ٽنڊو ڄام:

1962ع ۾ زرعي ڪاليج ٽنڊوڄام جي استادن ۽شاگردن هيءَ ٻرئميٽڪ سوسائٽي ٺاهي هئي. جنهن بعد ڪاليج جي پرنسيپال پروفيسر عبدالغني پيرزادي صاحب جي سرپرستي هيٺ هر سال ڊراما فنڪشن ڇاڇاڻيءَ جو ’انٽرويو‘ ۽ م.ع ڏيپلائي جو ’شاهدي‘ ناٽڪ نهايت ڪاميابيءِ سان پيش ڪيا هئا. ان ڪانپوءِ ڪاليج جي شاگرد محمد شاگرد محمد يوسف پنهور جيڪو هن ٻرئميٽڪ سوسائٽيءَ جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار به هو تنهن جا لکيل ناٽڪ جهڙوڪ: عمر ماروي، ڪاڪ محل، سسئي پنهون، واديءَ مهراڻ، هوشو، سنڌڙيءَ تان صدقي، ابوالحسن، گويهء اعظم، پرمتڙيو، مهمان، اچا ڪي آهين، ڪمرو نمبر 10، ڪواٽر نمبر 10 ۽ بنگلو نمبر 10 بيحد ڪاميابيءَ سان پيش ڪيا ويا هئا. آخري ٽنهي ناٽڪن ’نمبر10‘ جي سيريز ڪاليج جي ماحول ۾ ٿيندڙ واقعن اصلاحي طنزو مزاح سان ڀرپور جائزو پيش ڪيو ويندوهو. اسٽيج سيٽنگ،ملبوسات ۽ رائيٽنگ ڪنٽرول جو ذمو محمد يوسف پنهور ۽ سجاد پٽي جي هو جيڪي ان جو هر سال تمام سهڻو مظاهرو ڪندا هئا. هن سوسائٽي جا مشهور اداڪار هئا: مشتاق چنگيزي، بدرالدين سومرو، نثار علي هڪڙو، علي اڪبر شاهه، عبدالرحيم پنهور، قاسم رند، علي محمد يوسفاڻي، نورالدين عباسي، بخشل عباسي، محمد امين خاصخيلي، رهبر پٽي، محمد صديق ميمڻ، غلام اڪبر پنهور، غلام سرور پنهور، بشير احمد شاهه، مير محمد پيرزادو، محمد خان لوهار، شفيق چنا، محمد حسين چنا، صدرالدين سومرو، محمد عمر چنڊ. سترامداس، مختار قريشي، فقير محمد جماڻي، اي، ايچ، ابڙو، سجاد پٽي ۽ محمد يوسف پنهور.

27- سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمدآباد:

1962ع ڌاري چندر ساوناڻي، ارجن پمپاڻي، ويڙهو رفيق ۽ گورڌن تنواڻي جي گڏيل ڪوشش سان هي ناٽڪ منڊل برپا ٿيو، هن جا مشهور ليکڪ گورڌن پارتي، گوبند مالهي، هوندراج بلواڻي ۽ چندر ساوناڻي هئا، جڏهن ته هدايتڪار ارجن پمپاڻي، داس طالب ، چمن شرما ۽ چندر ساوناڻي هئا، هن منڊل طرفان پيش ڪيل مشهور ناٽڪ هئا: طوفاني رات، بک هڙتال، ڏني تنهنجي بمبئي ۽ ڏس رنگيءَ جا رنگ. هن ڊرامن ۾ حصو وٺندڙ مشهور ڪلاڪار هئا: پونم روپاڻي، تلسي رچنداڻي، رتنا رامناڻي، مينا ناگراڻي، نينا آسوداڻي، شيلا رائسنگهاڻي، هود راج بلواڻي، ٽيڪم پاوناڻي، چندر ساوناڻي، ديا لعلچنداڻي، خوشيرام خوبچنداڻي، ڏيول سيرواڻي، سريش پاڳيا، سيول گناڻي، ڪنعيو روپاڻي، ٿهل منگهراجاڻي، پون ڪمار ماٿا، چندر سين ناواڻي، سريش سنڌو، منگهو ڌرمداساڻي، چمن شرما، جڳديش شرما، سريچند ڪيسواڻي ۽ ارجن پمپاڻي.

28. سنڌ ٿيئٽرس، حيدرآباد:

1963ع ۾ برپا ٿيندڙ هن ٿيئٽرس جي پهرين پيشڪش ’گونگي زال‘ هئي جنهن جو ليکڪ الهبچايو لغاري هو. اهڙي ريت ٻيو ڊرامو مرزا قليچ بيگ جو لکيل ’انڪوائري آفيسر‘ هو. آغا سليم جا ٽي مشهور ناٽڪ جهڙوڪ: دولهه دريا خان، دودو چنيسر ۽ تماشو هئا، ۽ غالب لطيف جو مشهور ڊرامو ’چورن مٿان مور‘ به هن ناٽڪ منڊل به سهڻي نموني پيش ڪيا، هنن ناٽڪ جا هدايتڪار آغا سليم، مصطفيٰ قريشي، غزاله خورشيد، انوري بيگم، الهبچايو لغاري، عبدالڪريم بلوچ، غلام حيدر صديقي، عبدالحق ابڙو، قاسم فاني، انور سولنگي، انور بلوچ، سڪندر بلوچ ۽ منظور قريشي.

29. پرڀات آرٽ سرڪل، حيدرآباد:

1964ع کان قائم ٿيندڙ هن اداري سنڌي ادب ۽ ثقافت جي ترقي ۽ ترويج توڙي ادب جي صحتمند قدرن کي نئين سر اجاگر ڪرڻ جي لاءِ وڏي لڳن سان ڪم ڪيو آهي. هن سرڪل جي بانيڪار ۽ هدايتڪار نثار حسيني اسٽيج تي پنهنجي وقت جا يادگار ڊراما پيش ڪيا، جن ۾ مرزا قليچ بيگ جا انڪوائري آفيسر، منشي، حرڪت مان برڪت، ڪوڙو نوٽ، نيم طبيب خطره جان...............؛

نثار حسيني جي اڳتي وڌبو، سلطان ٽيپو، جل جل مشعل جل، مڙيا مڇ هزار، ڪاڪ ڪڙهي وڻ ٻريا، ڏات جي لاٽ، ساموندين سڙه سنپايا ۽ ڪي جو ٻيجل ٻوليو؛ محمد ابراهيم جويو جو آزادي ڏانهن......؛ م. ع ڏيپلائي جو نجومي؛ مرزا اسد بيگ جو ’سهڪار‘ غزاله شاهين پٺو جو ’چنڊ ۽ رلي‘؛ محمد بخش دائود پوٽو جو چنڊ جو سئر؛ ماڻڪ منير جو شهيد بختاور، شوڪت حسين شورو جو ’ٻرندي رهندي لاٽ‘ ۽ عبدالعزيز سمون جو ’پوت‘. هن سرڪل جا مشهور اداڪار هئا: مشتاق مغل، الهبچايو لغاري، سڪندر بلوچ، محمد بخش دائود پوٽو، اشرف بلوچ، اڪبر بلوچ، الهبچايو ناز پٺو، اختر مرزا، مرزا جاني بيگ، امام بخش پٺي، زاهد مرزا، ستار بروهي، فيض پٺي.

30- ڪلا سنڌو ڪلچرل سوسائٽي، جئپور:

1964ع ۾ برپا ٿيندڙ هن ڊرئميٽڪ سوسائٽي جا روح روان سندر اگناڻي، واشديو سنڌو پارٽي ۽ لڇمڻ ڀمباڻي هئا. هن جا مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار هري ڪانت جيٺواڻي ۽ سندر اگناڻي هئا. هن سوسائٽي جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ ’ڊاڪٽر ڏوڪلاڻي‘، مڪان خالي آ، ڪفن. نيلام وغيره هئا. هنن ڊرامن ۾ حصو وٺندڙ مکيه اداڪار منو گدواڻي ۽ ڏيپل سيرواڻي هئا.

31- سچل آرٽس ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1964ع کان هن سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي تمام سٺا ڊراما پيش ڪيا جن جا ليکڪ ۽ هدايت ڪار عبدالحق ابڙو ۽ قاسم فاني هئا. ان کان سواءِ هن سوسائٽي محمد يوسف پنهور جو هڪ مزاحيه ننڍو ناٽڪ اجا ڪي آهين، پڻ پيس ڪيو هو. هن سوسائٽي جا پنهنجا مشهور ناٽڪ هاءِ پيري!، دولتمند ننگ، ڪُتل ڪاتو ۽ بس حل ٿي ويو، هئا. هنن ڊرامن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار: قاسم فاني، الياس مغل، جنيد پٺي ۽ عبدالحق ابڙو هئا.

32. جئه ڀواني ڪلاڪار منڊل، احمد آباد:

1965ع ۾ برپا ٿيندڙ هن ناٽڪ منڊل جا بانيڪار چئن لال، ڀڳوان شرما، لڇمڻ جسوجا ۽ هري مستانا هئا. هن جا مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار لڇمڻ جسوجا، ۽ هري مستانا هئا. سندن پيش ڪيل ناٽڪ قرباني، ڪاڪو ڪنجوس، امير غريب

وغيره هئا جن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ هئا: پرشوتم، لچو ڏيواڻي، آسن وسياڻي، نانڪ ٻالاڻي، ٽڏل پياسي، ٽوپڻداس، ڪشن پرتاب ۽ گورڌن هئا.

33- سنڌو ساهت سڀا، بڙودا:

1965ع ۾ ميول آهوجا ۽ هرگوبند للا هن ناٽڪ منڊل جو بنياد رکيو جن سان بعد ۾ آنند ٿهل راماڻي ۽ هريشچندر چينملاڻي ساٿ ڏنو. هن منڊل جو ليکڪ ۽ هدايتڪار هريشچندر چينملاڻي هو جنهن جي ڪوشش سان ڏينهن جا سپنا، سچڻ ڏنو سور، چور چور ۽ معاف ڪجو مشهور ناٽڪ اسٽيج تي پيش ڪيا ويا. هن ناٽڪن ۾ حصو وٺندڙ ڪلاڪار هئا: شانتا آهوجا، هري ميراڻي، مولو پمناڻي، موتي ڪلواڻي ۽ ميول آهوجا.

34. سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي:

1965ع ۾ هن ٿيٽر جو پايو رميش چاچاڻي وڌو. هن ٿيئٽر گهڻو ڪري ٿه فصلا ناٽڪ پيش ڪيا، جن ۾ انسان ۽ آتما، ڌس پئسي جا رنگ، آيو نئون زمانو. هاءِ منهنجي دل وغيره بيحد ڪامياب ناٽڪ ليکيا وڃن ٿا. هن ٿئيٽر جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار رميش چاچاڻي هو. ان کان سواءِ هن ٿئيٽر رام پنجواڻي ۽ واسديو نرمل جا ناٽڪ پڻ پيش ڪيا. هن ٿئٽر جا مشهور ڪلاڪار هئا: سشي بولاڪاڻي، سشيلا ساجناڻي، شرت پڳنياڻي، سشيلا رائسنگهاڻي، ڪانتا چابڙيا، پدن شرما، آنند مٽائي، پرتاب پرسوراڻي، پگوان چاولا، رميش ڪرناڻي، ڪيئل گولاڻي، مدن جماڻي، موهن ٻونگرا، چندر گيان چنداڻي، منوج ڪمار، جگديش شرما، جيا آسراڻي، رميش مهتا، ڪمل چاندناڻي، نرمل جادواڻي، پرڪاش ابيچنداڻي، ليلو پنجواڻي، نرنجن آسراڻي، منو گيهاڻي، سريش روهڙا، دليپ بچاڻي، پرت ڪمار ٻنگرا، جسونت ڪمار، ايس ستپرو ۽ رميش چاچاڻي.

---

(1) گوبند مالهي: 'ساهتيه ڪلادرسني' پر ميلا پبليڪيشن ، الهاس نگر ، ڀارت ، 1980ع ص.295 296

(2)پروفيسر منگهارام ملڪاڻي: ' هندستان ۾ سنڌي نثر جي تاريخ،' مهراڻ سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد سنڌ 1955ص. 146

(3) هيمراج ناگواڻي: ' مورنچندا رهن' سنڌو ڪلاسنگم دهلي،ڀارت ، 1970ع ص. 5.

35- جهنڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، الهاس نگر، بمبئي:

1965ع ۾ هي ڊرئميٽڪ سوسائٽي برپا ٿي جنهن جو پايو وجهندڙ شيام آهوجا هو. هن سوسائٽي ڪيترائي ايڪانڪي پيش ڪيا جن جو ليکڪ شيام آهوجا ۽ هدايتڪار نندلعل هندوجا ۽ شيام آهوجا هئا. پيش ڪيل ناٽڪن ۾ ڪنجوس مکي چوس، ڪنجوس سهرو، شرابي، نٺو چريو ۽ نرواسي ڪاڪا بيحد ڪامياب ناٽڪ ليکيا وڃن ٿا. هن سوسائٽي جا مشهور اداڪار هئا: چندر گيان چنداڻي، مهندر ٿيڪاڻي، رمڻ لعل جئپال، چندر ساوناڻي، شيام آهوجا، پي. بي چاند، رام چند رهيجا، گلاب هيرا، گوبند نهالاڻي، جئه ديو تنواڻي ۽ سيتل هيمراجاڻي.

36. سنڌي ساهتيه ۽ ڪلانڪيتن، احمد آباد:

1965ع ۾ گورڌن تنواڻي جي سرپرستيءَ هيٺ برپا ٿيندڙ هن ناٽڪ منڊل انيڪ ناٽڪ پيش ڪيا. هن منڊل جا مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار مهر چنداڻي، ٻلديو گهنشاڻي، رامداس لڪاڻي ۽ چيٺو لالواڻي هئا. هن ڪلا نڪتين جي پيشڪش جي ميدان ۾ جهڙي کي مليو تهڙو، نيم حڪيم خطره جان.........، مون کي في موٽائي ڏيو، ڪسان ڪوئي به نه بچندو وغيره مشهور ناٽڪ هئا. هنن ناٽڪن ۾ مختلف ڪردار ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: شيلا رائسنگهاڻي، ڪيرت مهرچنداڻي، جيوتي مهتا، اُتم هنگوراڻي، دولت رتواڻي، چندر امبواڻي، اشوڪ چنچلاڻي، ٻلديو گهنشاڻي، ديپڪ چاند، ڪمار گهنشاڻي، سريچند ڪيسواڻي ۽ ڪنعيالعل ميٺواڻي.

37. سنڌو ڪلامندر گانڌيڌام،آديپور:

1965ع ڌاري رام ٻيلاڻي خمار ۽ رمييش راجپال جي ڪوشش سان هيءَ ناٽڪ منڊلي برپا ٿي. هتي شروعاتي دور ۾ ڪل، مسخريءَ جي گانن ۽ ممڪريءَ سان ناٽڪ فن جو آغاز ڪيو ويو پر پوءَ اڳتي هلي هن هڪ باقائدي ڊريئميٽڪ سوسائٽيءَ جو روپ اختيار ڪيو. هن ناٽڪ منڊلي جا مشهور ليکڪ ۽ هدايتڪار هوندراج دکايل ۽ رام ٻيلاڻي،’خمار ‘ هئا جڏهن ته اداڪار هئا: ڪرشنا پميپاڻي، تلسي آنداڻي، ڪمار کلواڻي، رميش رچواڻي، پمي پاواڻي، پگوان پاوناڻي، درگا شنڪر شرما، مايا شاهاڻي، ۽ ايل. ڪي. رائسنگهاڻي.

38- سنڌو ڪلا نڪيتن بمبئي:

1966ع کان برپا ٿيندڙ هن ناٽڪ منڊلي عمدا ناٽڪ پيش ڪيا. هن جا بانيڪار موتي پرڪاش، مدن جماڻي، سچو آڏواڻي ۽ رام لهيجا هئا. هن منڊلي ڪيترائي مشهور ناٽڪ جهڙوڪ رات هڪ طوفان جي، پيار ڪري ڏس، رات جو پارهين بجي وغيره پيش ڪيا. هن منڊلي جا مشهور ليکڪ واسديو نرمل ۽ موتي پرڪاش ۽ هدايتڪار آنند مٽائي ۽ مدن جماڻي هئا؛ جڏهن ته هنن ڊرامن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: آشا هرگناڻي، سشي بولاڪاڻي، مونانچناڻي، گيتا چندناڻي، نرملا ميرچنداڻي، امر چندناڻي، موهن بيلاڻي، لچو آڏواڻي، رام لهيجا، ايشور شرما، موهن ڊنگرا، موتي پرڪاش، مدن جماڻي ۽ آنند مٽائي.

39- سنڌي ڪلچرل سوسائٽي، دهلي:

1966ع ۾ هيءَ ڊرئميٽڪ سوسائٽي برپا ٿي جنهن جيون گرسهاڻي جو مشهور ناٽڪ ’بملا جو برٿ ڊي‘ ۽ گورڊن پارتي جو سنڌي لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل ناٽڪ ’عمر مارئي‘ پيش ڪيا. هن منڊلي جا هدايتڪار جيون گرسهاڻي ۽ شيام گيانچنداڻي هئا، جڏهن ته حصو وٺندڙ اداڪار آشاڪٽاريا، شيلا ماکيجاڻي ۽ ديو هئا.

40- سنڌوساگر ڊرئميٽڪ سوسائٽي، بمبئي:

1967ع ۾ قائم ٿيندڙ هن ڊرئميٽڪ سوسائٽيءَ جو پايو رام رسيلا وڌو هو. هن جو ليکڪ ۽ هدايتڪار به گهڻو ڪري پاڻ رام رسيلا رهيو. هن منڊليءَ جو پيش ڪيل ڪامياب ناٽڪ ’رنڍڻي ۾ رولو‘ هو جنهن جا ڪلاڪار ايسر سپرو ۽ موهن ڊنگرا هئا.

41- سنڌو ويلفيئر سوسائٽي، جئپور:

1967ع ۾ ٽي . سي پڳت ۽ سوهن لعل ٽڏاڻي هن ناٽڪ منڊلي جو پايو وڌو هو. هن سوسائٽي جا مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار ڪنعيا لعل ميٺواڻي، موهن لعل اداسي ۽ ڀولڻ راهي هئا. هن منڊلي ڪيترائي مشهور ناٽڪ جهڙوڪ دوستن جي مهرباني گهرجي، هيرئي سنڌي هير، شادي جي ڳالهه، جوءِ ڪپي ۽ مائٽي رچايا هئا. هن سوسائٽي جا مشهور اداڪار هئا: تلسي نرياڻي، ڪمار گهنشاڻي، ڀولڻ راهي، ڪنعيا لعل ميٺواڻي ۽ موهن لعل اُداسي.

42- سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1968ع ۾ سنڌي ثقافت توڙي سنگيت جي چاتل سجاتل شخصيت عنايت الله عباسي جي سرپرستي هيٺ هي ڊرئميٽڪ سوسائٽي برپا ٿي. هن سوسائٽي پنهنجن ناٽڪن جي پيشڪش کي سنگيت سان خوب سينگاريو هو. هن جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار عنايت الله عباسي هو، جنهن جو مشهور ناٽڪ 'هوشيار ٺڳ' بيحد ڪامياب ۽ پنهنجي وقت جو هڪ انوکو مزاحيه ناٽڪ ليکيو وڃي ٿو. هن ڊرامي جا مکيه اداڪار هئا: نجمه شاهين، غلام علي، پرويز اختر، نذير ميمڻ ۽ عنايت الله عباسي.

43- سنڌو پارٽي سوسائٽي، دهلي:

1968ع ڌاري قائم ٿيندڙ هن سوسائٽي جو بانيڪار رام رکياڻي هو. هن ڊرئميٽڪ سوسائٽي جو مکيه ليکڪ رام گيانچنداڻي ۽ هدايتڪار رام رکياڻي هو. هن جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ هئا: ڊونگ ئي ڊونگ، ڳولها ۾، وهمي، انارڪليءَ جي واپسي، ضرورت آ جوءِ جي، وڏا ماڻهو، يار دلدار ۽ ڪٿي آيو خير سان، هنن ڊرامن ۾ حصو وٺندڙ ڪلاڪار هئا: ڊالي ناواڻي، ڪمليش گنگواڻي، موهن ٿهلياڻي، منوهر لعل مٿائي، رام گيانچنداڻي، رميش نوتاڻي، اي. جي هرپالاڻي، رام رکياڻي، اندر ڪيولراماڻي، آتم تلريجا، گهنشيام آسواڻي، ڀڳو ڪلناڻي، ارجن موتيهار ۽ نچي وٽجاڻي.

44- سنڌو ڪلا سرڪل، احمدآباد:

1969ع ۾ هن سرڪل جو پايو ڪيرت مهرچنداڻي وڌو ۽ بعد ۾ جنهن جا ساٿي بنيا هئا منگهو، جيوت، گيان، ۽ موهن لعل. هن منڊل جا مکيه ليکڪ ويڙهو رفيق، ۽ هدايتڪار ڪيرت مهرچنداڻي هئا. هن سرڪل ڪاڪو ڀهلاڻيءَ وارو، ڏٺي تنهنجي بمبئي ۽ پولو پوپو، مشهور ناٽڪ پيش ڪيا. هن منڊل جا مکيه اداڪار هئا: جيوت، گيان، موهن لعل ۽ منگهو ڏرمداساڻي.

45. پوڄا ٿيئٽرس، بمبئي:

1970ع ۾ سنڌي ناٽڪ جي معروف ڪلاڪار پرتاب پرسواڻي جي سرپرستي هيٺ هي ٿيئٽر برپا ٿيو. هن جو مشهور ليکڪ ۽ هدايتڪار به پاڻ پرتاب پرسواڻي هو. هن ٿيئٽر جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ هئا: بال برهمچاري، ڪچا ڌاڳا پريم جا، عورت ۽ بوتل، بابا مون توبه ڪئي، ليڊر ۽ پلي ڪري آيا. هنن ڊرامن ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: سشي بولاڪاڻي، پيرو پمپاڻي، ڪيئل گوالاڻي، منوج ڪمار، مهندر پنجواڻي، رام رسيلا، چندر گيانچنداڻي، رام لهيجا، ونود پرتاب پرسواڻي.

46. للت ڪلا سنگم، بمبئي:

1971ع ۾ پرت ڪمار ڏنگرا جي ڪو ششن سان هيءُ ناٽڪ منڊلي قائم ٿي. هن جو ليڪڪ واسديو نرمل ۽ هدايتڪار خود پرت ڪمار هو. هن منڊلي جا پيش ڪيل ناٽڪ مشهور ٻنڊلباز، مڪان ۽ مصيبت ۾ نئين هيروئن ۽ بي ڏوهيءَ جو ڏوهه هئا. هن ڊرامن ۾ مختلف پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: سنگيتا ڏنگرا، پڳوان چاولا، منو گيهاڻي، منوهر لعل مٽائي، موهن ڏنگرا، لڪشمي منسڪلاڻي ۽ پرت ڪمار ڏنگرا.

47- سنڌ آرٽ ائنڊ ڊرئميٽڪ سوسائٽي حيدرآباد:

1972ع ۾ هيءَ ڊرئميٽڪ سوسائٽي اسرار شام ۽ اشرف بلوچ ٺاهي هئي. هن سوسائٽي طرفان پيش ڪيل مشهور ناٽڪ 'لوئي ۽ لڄ' جو ليڪڪ اسرار شام ۽ هدايتڪار اشرف بلوچ هو. هن ڊرامي ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: نازلي، الطاف سومرو، حفيظ الرحمان، زاهد مرزا، عبدالغفور سومرو، رفيق بلوچ ۽ اشرف بلوچ.

48-مهراڻ ناٽڪ منڊلي، دهلي:

1972ع ڌاري گوپال پنجواڻي ۽ آتم تلريجا جي ڪوششن سان هي ناٽڪ منڊلي برپا ٿي. هن جا مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار به پاڻ گوپال پنجواڻي ۽ آتم تلريجا هئا. امي يا ممي، زال ڪري ٿي تال، چيٺو ميٺو، موالي ملڪ جا والي، هن ناٽڪ منڊلي جا ڪامياب ناٽڪ هئا، جن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ مشهور ڪلاڪار هئا: پشپا پاوناڻي، وملا ڀاٽيا، ڪويتا پنجواڻي، موهني لالواڻي، شنڪر مولواڻي، ليلو جهانگياڻي، نندلعل ڀاٽيا، راجن نارائڻ مولواڻي، ڪئلاش روچاڻي ۽ گوپال پنجواڻي.

49. ناٽيه سنڌو، بمبئي:

1972ع کان هيءَ ناٽڪ منڊلي قائم ٿي جنهن جا بانيڪار واسديو نرمل، مدن جماڻي، ۽ آنند مٽائي هئا. هن جا مشهور ليکڪ واسديو نرمل ۽ مدن جماڻي هئا؛ جڏهن ته هدايتڪار مدن جماڻي ۽ آنند مٽائي هئا. پلئه پلي، واهه ڙي زمانا واهه!، اٽيلو، ۽ سوامي شري 108 هن منڊلي جا مشهور ناٽڪ هئا جن ۾ مختلف پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: رجني تولاڻي، سشي بولاڪاڻي، ڀڳونتي ناواڻي، لڇو آڏواڻي، رميش مهتا، شيلا ساجناڻي، شيام آهوجا، مدن جماڻي.

50. سنڌ پيپلز ڪلچر ائنڊ آرٽس ڪائونسل، حيدرآباد:

1973ع ۾ سنڌ آرٽ ڊرئميٽڪ سوسائٽي جو نالو بدلائي سنڌ پيپلز ڪلچر ائنڊ آرٽس ڪائونسل (سپڪاڪ) رکيو ويو، جنهن جا بانيڪار اسرار شيام ۽ اشرف بلوچ هئا. هن ناٽڪ منڊلي پنهنجو مشهور ناٽڪ ’لوئي ۽ لڄ‘ سنڌ جي ٻين شهرن قاضي احمد، خيرپور، روهڙي، ٽنڊو ڄام وغيره ۾ پيش ڪيو. ان کان سواءِ هن منڊليءَ الطاف سومرو جا به ناٽڪ زندگي يا طوفان ۽ زندگي يا موت؛ اشرف بلوچ جا هيبت خان ۽ ڌرتي ۽ ماءُ؛ ۽ قاسم فاني جو ماٻرن هير رانجهو پيش ڪيا. هن ڊرئميٽڪ ڪائونسل جو هدايتڪار اشرف بلوچ ۽ اداڪار هئا: نازلي، جميله اقبال، فريده، الطاف سومرو، ابو بلاول، اسرار شيام، رشيد همدم، اشرف بلوچ، ايم ملوڪ، منظور مراد، حشمت جگو، عاشق انصاري، زاهد مرزا، سليم غوري، قاسم فاني، ناصر بلوچ، تسليم ملڪ، فضل ٽالپر، سرواڻ ڪمار، محمد علي ۽ انور رنگيلو.

51. جوتي ڪلا مندر، بمبئي:

1973ع ڌاري هي ناٽڪ منڊلي مرلي ميرچنداڻي، پي. بي. چاند، آوت دوداڻي، سي رام، جوتي ٺاهي. هن جا مشهور ليکڪ رميش مهتا، پي.بي چاند، رم ٻيلاڻي ’خمار‘ ۽ مدن جماڻي هئا، جڏهن ته هدايتڪار به ساڳيا ليکڪ هئا. هن منڊلي جا مشهور ناٽڪ هئا: سورٺ ۽ راءِ ڏياچ، هليو آ پُٽ ائڪٽر ٿيڻ، تنهنجو ئي آڌار، رشتا ناتا، ڪاڪو ڪلو مل، ماءُ منهنجي، ڊاڪٽر مان ڪي تون، ساري رانگ نمبر، لنگڙو ڊاڪٽر، ليک مٽائي ڪير سگهندو، زندگي، هڪ ناٽڪ، ۽ پکيئڙا پڃري جا. هنن ڊرامن جا ڪلاڪار هئا: لڪشمي منسکاڻي، چندرا سپي، وينا دوداڻي، پونم برج موهن، شيلا ساجناڻي، رجني، سنڌو جماڻي، مڌو بخشاڻي، منوج ڪمار، رميش مهتا، رميش راڄپال، رم لهيجا، شيام آهوجا، ڀڳوان ڀاوناڻي، منوهر دادلاڻي، پي.بي چاند، رميش ڪرناڻي، گلاب هيرا، خوشي مٽائي، رامچند رهيجا، رام رسيلا، جسونت ڪمار، ڪشنچند پريمي ۽ مدن جماڻي.

52- گلفام آرٽس سرڪل، حيدرآباد:

1974ع کان هن آرٽ سرڪل جو پايو شهزادو گلفام رکيو ۽ ناٽڪ ڏسندڙن جي لاءِ تفريحي پهلو نظر ۾ رکي فن جو مظاهرو ڪيو. هن منڊلي جا ليکڪ ۽ هدايتڪار: عبدالغفور سومرو ۽ شهزادو گلفام هئا. هن جا مشهور ناٽڪ هئا: جوڳي ڏاڍي ذات، ۽ رک موليٰ تي، جن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: شهنيله قر

يشي، شمامه، بينا، اقبال بيگم، نورجهان، روماناز، نادر بلوچ، ناصر بلوچ، عبدالغفور سومرو، خميسو جانوري ۽ گلاب گل.

53- شاھ لطيف ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1975ع ۾ برپا ٿيندڙ هن ناٽڪ منڊليءَ جا روح روان قاسم فاني ۽ اشرف بلوچ هئا، جيڪي هن جا ليکڪ ۽ هدايتڪار پڻ هئا. هن منڊليءَ جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ شيشي جو گهر، ۽ ظالم انسان هئا. هنن ناٽڪن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: روما ناز، زاهد مرزا، مولا بخش، غلام علي ٽالپر، الطاف سومرو، انور شيخ، ايم. اي. عارف، رسول بخش شاھ، اشرف بلوچ ۽ قاسم فاني.

54. سنڌو ساهتيه سنگت، اجمير:

1975ع ۾ هي ناٽڪ منڊل گورڌن پارتي جي سرپرستي هيٺ قائم ٿي، جيڪو هن منڊلي جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار پڻ هو. هن ناٽڪ منڊلي جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ پاڙي جي وڏڙي، شاعر پنج هزاري، راما پير وغيره نهايت ڪاميابي سان پيش ڪيا ويا هئا. هنن ڊرامن جا مکيه اداڪار: شيوڪ رام سوني، مرچو مل سوني، ڀڳوان ٽلواڻي، ۽ ڊولڻ راهي هئا.

55. سنڌو ڪلاڪار سنگم، سانگانير- جئپور:

1976ع ۾ برپا ٿيل هن ناٽڪ منڊل جو بانيڪار کيمچند گوڪلاڻي هو. پوءِ هن منڊل جا بانيڪار ڀڳوان رام رکياڻي ۽ لعل چند گنگواڻي

رهيا. هن جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار کيمچند گوڪلاڻي هو، جنهنجي ڪوشش سان هن منڊل دهليءَ جو ٺڳ، ڏائڻ ڏيتي ليتي، چمڙي وجي پر دمڙي نه وجي، جهڙا ڪامياب ناٽڪ پيش ڪيا هئا. هنن ناٽڪن جا مکيه ڪلاڪار هئا: گوپيچند، لال گنگواڻي، گلاب هيرا، ديال رامچنداڻي، سريش ڀاڳيا ۽ ڀڳوان رام رکياڻي.

56. رسڪلا ٿيئٽر يونٽ، احمد آباد:

1976ع ۾ هي ٿيئٽر قائم ٿيو جنهن جو روح روان وڪرم شهاڻي هو. هن ٿيئٽر جو مکيه ليکڪ چيٺو لالواڻي ۽ هدايتڪار وڪرم شهاڻي هئا. سندن ڪوشش سان هن ٿيئٽر طرفان ڪيترائي مشهور ناٽڪ جهڙوڪ انڌير نگري، ٻوڙا اچي مڙيا هڪ ماڳ، راهو ڪيتو، قاتل ڪير، چورن مٿان مور، هيلٽ سينٽر وغيره اسٽيج تي رچايا ويا جن ۾ ناٽڪ ڪلا جو مظاهرو پسائيندڙ ڪلاڪار هئا: نينا آسوداڻي، تلسي رچنداڻي، جيوتي مهتا، شيلا رائسنگهاڻي، بيلا اڇڙا، چندر ساوناڻي، چندر سين ناواڻي، سيول گناڻي، ڪشن چاند، اُتم هگوراڻي، ديپڪ چاند، چيٺو لالواڻي، اشوڪ چنچلاڻي، چندر پارواڻي، ڪمار گهنشاڻي، منگهو ڏرمداساڻي، هنسراج پنجابي، ماڌو نينواڻي، موتي ڪلواڻي ۽ وڪرم شهاڻي.

57. سنڌي ليکڪ فورم، بمبئي:

1976ع ۾ برپا ٿيندڙ هن فورم جو سرپرست، برج موهن هو جيڪو هن ٻرئميٽڪ سوسائٽي جو ليکڪ ۽ هدايتڪار پڻ هو هن منڊل جا مشهور ناٽڪ هئا: پُڇ، آدم ٻيبي هوا، بندوبست، هن جو ٻپ، موت جو انتظار وغيره

. هن فورم 'سنڌي ڊراما ورڪشاپ' احمد آباد جي سهڪار سان پڻ ڪيترائي مشهور ناٽڪ اسٽيج تي رچايا. هن منڊل جا مکيه ڪلاڪار هئا: پونم، برج موهن، شرت پگهتياڻي، رميش مهتا، رام لهيجا.

58. سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد:

1976ع کان هي ادارو پريم پرڪاش ۽ ساٿين جي سهڪار سان قائم ٿيو. هن جا مشهور ناٽڪ نويس پريم پرڪاش، پچن لعل تيڪچنداڻي ۽ هريش چندر چيٺملاڻي هئا ۽ هدايتڪار هريش چيٺملاڻي، چيٺو لالواڻي ۽ جسونت ڪمار هئا. هن منڊل انيڪ ڪامياب ناٽڪ پيش ڪيا جن مان: پردا، فرشتن جي دنيا، چؤ راڏي شام، ڪوئي ڪڏهن ايندو، گاسليٽ جو دٻو، لوچو، پاڙيسري، وڻ، جڏهن زندهه هوندا هئاسين، عدد جمع عدد واحد، ماچيس ڪٿي آهي، موبائيل مساڻ، قدم، مورچابندي وغيره مشهور ناٽڪ هئا. هن ڊراما ورڪشاپ جا مشهور ڪلاڪار هئا: جيوتي مهتا، پون ڪمار ماٿا، چندر پارواڻي، ويريندر واسواڻي، هريش ڪمار ڪڪواڻي، ديپڪ چاند ۽ چيٺو لالواڻي.

59- انواد سوسائٽي بمبئي؛

1977ع ڌاري هيءَ ٻرئميٽڪ سوسائٽي قائم ٿي جنهن جا بانيڪار جسونت ڪمار، رميش مهتا، وشنو ڀاٽيا ۽ هرن جماڻي هئا. هن جا معروف ليڪڪ

جسونت ڪمار، رميش مهتا ۽ واسديو نرمل هئا؛ جڏهن ته هدايتڪار مدن جماڻي ۽ جسونت ڪمار هئا. هن سوسائٽيءَ جا رچايل مشهور ناٽڪ؛ ادو عبدالرحمان، ميونسپل ڪائونسلر، انڌڪار، شڪار، پريم پڪيئڙا، گرائونڊ فلور، سچ ڇا آهي، وغيره هئا، جن ۾ حصو وٺندڙ ڪلاڪار هئا؛ بينا منسڪاڻي، رتنا پنجابي، آشا چاند، شيلا ساجناڻي، هير رامچنداڻي، لڪشمي منسڪاڻي، لتا منواڻي، شرت پڳنياڻي، بنسي هرياڻي، رينو لعلواڻي، ليلو پنجواڻي، اجيت وڇاڻي، جڳديش شرما، مدن جماڻي، منوج ڪمار، پريم لالا، دليپ ڇڳاڻي، جسونت ڪمار، رميش ڪرناڻي، سريچند ماکيجا، نريندر ٻجاج، سريش ٻلواڻي، اشوڪ کٽري، رميش پاوناڻي، رام لهيجا، موهن ڏنگرا ۽ پرڪاش چوڌري.

60- رنگ ڪرم ٿيئٽر، احمدآباد:

1977ع ۾ هن ٿيئٽر جڳديش شهدادپوري رکيو. هن ٿيئٽر ٻارن جي تفريح ۽ اصلاح لاءِ تمام گهڻا ٻال ايڪانڪي ناٽڪ پيش ڪيا. هن ٿيئٽر جا مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار جڳديش شهدادپوري ۽ چيٺو لالواڻي هئا، جن جي ڪوشش سان هن منڊل ڏغا. ڏيوالو، ڊائلاگ بدلائي ڇڏيو. تنهنجي پيار ۾ رات جو ٽين بجي، طوفان، نئون ٽيليفون وغيره جهڙا مشهور ناٽڪ رچايا هئا. هن منڊل جي ناٽڪن کي اداڪاري سازن سان سينگاريندڙ ڪلاڪار هئا جيوتي مهتا، شيلا رائسنگهاڻي، ديپڪ چاند. ڪشن چاند، چيٺو لالوناڻي ۽ جڳديش ۽ شهدادپوري.

61- سنڌو ڪلاڪيندر، ناگپور:

1977ع ڌاري هي ناٽڪ منڊل ڏي جي گوپالاڻي، روچيرام ٿانواڻي، پريم جوتواڻي، روچلداس ڪيولراماڻي، سندر ٻٽاڻي، گوپال ڪيماڻي، ۽ اشوڪ تلريجا برپا ڪيو جن سان بعد ۾ پرپو ٻٽاڻي بحيثيت سيڪريٽري شامل رهيو. هن منڊل جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار سندر ٻٽاڻي هو. نئين هوا نيتي انيتي، سوريءَ سڏ ڪيو ۽ هجئي ناٽو ته .... هن منڊل جا مقبول ناٽڪ هئا. جن ۾ ڪلا جو مظاهرو ڪندڙ ڪلاڪار هئا سنيتا ساولاڻي، گرمک موٽواڻي،اشوڪ ماکيجاڻي، انيل ٺهلياڻي، ڪشور لعلواڻي، هريش مائيداساڻي ۽ گورڌن نئناڻي.

62- جيوتي ڪلاسنسٿان، جئپور:

1978ع ۾ هي ڪلاسنسٿان سريش سنڌو جي سرپرستي هيٺ قائم ٿيو، جنهن سان بعد ۾ رامچند رامناڻيءَ ساٿ ڏنو. هن ناٽڪ منڊل اڪثر طور تہ فصلا ۽ اصلوڪا ناٽڪ پيش ڪيا. هن جو مکيہ ليکڪ ۽ هدايتڪار سريش سنڌو پاڻ هو.رچيل ناٽڪن ۾ دل ڏينداسين دل وارن کي، منهنجي بہ ٻڌو، مان شادي ڪنديس وغيره بيحد ڪامياب ناٽڪ ليکيا وڃن ٿا؛ جن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: ارميلا، چمپا، ناري ڦلواڻي، راجيش خوشحالاڻي، روي، موهن لعل اداسي ۽ سريش سنڌو.

63- مهراڻ آرٽ ڪلب، شهدادڪوٽ:

1978ع کان هن آرٽ ڪلب احمد علي چانڊيو ۽ مدد علي وفا جي ڪوشش سان ڪيترائي ناٽڪ رچايا. هن جا مکيہ ليکڪ ۽ هدايتڪار بہ پاڻ ٻئي هئا. هنن سان نند لعل سدائين ساٿ ڏنو. هن ناٽڪ ڪلب طرفان رچيل ناٽڪن ۾ فرض ۽ پيار،قربائتو قاتل. منهنجو مهمان،اپاڻڪيون اکيون، ڪنول ۽ موت ڪامياب ناٽڪ مڃيا ويا؛ جن ۾ مختلف پارٽ ادا ڪندڙ ادڪار هئا: مهر علي چارلي، نياز حسين نياز، شفيع محمد مرٽنگ، گل منير گل، ايم يونس راهي، امتياز ميراڻي، محمد صيفل، نظام الدين بيوس، عظيم انصار، منير شاهين اختر حسين، جاني بلوچ، اڪبر سومرو، اظهر علي پٿو، احمد علي چانڊيو ۽ مدد علي وفا.

64- سنڌي ناٽڪ گهر، ڪلڪتو:

1978ع ۾ هن ناٽڪ گهر جو پايو سنڌي ادب جي مهان محقق، مشهور سنڌي ناٽڪ نويس ۽ پنهنجي دور جي ميل ڪلاڪار پروفيسر منگهارام اُڌارام ملڪاڻي سنڌي يوٿ ائسوسيئِشن، ڪلڪتو جي سرپرستي ڪندي رکيو، جنهن ساڻ شامل رهندي بعد ۾ لِکمي ڪلاڻي ڪنوينر مقرر ٿيو. هن ناٽ گهر جو مکيہ ليکڪ ۽ هدايتڪار لکمي ڪلاڻي هو. جنهن جي فني ڪوشش سان پڇي ويئي ۽ سپني جي سيج جهڙا بہ مشهور ايڪانڪي ناٽڪ رچايا ويا. هنن ناٽڪن ۾ مرڪزي ڪردار لکمي ڪلاڻي پاڻ ادا ڪيو.

65- ايشين آرٽس ائڪيڊمي، ڪراچي:

1979ع ۾ هي ائڪيڊمي قمر شهباز جي ڪوشش سان قائم ٿي. هن جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار قمر شهباز هو. هن ناٽڪ منڊلي طرفان پيش ڪيل مشهور ناٽڪ ’هل پنهل‘ ۾ جن اداڪارن حصو ورتو سي هئا: سڪينه سمون، يوسف علي، اي. آر بلوچ، لطيف منو، انور سولنگي ۽ نورمحمد لاشاري.

66- ترمورتي ڪلامندر، نڙياد:

1979ع ڌاري هن ناٽڪ منڊل جا بانيڪار ڪيمچند لکياڻي ۽ جڳديش لکياڻي هئا جيڪي پاڻ خود هن منڊل جا ميکه ليکڪ هدايتڪار به هئا. هن منڊل گهمنڊ، قرباني، لاٽري ۽ هند جو سپٽر جهڙا مشهور ناٽڪ اسٽيج تي پيش ڪيا. هنن ڊرامن ۾ حصو وٺندڙ ڪلاڪار هئا: ڪشور ڪمار، سچديو، لوڪچند واڌواڻي، ڪيمچند لکياڻي ۽ جڳديش لکياڻي.

67- سنڌي آرٽسٽ فورم، حيدرآباد:

1979ع ۾ هن ڊرئميٽڪ سوسائٽيءَ جو پايو اسرار شام وڌو. هن جو مکيه ليکڪ ۽هدايتڪار پاڻ اسرار شام هو. هن ناٽڪ منڊليءَ جو مشهور ناٽڪ ’عام اطلاع‘ هو جنهن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: شهناز، لياقت شيخ، شهباز خان، زاهد مرزا، عاشق انصاري، مقبول ميمڻ، ۽ الطاف سومرو.

68- سنڌو ناٽيه ڪلاڪيندر، ٻڙودا:

1979ع ۾ آنند ٿهلراماڻي جي سرپرستي هيٺ هي ڪلاڪيندر قائم ٿيو، بعد ۾ مرلي پوچواڻي ساڻس ساٿ ڏنو. هن ناٽڪ منڊل جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار آنند ٿهلراماڻي هو جنهن جي ڪوشش سان هن منڊل ڪيترائي ناٽڪ رچايا جن مان ’حڪيم اجلراءِ‘ ۽ ’مان تيار آهيان‘ ناٽڪ بيحد مقبول ٿيا. هنن ڊرامن ۾ مکيه ڪردار ادا ڪندڙ ڪلاڪار مڌو بخشاڻي ۽ گورڌن مورجاڻي هئا.

69- سنڌي آرٽسٽ ڪلب، حيدرآباد:

1979ع ڌاري هي ناٽڪ منڊلي برپا ٿي جنهن جو بانيڪار اشرف بلوچ هو. جيڪو پاڻ هن منڊلي جو ليکڪ ۽ هدايتڪار پڻ هو. هن آرٽسٽ ڪلب مشهور ناٽڪ ’پلي ڪري آيا‘ رچايو جنهن جا مکيه اداڪار هئا: روماناز، الطاف سومرو، نسيم ملڪ، مقبول ميمڻ، خالد سومرو، گل حسن گل، ايم اي عارف ۽ اشرف بلوچ.

70- سرسوتي آرٽ سرڪل، احمد آباد:

1979ع کان برپا ٿيندڙ هن آرٽ سرڪل جو روح روان ٻلديو گهنشاڻي هو، جيڪو پاڻ هن ناٽڪ منڊل جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار پڻ هو. ’پيغام‘ ڊرامو هن آرٽ سرڪل جي مقبول پيشڪش هئي جنهن ۾ حصو وٺندڙ ڪلاڪار هئا: هيملتا گهنشاڻي، اشوڪ چنچلاڻي ۽ ٻلديو گهنشاڻي.

71- پٺائي آرٽ سرڪل، خانپور:

1979ع ۾ قائم ٿيندڙ هن آرٽ سرڪل جو بانيڪار ذوالفقار هيسباڻي هو، جيڪو خود هن آرٽ سرڪل جو ليکڪ ۽ هدايتڪار پڻ هو. هن سرڪل اسٽيج تي امير ۽ غريب، انسان ۽ شيطان ۽ شريف گنهگار جهڙا مشهور ناٽڪ رچايا جن ۾ مختلف پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: رفيق دل، لطيف دل، ايوب ملاح، احسان ميمڻ، مراد سومرو ۽ ذوالفقار هيسباڻي.

72- ساگر آرٽ ٿيئٽر، احمد آباد:

1979ع ڌاري مانڌو نيٺواڻي ۽ ڪشن چاند جي گڏيل ڪوشش سان هي ٿيئٽر برپا ٿيو. هن ناٽڪ منڊل جا مکيه ۽ هدايتڪار به پاڻ ٻيئي هئا. هن ٿيئٽر جا مقبول ناٽڪ: رهجي وياسين، ڪنوار ۽ دل ۾ نه ڪجاڻ ليکيا وڃن ٿا. هن ٿيئٽر جا مشهور ڪلاڪار هئا: رجني تيجواڻي، نينا آسوداڻي، آسن وسياڻي، اُتم هگوراڻي، ديال لعلواڻي، راجڪمار ڏاسواڻي، واسديو ماکيجا، چيٺو لالواڻي، منگهو ڌرمداساڻي، ڪشن چاند، ۽ مانڌو نينواڻي.

73- رزرو بئنڪ سنڌي سڀا، بمبئي:

1979ع ۾ هيءَ ڊرئميٽڪ ڪلب سنڌي اسٽيج ڊرامي سان دلي چاهه رکندڙن ٺاهي، جنهن جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار لعل نارنگ هو. هن ڊرئميٽڪ ڪلب جا رچايل مشهور ناٽڪ هئا: ستيه ميوجيه تي، انڌير نگري پوليس اسٽيشن، هيءُ چا ٿيو، يوريڪا ۽ ناٽو. هنن ڊرامن ۾ مختلف پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: پشپا مالهي، پدن شرما، ٻلديو ڪالرو، رميش چوڌري، هريش ٺڪر ۽ لعل نارنگ.

74- جهولي لال ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد:

1980ع ۾ هيءَ ڊرئميٽڪ سوسائٽي ابو ٻلاول برپا ڪئي، جنهن جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار نادر بلوچ هو. هن ناٽڪ منڊليءَ جي پيش ڪيل ناٽڪن مان ’بايونڪ پنپوري‘ گهڻو مقبول ٿيو هو. هن ڊرامي ۾ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: روما ناز، ابو ٻلاول، منظور مراد ۽ ناصر بلوچ.

75- ڪائونسل آف آرٽس ائنڊ ڪلچر، حيدرآباد:

1980ع ڌاري قاسم فانيءَ جي ڪوشش سان هيءَ ڊرئميٽڪ ڪائونسل برپا ٿي، جنهن جو ليکڪ قاسم فاني ۽ هدايتڪار اشرف بلوچ هو. هن ناٽڪ منڊلي جو رچايل ناٽڪ ’مور ٿو ٽلي‘ هو جنهن ۾ مختلف پارٽ ادا ڪندڙ هئا: سيما، فريده، فريد نواز بلوچ، قاسم فاني، اشرف بلوچ، الطاف سومرو، تسليم ملڪ، نثار بلوچ ۽ مشتاق چنگيزي.

76- ستيه ڪلامندر، احمد آباد:

1980ع ۾ لڇمڻ جسوجا جي سرپرستي هيٺ هي ناٽڪ منڊل قائم ٿيو، جنهن جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار به پاڻ ئي هو. هن منڊل جيڪي ناٽڪ پيش ڪيا تن مان ڪي مشهور ٽائيٽل هي هئا، جهڙوڪ مُکي ماڪوڙو مل، ويهين صدي جي ويڙهي، چندو چوڪيدار، هل. هل. هل، ڪلوءَ ڪيو ڪمال، امير غريب، ڀڳت سورداس،

پوڙهو پوهومل ۽ سلطاني ڏيوالو. هنن ناٽڪن جا مکيه ڪلاڪار هئا: آسن وسياڻي، اندر منگهر ملاڻي، راجڪمار جهامناڻي، شوڪمار شرما، ڪنعيا لعل پرسواڻي، منور منگهاڻي، رتن جهامناڻي ۽ چندر ٻالاڻي.

77- ڪونج يونيورسل، بمبئي:

1980ع ۾ هن ڊرئميٽڪ سوسائٽيءَ جو پايو هري موٽواڻي وڌو. هن جو مشهور ليکڪ وشنو ڀاٽيا ۽ هدايتڪار جسونت ڪمار هو. هن منڊلي جو پيش ڪيل مشهور ناٽڪ 'ننڊ نه ڪر نادان' هو جنهن ۾ پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: آسن وسياڻي، رتن جهامناڻي، چندر ٻالاڻي ۽ جسونت ڪمار.

78- ناٽيه ڪلاڪيندر، احمدآباد:

1980ع ڌاري منوهر نهالاڻي جي سرپرستيءَ هيٺ هي ڪلاڪيندر برپا ٿيو جنهن جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار به منوهر نهالاني پاڻ هو. هن منڊل جا رچايل مشهور ناٽڪ هئا: اشتهاري شادي، منهنجو به ڪجهه سوچيو ۽ اڙجي وياسين. هنن ناٽڪن ۾ مختلف پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: جئه ونتي لالواڻي، مينا لکواڻي، نند ڪڪناڻي ۽ چاند ڪشن.

79- ٿيئٽر والاناٽڪ منڊلي، بمبئي:

1980ع کان برپا ٿيندڙ هن ناٽڪ منڊلي جا روح روان هئا ڪيرت ٻاٻاڻي، لڇو، گيهي، وشنو ڀاٽيا، پي. بي چاند ۽ جسونت ڪمار. هن ناٽڪ منڊليءَ جا مکيه ليکڪ ڪيرت ٻاٻاڻي ۽ وشنو ڀاٽيا ۽ هدايتڪار جسونت ڪمار هو. هن منڊلي جا رچايل به ناٽڪ 'ننڊ نه ڪر نادان' ۽ 'جاڳو موهن پياري' بيحد مقبول ٿيا. هن منڊلي جا مکيه ڪلاڪار هئا: آسن وسياڻي، رتن جهامناڻي ۽ جسونت ڪمار.

80- سويٽي سنڌ ٿيئٽر، احمد آباد:

1980ع ۾ برجو چاولا ۽ هريش گناڻي جي گڏيل ڪوشش سان هي ٿيئٽر قائم ٿيو جنهن جو مکيه ليکڪ ۽ هدايتڪار برجو چاولا پاڻ هو. هن ٿيئٽر جا پيش ڪيل مشهور ناٽڪ ٻسڪو اسٽار ۽ گڊ نائيٽ هئا. هنن ڊرامن ۾ حصو وٺندڙ ڪلاڪار هئا: رتنا رامناڻي، انيتا پنجابي، مهيش پنجابي، ڌنراج امرناڻي، مرلي سچديو، هوندراج بلواڻي، اُتم هگُوراڻي ۽ برجو چاولا.

سنڌي ڊراما سؤ ساله جشن

(1980)

1880ع ۾ شمس العلماء مرزا قليچ بيگ جو لکيل سنڌي زبان جو پهريون ناٽڪ’ليليٰ مجنون ‘ پڙرو ٿي منظر عام تي آيو هو، جنهن کي 1980ع ۾ هڪ سؤ سال پورا ٿيا. انهي مناسبت سان سنڌي اديبن، عالمن ۽ دانشورن 1980ع کي ’سنڌي ناٽڪ صدي جو جشن سال‘ قرار ڏيڻ واري اعلان کي عملي صورت بخشڻ لاءِ ’سنڌي ڊراما جشن ڪائونسل‘ قائم ڪري پهرين جنوري 1880ع تي سنڌي پهرين ناٽڪ جي ليکڪ شمس العلماءَ مرزا قليچ بيگ جي مزار تي هڪ پروقار تقريب منعقد ڪئي ويئي.

هن تاريخي تقريب ۾ سنڌي اديبن جي جلوس جي اڳواٽي بزرگ ناٽڪ نويس م.ع ڏيپلائي ڪئي هئي. هن ادبي ميڙ جي خاص ڪاروائي اها هئي ته سنڌي زبان ۽ ادب جي مُربي ۽ محسن جي مرقد مٿان سنڌي اديبن، ادبي جماعتن ۽ اشاعتي ادارن طرفان گلن جون چادرون چاڙهي سئو ساله جشن جو باقاعدگي سان آغاز ڪيو ويو.

انهي کان پوءِ سنڌ توڙي هند جي وڏن وڏن شهرن ۾ ’سنڌي ناٽڪ صدي جشن‘ ملهائڻ جي سلسلي ۾ سموري سال 1980ع دوران مقبول ناٽڪ رچايا ويا ۽ ادبي جلسا ۽ سيمينار سڏايا ويا جتي سنڌي ناٽڪ جي تاريخ ۽ فن تي تقريرون ۽ مقالا پيش ڪيا ويا.

ان سلسلي ۾ ڀارت جي راڄڌاني دهليءَ ۾ سنڌو ڪلاسنگم طرفان 23 کان 26 سيپٽمبر 1980ع تي نهايت شاندار نموني سان سنڌي ناٽڪ صدي جشن ملهايو ويو. جتي ادبي جلسن ۾ پهرئين سنڌي ناٽڪ نويس شمس العلماء مرزا قليچ بيگ جي تصوير کي جهجهي عقيدت سان رکيو ويو هو. هن تقريب ۾ بمبئي بڙودا، احمد آباد، جهونا ڳڙهه، ڄام نگر، ڀوپال، گانڌيڌام، آگرو، اندور، اجمير، ناگپور ۽ ڪلڪتي مان اديب ۽ عالم ڪهي اچي شريڪ ٿيا هئا.

هن يادگار جشن ۾ منعقد ٿيل ’ڪل ڀارت سنڌي ناٽڪ سيمينار‘ سان گڏو گڏ فائين آرٽس هال ۾ هر رات دهليءَ جي مڪاني ناٽڪ منڊلين طرفان مقبول سنڌي ناٽڪ

پڻ رچايا ويا، جن ۾ سڀ کان اول هيمراج ناگواڻي جو لکيل ۽ پيش ڪيل ’سؤ سال مبارڪ‘ هو جنهن ۾ ڪامينٽري، سلائيڊن، گيتن ۽ ناٽڪن جي جهلڪين وسيلي سنڌي ناٽڪ جي سموري صديءَ جو جائزو پيش ڪيو ويو هو.

ساڳيءَ تقريب جي ٻي رات 24 سيپٽمبر تي پهريائين آغا سليم جو ’دودو چنيسر‘ ناٽڪ پيش ڪيو ويو، جنهن جو هدايتڪار جيون گرسهاڻي ۽ اداڪار هئا: موهني وجيه، ڪويتا پنجواڻي، منجو باگرو، گهنشيام آسواڻي ۽ شنڪر مولواڻي. ان بعد ٻيون ناٽڪ هريڪانت ڇيتواڻي جو ’بس اسٽاپ تي‘ رچايو ويو، جنهن جو هدايتڪار به جيون گرسهاڻي هو ۽ ڪلاڪار هئا: پاونا لالواڻي، ماڌو وجيه، موهن ٿهلياڻي، چندي ڪرناڻي، اشوڪ پاٽيا ۽ هري ميراڻي.

اهڙي ريت 25 سيپٽمبر تي رميش مهتا جو ’ڊونگ ئي ڊونگ‘ ناٽڪ هدايتڪار رام رکياڻي نهايت خوبصورتي سان پيش ڪيو ويو، جنهن جا مکيه ڪلاڪار هئا: انيتا، ڊالي ناواڻي، ڪمليش، آتم هرپالاڻي، موهن ٿهلياڻي ۽ سريش منشاراماڻي. هن سلسلي جي آخرين پيشڪش 26 سيپٽمبر تي ’امي ۽ ممي‘ ناٽڪ هو، جنهن جو ليکڪ ۽ هدايتڪار گوپال پنجواڻي هو ۽ مختلف پارٽ ادا ڪندڙ ڪلاڪار هئا: گيتا موهني، شنڪر مولواڻي، هرڪشن پريمي، چندرو جهانگياڻي، گوپال پنجواڻي ۽ ڪئلاش روچاڻي.

ڪلڪتي ۾ پڻ 2 ۽ 3 نومبر 1980ع تي وڏي اُتساهه سان ’سنڌي ڊراما سؤ ساله جشن‘ ملهايو ويو هو، جتي ٽن مکيه جماعتن جهڙوڪ سنڌي پئنچات، سنڌي مرچنٽس ائسوسيئيشن ۽ سنڌي يوٿ ايسوسيئيشن جي سهڪار جي ٻن مکيه ٿيئٽرن ’ڪلامندر‘ ۽ ’سنڌو آرٽ ٿيئٽر‘ سنڌي ٻوليءَ جا به مقبول ناٽڪ ’جوت جلي‘ ۽ ’هئلو ڊارلنگ‘ رچايا. هن موقعي تي هڪ سووينئر پڻ شايع ڪيو ويو هو.

سنڌي ناٽڪ جي تاريخ جي حوالي سان حيدرآباد سنڌ شهر کي خاص اهميت آهي ڇاڪاڻ ته هي نه رڳو پهرين سنڌي ناٽڪ جي تخليق ڪار شمس العلماء مرزا قليچ بيگ جو اباڻو شهر آهي پر گڏوگڏ سنڌي ناٽڪ جي ابتدائي وقت کان ئي حيدرآباد ۾ ٻين شهرن جي ڀيٽ ۾ گهڻيون سنڌي ناٽڪ منڊليون برپا ٿيون هيون يا ائين ڪٿي سمجهيو وڃي ته ڪنهن دور ۾ سنڌي ناٽڪ جو حيدرآباد ۾ تمام گهڻو اوج هو.

سنڌي ناٽڪ صدي جشن جي سلسلي ۾ حيدرآباد سنڌ جي اديبن ۽ فنڪارن به ڊسمبر 1980ع جي آخري هفتي ۾ هي تاريخي جشن منعقد ڪري پنهنجو پاڻ موکيو. هن ڏس ۾ عبدالله ج. ميمڻ، ڪمشنر حيدرآباد ڊويزن ۽ چيئرمين آرٽس ڪائونسل حيدرآباد جي سرپرستي هيٺ مختلف ادبي، ثقافتي ۽ تعليمي ادارن جي نمائندن ۽

ڪارڪنن تي مشتمل ڪاميٽيون جوڙيون ويون ۽ خاص خاص ڪمن جي ورهاست ڪري علي محمد چنا، حميد سنڌي، مير محمد نظاماڻي، عبدالقادر جوڻيجو، ۽ عبدالرزاق چانڊيو کي انتظامي ذميداريون سونپيون ويون؛ جڏهن ته مراد علي مرزا ۽ محمد يوسف پنهور کي چيف ڊراما ڊائريڪٽرن جون ذميواريون سونپي کين اسٽيج تي پيش ٿيندڙ ڊرامن جي ترتيب ۽ اسڪرپٽ ايڊيٽنگ جو ڪم حوالي ٿيل هو.

هن ڏس ۾ پهرئين سنڌي ناٽڪ 'ليليٰ مجنون'، 'انڪوائري آفيسر' ۽ 'زمينداري ظلم' ناٽڪن جا اصلي اسڪرپٽ موجوده دور جي رفتار (Tempo) کي نظر ۾ رکندي ايڊٽ ڪرڻ جي ذميداري راقم الحروف جي حوالي ٿيل هئي، جيڪا رات ڏينهن مصروف رهي انجام ڏنم. در حقيقت 'ليليٰ مجنون' ايتريقدر ته محنت طلب هو جو هن کان اڳ ڪڏهن به اسٽيج تي پيش نه ٿيو هو ۽ هڪ سئو سالن بعد 1980ع ۾ مهراڻ آرٽس ڪائونسل حيدرآباد طرفان منعقد ٿيل هن سئو ساله جشن ۾ پهريون دفعو پيش ٿي رهيو هو. هن راڳ - ناٽڪ (Opera) جي سموري صدابندي ريڊيو پاڪستان حيدرآباد تي جناب الياس عشقي ۽ جناب مراد علي مرزا جي نگراني هيٺ ٿيل هئي. سنڌي ناٽڪ جي باني شمس العلماء مرزا قليچ بيگ جي لکيل هن ناٽڪ جو هدايتڪار ابو بلاول ۽ اداڪار هئا: سيما، ياسمين، فرح ناز، ثاقب نظاماڻي، اي. آر. بلوچ، يعقوب ذڪريا، حنيف زڪريا، شميم ڪاظمي، انور شيخ، ڪامل عارضي، علي راجا، تسليم ملڪ ۽ عارف. هن راڳ ناٽڪ 'ليليٰ مجنون' ۾ مجنون جي بئڪ گرائونڊ ۾ صداڪاري سيد صالح محمد شاهه جي آواز ۾ صدا بند ٿيل هئي ۽ اهڙي ريت راڳ عابده پروين ۽ سينگار علي سليم جي آوازن ۾ رڪارڊ ٿيل هئا. هي راڳ ناٽڪ ايتري قدر ته ڪامياب ٿيو هو جو هن جشن جي افتتاحي تقريب جو مهمان خصوصي مرزا اسد بيگ (شمس العلماء مرزا قليچ بيگ جو فرزند) ناٽڪ ڏسي اهو اظهار خيال ڪيو ته 'هي راڳ – ناٽڪ پنهنجين بي انتها خوبين جي باوجود هڪ سئو سالن جي ماضي واري طويل دور ۾ جڏهن اسٽيج ڊرامو حيدرآباد، ڪراچي، شڪارپور، ۽ لاڙڪاڻي ۾ عروج تي هو ته به ڪڏهن اسٽيج تي پيش نه ڪيو ويو، سو ساڳيو راڳ –ناٽڪ هڪ مڪمل صدي گذرڻ بعد 30 ڊسمبر 1880ع تي گورنمينٽ زبيده گرلس ڪاليج حيدرآباد جي ڊراما هال ۾ سنڌي ناٽڪ جي سؤ ساله جشن جي افتتحاحي تقريب ۾ پهرين رات پيش ڪيو ويو، تنهن جي ڪاميابيءَ تي پيش ڪندڙن کي صد آفرين هجي.''

ساڳيءَ رات (30 ڊسمبر 1880ع) واري ٻي پيڪش به مرزا قليچ بيگ جو مشهور ناٽڪ 'انڪوائري آفيسر' هو جيڪو پڻ رقم الحروف جو ايڊٽ ڪيل هو، تنهن ۾ پڻ فنڪارن پرپور گرفت سان پنهنجي فن جو مظاهرو ڪيو.هن ناٽڪ جو هدايتڪار عبدالحق ابڙو ۽ اداڪار هئا: منظور مراد، انور بلوچ، سڪندر بلوچ،

انور شيخ، دودو، سيد مختار نقوي، نثار بلوچ، غلام نبي بروهي، شاهد ۽ عبدالحق ابڙو.

جنهن جي ٻيءَ رات پهريائن م.ع ڏيپلائي جو ننڍو ناٽڪ ’شاهدي‘ پيس ڪيو ويو، جيڪو پڻ بيحد ڪامياب ٿيو. ان رات تقريب جو مهمان خصوصي انهيءَ ناٽڪ جو مصنف پاڻ هو. هن ’شاهدي‘ ناٽڪ جو هدايتڪار قاسم فاني ۽ حصو وٺندڙ اداڪار هئا: فضل ٽالپر، رضوان حسين، قاسم فاني ۽ محبوب عالم.

هن سؤ ساله جشن جي ٻي رات (31 ڊسمبر 1880ع) تي ٻي پيشڪش خانچند درياڻيءَ جو لکيل مشهو ر ناٽڪ ’زمينداري ظلم‘ هو جنهن کي پڻ راقم الحروف موجودن دور جي ناظرين جي تقاضا جو خيال رکي ايڊٽ ڪيو هو. هي ناٽڪ ڏسندڙن کي تمام گهڻو پسند آيو ۽ هن جي شاندار ڪاميابي تي حيدرآباد توڙي ڪراچي جي اخبارن تعريفي رپورٽون شايع ڪيون هيون. هن ناٽڪ متعلق 13 جنوري 1981ع واري روزانه عبرت حيدرآباد ۾ سنڌي جي هڪ وڏي اديب ۽ ڪالم نگار رشيد ڀٽي ايتري تائين لکيو به هو ته ” ناٽڪ ايترو ته جذب ڪندڙ ۽ نظارا ۽ مڪالما ايترو ته ترجماني ڪندڙ هئا جو ناظرين ساڪت ٿي پئي ويا. سندن دلين جون ڌڙڪنون ڪردارن جي ڌڙڪنن سان هلي رهيون هيون. ڊرامي هلندي اونداهي ۾ عورتن واري پاسي کان روئڻ جا آواز ٻڌڻ ۾ آيا پئي. پر روشني ٿيڻ بعد ڏٺم ته پر ۾ ويٺل جهوني جوڳي ع.ق شيخ جي اکين مان به پاڻي وهي رهيو هو. اهو پڻ فني ڪاميابي جو اهڃاڻ آهي.“ هن ناٽڪ جي هدايتڪار اشرف بلوچ ۽ اداڪار هئا: شهناز سومرو، شاهين سومرو،سيما، الطاف سومرو، انور سولنگي، عاصم، مقبول ميمڻ ، فضل ٽالپر، قاسم فاني، ايم ملوڪ، انور رنگيلو ۽ اي آر بلوچ.آخرين ٽين رات هي جشن جي پنجين پيشڪش پروفيسر منگهارام ملڪاڻيءَ جو يادگار ناٽڪ ’ٽي پارٽِي ‘ هو جنهن ۾ ڪردار ادا ڪندڙ سيئي چوڪريون هيون. هن ناٽڪ به ناظرين کي بيحد گهڻو متاثر ڪيو هو. ’ٽي پارٽي‘ جو هدايتڪار جڳديش ڪمار ۽ مختلف پارٽي ادا ڪندڙ ڪلاڪار چوڪريون هيون: شاهين، شهناز سومرو، زينت ممتاز ۽ سيما.

اهڙي ريت جشن جي آخرين رات (پهرين جنوري 1981ع) جو آخرين ناٽڪ آغا سليم جو لکيل’تماشو‘ پيش ٿيو، جنهن جي ڪاميابيءَ نه صرف حال بلڪه سنڌي ناٽڪ جو روشن مسقبل جا اهڃاڻ به پڌرا ڪري ڇڏيا. جشن جي هن آخرين نشست جو مهمان خصوصي سنڌي فلمن جو پهريون هيرو رئيس ڪريم بخش نظاماڻي هو. هن ناٽڪ جو هدايتڪار غلام حيدر صديقي ۽ اداڪار هئا: ياسمين، شمامه، بينا، فريده، الطاف سومرو، ضياءَ شيخ، اشرف فرح، جاويد

بلوچ. ايم ايم بلوچ، مقبول ميمڻ، ساقي ابڙو، جبران انجم، لياقت نديم، طارق مصطفيٰ، علي رمضان، انور رنگيلو،ايم راجا ۽ محبوب عالم.

سنڌي ناٽڪ جي هن تاريخي جشن جي موقعي تي مهراڻ آرٽس ڪائونسل حيدرآباد سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد پريس مان هڪ عمدو ۽ يادگار سووينئر پڻ ڇپرايو، جيڪو هڪ طرح سان سنڌي ڊرامي جي تاريخي ارتقا تي، 'معلوماتي خزانو' مثل ليکيو وڃي ٿو. هن ڪتاب ۾ شايع ٿيل هڪ خصوصي مقالي ۾ 1880ع کان سنڌي زبان ۾ جيڪي به ناٽڪ ڇپيا يا رچايا ويا تن جي اشاعتي ادارن، ناٽڪ منڊلين، انهن جي ڪاپردازن، فنڪارن وغيره بابت ۾ ڊاڪٽر محمد يوسف پنهور تاريخوار ترتيب سان تحقيقي مواد سهيڙيو آهي.

هن يادگار سنڌي ڊراما سؤ ساله جشن کي پريس رپورٽ ذريعي پڻ سٺي طرح ساراهيو ويو هو. ايتري قدر جو هڪ جهجهي سرڪيوليشن واري اخبار 'ڊان' ٽيئي ڏينهن لڳاتار هر رات جي پيش ٿيندڙ ٻنهي ناٽڪن جي تفصيل سان رپورٽ شايع ڪندي رهي ۽ آخر ۾ 6 جنوري 1981ع تي پنهنجي خاص ايڊيٽوريل ۾ ايترو ته شايع ڪيو هو ته، ''.........هي سؤ ساله جشن هڪ تاريخي تقريب ملهائڻ کان گهٽو وڌيڪ داد تحسين جوڳو آهي؛ ڇاڪاڻ ته هن پنهنجي ادبي توڙي ثقافتي روايت کي برقرار رکيو ويو.''

سنڌي ناٽڪ جي تاريخوار ترتيب

سال	ناٽڪ	ناٽڪ نويس	مختصر جائزو	رچائيندڙ يا ڇپائيندڙ
1880	ليليٰ مجنون	مرزا قليچ بيگ	هندستاني ليليٰ مجنون تان ورتل	ماستر هريسنگ پبلشرز، سکر.
1885	خورشيد	مرزا قليچ بيگ	گجراتي ناٽڪ’’سونا نا مول ني خورشيد‘ تان ورتل	سرڪاري بڪ ڊيپو،ڪراچي
1888	رتنا ولي	ڪوڙو مل چندن مل	سنسڪرتي ناٽڪ جو ترجمو	رتن ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1894	نل دمينتي	جيٺانندکلڏاس پرياڻي	سنسڪرت ’هرشچندر‘ جو ترجمو	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1894	بڪاولي	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	ماستر هريسنگ پبلشر، سکر،
1895	هرشچندر	ليلارام سنگ وطڻ مل	مهاڀارت تان ورتل	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي،ڪراچي.
1895	لوڀي ۽ ٺوڳي	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1896	شڪنتلا	مرزا قليچ بيگ	ڪاليداس جي هندي ناٽڪ تان ورتل	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1896	انڪوئري آفيسر	مرزا قليچ بيگ	گوگول جو ’انسپيڪٽر جنرل‘	سنڌ ڪليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1896	نورجهان ۽ جهانگير	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	ماستر هريسنگ پبلشر،سکر
1897	حسنا دلدار	مرزا قليچ بيگ	شيڪسپيئر جو Merchant of venice	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1897	نيم طبيب خطره جان	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1897	سورجن راڏا	ليلارام سنگ وطڻ مل	هندوءَ مان مسلمان ٿيڻ واري مسئلي تي اصلوڪو سماجي ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ، ڪراچي.
1896	موهن تارڪا	ليلارام سنگ وطڻ مل	اصلوڪو پهريون سماجي ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1897	رام بنواس	ڏيئو مل گاگنمل	رامائڻ تان ورتل(قافيه دار نثر ۾ لکيل)	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1897	شڪنتلا دشينت	گاگن سنگ آڏواڻي	هندي ناٽڪ تان ورتل	ڌرم اپڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، شڪارپور.
1897	نادر شاهه	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	ماستر هريسنگ پبلشرز، سکر سنڌ.
1898	رامايڻ	ليلارام سنگ وطڻ مل	رامايڻ تان ورتل	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1899	شيخ چلي ۽ اگڙ مسخرو	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1900	شاهه ايليا	مرزا قليچ بيگ	شيڪسپيئر جو king Lear	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1901	چندرا ولي	ديوان ٺاڪرداس	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	ڌرم اُپڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي،

				شڪارپور.
1902	ڪشت	شيواسنگ اجواڻي	شيربن جو Pizzaro	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1903	نشائن کي نصيحت	لوڪسنگ وطڻ مل	اصلوڪو نصيحت آميز ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1904	مها انڌير	گاگن سنگ آڏواڻي	اصلوڪو ڌرمي ناٽڪ	ڌرم اُپڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، شڪارپور.
1905	فيروز دل افروز	مرزا قليچ بيگ	لاربلٽن جو Night and Morning	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊل، ڪراچي.
1905	دروپدي	ليلارام سنگ وطڻ مل	مهاڀارت تان ورتل	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1905	سنگ جو پرسنگ	ڪَوڙو مل چندن مل	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1905	ڀارت ڇاوا اٿ اُٿي جاڳ	لعلچند امرڏنو مل	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	بندي ماترم ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1906	ڪرشن جي گوپي	موٽو مل گدواڻي	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1906	سيٺ ڪي ويٺ	لعلچند امرڏنو مل	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1907	خوبصورت بلا	ڪشنچند بيوس	آغا حشر جي ناٽڪ تان ورتل	چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، لاڙڪاڻو.
1908	شمشاد مرجانه	مرزا قليچ بيگ	شيڪسپيئر جو Cymbeline	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1908	گشت ڪي ڪشت	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج منڊلي، ڪراچي.
1908	شاهه عادل خان	ليلا رامسنگ وطڻ مل	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج منڊلي، ڪراچي.
1908	لوپي لاڪيٽا	ليلا رامسنگ وطڻ	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج منڊلي، ڪراچي.
1908	بلوا منگل	ڪشنچند بيوس	آغا حشر جي اڙدو ناٽڪ تان ورتل	چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي لاڙڪاڻو.
1909	راجا هريشچندر	ڪشنچند بيوس	مهارڀارت تان ورتل	چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، لاڙڪاڻو.
1909	گلزار ۽ گلنار	مرزا قليچ بيگ	شيڪسپيئر جو Romeo and Juliet	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1909	عزيز ۽ شريف	مرزا قليچ بيگ	شيڪسپيئر جو Two Gentlemen of Verona	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1910	لک ڏيڊ کي لت	لعلچند امرڏنو مل	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1911	نيڪي ۽ بدي	مرزا قليچ بيگ	آغا حشر جو 'خوبصورت بلا'	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1911	حرڪت مان برڪت	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1911	نقد ڌرم	لعلچند امرڏنو مل	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1912	سوديش	لعلچند امرڏنو مل	سوديشي هلچل تي نئيو ناٽڪ	ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1912	حرص جو شڪار	پيرومل مهرچند	شيڪسپيئر جو King John	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1912	ڪملا	جمهٽ مل ٽڏاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	عامل يونين ڊرئميٽڪ انسٽيٽيوٽ، ڪراچي.

1913	تريا چلتر	ديوان ناڪرداس	شيڪسپيئر جو Hamlet	ڌرم اُپڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي شڪارپور.
1914	شهزادو بهرام	مرزا قليچ بيگ	شيڪسپيئر جو Hamlet	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1914	فريبي فتنو	نانڪرام ڌرمداس	ميري ڪاريلي جو Vendetta	ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي حيدرآباد.
1915	پرهيز جي ٽولي	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1915	ڊاڪٽر شام نارائڻ	گاگنسنگ آڏواڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڌرم اُپڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1916	نيڪ انجام	نانڪ رام ڌرمداس	اڙدو ناٽڪ 'خواب هستي' ترجمو	ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1917	چندر	چانڊومل کتري	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	ڌرم اپڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، شڪارپور.
1917	مهجور	چانڊومل کتري	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	ڌرم اپڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، شڪارپور.
1917	منوهر موهني	چانڊومل کتري	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	سارسوت براهمڻ ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي.
1918	شهريار شهر بانو	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1918	شيرين فرهاد	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1918	بدرمنير ۽ بينظير	مرزا قليچ بيگ	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي ڪراچي.
1918	نول لڪشمي	هرومل پريمچند	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	سارسوت براهمڻ ڊرئميٽڪ سوسائٽي ڪراچي.
1918	وهمي وڪار	چانڊومل کتري	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	سارسوت براهمڻ ڊرئميٽڪ سوسائٽي ڪراچي.
1918	جميشد حميده	مرزا قليچ بيگ	شيڪسپيئر جو As You Like It	نئشنل ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1918	سورداس	ٿهلرام چانڊواڻي	آغا حشر جو' بلوا منگل'	ٿهلرام چانڊواڻي پبلشر ڪراچي.
1919	نل ديمنتي	چانڊو مل کتري	سنسڪرت'هرشچندر' تان ورتل	سار سوت براهمڻ ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي.
1920	گلاب جو گل	خانچند درياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1920	پتي شيوا	نانڪرام ڌرمداس	انگريزي silver king	ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1920	قهري قهر مان	آوترام ناڪرداس	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	ينگ سٽيزنس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1920	دورنگي دنيا	ليلارام ماکيجاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ينگ سٽيزنس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1920	پريمي پتنگ	ليلارام ماکيجاڻي	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	ينگ سٽيزن ڊرئميٽڪ،سوسائٽي، حيدرآباد.
1921	بي وفا قاتل	ليلا رام ماکيجاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ينگ سٽيزنس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1921	ڪشور موهني	ليلارام ماکيجاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ينگ سٽيزنس ڊرئميٽڪ سوسائٽي حيدرآباد.
1921	بزازين جو ناٽڪ	پيرو مل مهرچند	اصلوڪو مزاحيه نئيو ناٽڪ	بندي ماترم ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1921	عملدار ڪي رعيت آزار	لعل چند امر ڏنو مل	اصلوڪو نئيو ناٽڪ	بندي ماترم ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.

1921	ستي ساوتري	نانڪرام ڏرمداس	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	نانڪ رام ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد
1921	وئشيا	تيجورام روچيرام شرما	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	سناتن ڌرم سڀا پبلشرز، ڪراچي.
1922	ڪل جڳ جا ڪلور	ليلا رام ماکيجاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ينگ سٽيزنس، ڊرئيميٽڪ سوسائٽي ، حيدرآباد.
1922	ليلا وتي	ليلارام ماکيجاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ينگ سٽيزنس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1922	پريم جي پتلي	نانڪرام ڏرمداس	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	نانڪرام ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1923	ليلاوتي	نانڪرام ڏرمداس	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	نانڪرام ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1923	موتئي جي مکڙي	کانچند درياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	نانڪرام ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1923	پريم ڀڳتي	نانڪرام ڏرمداس	آغا حشر جو 'بلوا منگل'	ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1923	ملڪ جا مدبر	کانچند درياڻي	ابسن جو Pillars of Socity	رابندرناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1923	پدمڻي	کانچند درياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	سنڌ سوشل لٽري ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1923	هئمليٽ	چيتمل پرسرام	شيڪسپيئر جو Hamlet	چيتمل نئين سنڌي لائبريري، حيدرآباد.
1923	طوفان	چيتمل پرسرام	شيڪسپيئر جو Tempest	چيتمل نئين سنڌي لائبريري، حيدرآباد.
1923	فاسٽ	چيتمل پرسرام	گوئٽي جو Faust	چيتمل نئين سنڌي لائبريري، حيدرآباد.
1924	پريم پريڪشا	کانچند درياڻي	گجراتي 'پول نر پوڳ'	ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1924	غلط فهمي	کانچند درياڻي	مسز هينري ووڊ، East Lyane	رابندرناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي.
1924	رتنا	کانچند درياڻي	اصلوڪو گهريلو ناٽڪ	رابندرناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي.
1924	ٻليدان	کانچند درياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	رابندرناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي.
1924	سچي سڪ	کانچند درياڻي	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1925	مڙس جي مڙسي	پيرومل مهرچند	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1925	منوهر نانگڻ	ڪشنچند بيوس	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، لاڙڪاڻو
1925	دروپدي	ڪشنچند بيوس	مهاڀارت تان ورتل	چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، لاڙڪاڻو
1925	پرت پوڄارڻ	ڪشنچند بيوس	مهاڀارت تان ورتل	چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، لاڙڪاڻو
1925	هارجيت	ڪشنچند بيوس	مهاڀارت تان ورتل	چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، لاڙڪاڻو
1925	ڀرتري	ڀاڳسنگ آڏواڻي	مهاڀارت تان ورتل	نئشنل ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد،
1925	گماني گهمسان	ڀاڳسنگ آڏواڻي	شيڪسپيئر جو Othelo	نئشنل ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد
1925	عجيب انصاب	کانچند درياڻي	گجراتي 'مت هيڻ ناري' تان ورتل	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي،

1925	عمرمارئي	لعلچند امرڏنو مل	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي،
1925	سسئي پنهون	لعلچند امرڏنو مل	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي،
1925	سهڻي ميهار	لعلچند ۽ ڊنگو مل	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي،
1925	تيلي مان ٿنڀ	روپچند ڪرپالاڻي	انگريزي Treasure Chest	سنڌ ڪاليج مسلني مخزن، ڪراچي
1926	جيئري تي جيئري	خانچند درياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1926	راڻو پرتابسنگ	تيجومل شاهاڻي	اصلوڪو تاريخي ناٽڪ	نئشنل ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي.
1926	مڪر	جهمٽ مل ٿڌاڻي	موليئر جو Love is The Best Doctor	اين ايچ پنجابي پبلشرز، ڪراچي.
1926	رڇ	چيٿمل پرسرام	چيخوف جي ناٽڪ تان ورتل	چيٿمل نئين سنڌي لائبرري، حيدرآباد.
1926	موهڻي وينا	چيٿمل پرسرام	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	چيٿمل نئين سنڌي لائبرري، حيدرآباد.
1926	رستم زليخا	چترومل ٻنيجا	ايراني محبتي ڪهاڻي تي ٻڌل	چيٿمل نئين سنڌي لائبرري، حيدرآباد.
1926	رٿ ياترا	آسودومل گدواڻي	ٽئگور جو Car of Time	چيٿمل نئين سنڌي لائبرري، حيدرآباد.
1927	وسنت لڪشمي	موتومل گدواڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	نئشنل ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1927	ديش صدقي	خانچند درياڻي	مئٽرلنڪ جو Monna Vanna	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي،
1927	قسمت	منگهارام ملڪاڻي	نابلاڪ جي ناٽڪ تان ورتل	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي،
1927	پنگتي مقدمو	پيرومل مهرچند	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	شاهاڻي اسڪول ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1928	مومل مينڌرو	خانچند درياڻي	’مومل راڻو‘ داستان تي ٻڌل	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي،
1928	زميداري ظلم	خانچند درياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد،
1929	زماني جي لهر	خانچند درياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي،
1929	ايڪتا جو آلاپ	منگهارام ملڪاڻي	زئنگول جو Melting Pot	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد،
1930	ڪن جي خطا	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي،
1930	مايا جو انڌ	خانچند درياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1930	امانت ۾ خيانت	خانچند درياڻي	بئنڪ ڏيوالي جي موضوع تي ٻڌل	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1930	اُما ۽ ونايڪ	آسانند مامتور	ٽئگور جو ننڍو ناٽڪ	ڦلواڙي مخزن، حيدرآباد.
1930	پاپ جو ڪيتو	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	ڦلواڙي مخزن، حيدرآباد.
1930	سئبريڪا جو پيش پوڻ	محمد حنيف صديقي	سڪندر اعظم جي سنڌ ۾ ناڪاميءَ تي ٻڌل ناٽڪ	ڦلواڙي مخزن، حيدرآباد.

1931	شڪ جو شڪار	ڪشنچند بيوس	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، لاڙڪاڻو.
1931	قاتل مسافر	ليلارام ماکيجاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ينگ مين ڊرئيميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1931	ڪمار اجيب سنگ	ليکراج عزيز	اصلوڪو تاريخي ناٽڪ	حيدرآباد ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1931	غريبان مار	ليکراج عزيز	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	حيدرآباد ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1931	انسان ڪي شيطان	خانچند درياڻي	ميري ڪاريلي جي ناول Sorrow of Satan تان ورتل	ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1931	ناخلف	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج مسلني مخزن، ڪراچي.
1931	پاپ ڪي پڇ	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج مسلني مخزن، ڪراچي.
1931	بک جو شڪار	خانچند درياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1932	اولاد	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو گهريلو ننڍو ناٽڪ	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي،
1932	هار جيت	ليکراج عزيز	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	حيدرآباد ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد
1932	قرباني	اڌو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد
1932	واندو وڪيل	اُڌو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد
1932	په باهيون	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو گهريلو ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج مسلني مخزن، ڪراچي
1933	چٽ نه چماٽ...	نانڪرام ڌرمداس	اصلوڪو مزاحيه ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
1933	مسٽر مجنون	ليکراج عزيز ۽ جڳو آڏواڻي	اصلوڪو مزاحيه ناٽڪ	حيدرآباد ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد
1933	انصاف	اڌو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد
1933	منهنجي نوُرني	ديارام سپاڻي	هريندر ناٿ جو Evening Lamp	سنڌ ڪاليج مسلني، مخزن، ڪراچي
1933	فسادي ڦوڪٽو	چيتانند ناگراڻي	اصلوڪو مزاحيه ناٽڪ	ڪوڙو مل ساهت منڊل، حيدرآباد،
1933	سمنڊ جي گجڪار	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو گهريلو ننڍو ناٽڪ	سنڌڪاليج مسلني مخزن، ڪراچي
1934	خوني	احمد غلام علي چاڳلا	رچرڊ ووس جي ناٽڪ تان ورتل	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1934	دنيا دورنگي	آغا غلام نبي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد،
1934	ميلاپ	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	شنڪر ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سنسٿا، سکر.
1934	انڌيري دنيا	اڌو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1934	ضعيف انسان	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌو مخزن، شڪارپور.
1935	نئي پارٽي	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	شاهاڻي اسڪول ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.

1935	بي بها موتي	نانڪرام ميرچنداڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ٿلٽي ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي،
1935	ڪاليج	اڏو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1935	جهانگير	اڏو جهانگياڻي	تاريخي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1935	دل ۽ دماغ	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌو مخزن، شڪارپور،
1935	سيتا بنواس	پارومل ڪيولراماڻي	رامايڻ تان ورتل	رتن ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1936	پروفيسر	اڏو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1936	افلاطون	جڳتراءِ آڏواڻي	موليئر جو Impostures of Escapin	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي.
1936	هڪڙي رات	ليلارام ڦيرواڻي	ليلاچنيسر داستان تي ٻڌل	ڦيرواڻي پبلشر برنس روڊ ڪراچي.
1936	راڻين جو راڄ	اي ايس ميرچنداڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	سندر ساهتيه رسالو، حيدرآباد.
1936	مها راجا ڏاهر سين	ٺاڪرداس ورما	اصلوڪو تاريخي ناٽڪ	ٺاڪرداس پبليڪيشن، حيدرآباد.
1936	وڪيل	ايل ايل ڏوڏيجا	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	رتن رسالو، ڪراچي.
1936	جوانيءَ جو انڌ	موتي منسڪاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	موتي پبلشرز، حيدرآباد.
1937	نئين سڄاڳي	ليلارام ماکيجاڻي	اصلوڪو سنجيده ناٽڪ	ينگ سٽيزنس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1937	انارڪلي	منگهارام ملڪاڻي	تاريخي ناٽڪ	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي.
1937	اُميد	اڏو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1937	ديش ڀڳتي	رمڻ لعل شرما ۽ رامچند ڪيولراماڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪوڙومل ساهتيه منڊل، حيدرآباد.
1937	پريت جي ريت	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	اي جي وي هاءِ اسڪول مخزن، ڪراچي.
1937	ٻٽي	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌو مخزن، شڪارپور.
1938	سچي	اُڏو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1938	اڪيلي دل	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	’پنگتي پردا‘ مجموعو. رتن ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1938	ٻي دل	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	’پنگتي پردا‘ مجموعو. رتن ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1938	ٻه پينر	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	’پنگتي پردا‘ مجموعو. رتن ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1938	ماتا جي مامتا	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌو مخزن، شڪارپور.
1938	ڏوهي ڪير؟	خوشيرام واسواڻي	ڏيتي ليتي بابت ننڍو ناٽڪ	سنڌو مخزن، شڪارپور.
1938	آزادي جي ڪوڏي	پيرومل مهرچند	ٽئگور جو ’ٽپال گهر‘	رتن ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1939	دلسوز داستان	منگهارام ملڪاڻي	شيڪسپيئر جو Midsummer Night's	سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.

			Dream ترجمو	
1939	ليڊيز ڪلب	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي مزاحيه ننڍو ناٽڪ	رابندر ناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب،حيدرآباد.
1939	ديوداس	اَڏو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1939	بدنصيب ٽري	محمد اسماعيل عرساڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	اسڪول ناٽڪ منڊلي، ميرپورخاص.
1939	ڪرشن سڏامو	نانڪرام ڌرمداس	مهاڀارت تان ورتل	انڊلٺ. سندر ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1939	دروپدي	نانڪرام ڌرمداس	مهاڀارت تان ورتل	انڊلٺ. سندر ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1939	جهانگير ۽ نورجهان	ساوتري جهانگياڻي	تاريخي ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج مسلني مخزن، ڪراچي.
1939	بک هڙتال	جڳت آڏواڻي	ناڪاره حيدرآباد جو ناٽڪ (ترجمو)	ڪهاڻي ماهوار رسالو، حيدرآباد
1939	جگري قرباني	ڪشنچند بيوس	'پنا دائي' واري قصي تي ٻڌل	'انڊلٺ'، سندر ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1939	پوڙهي جو پرڻو	ڪشنچند بيوس	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	'انڊلٺ'، سندر ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1939	آنرري مئجسٽريٽ	ميلارام واسواڻي	پنڊت سندرشن جو تاريخي ناٽڪ (ترجمو)	'انڊلٺ'، سندر ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1939	راجپوت جي شڪست	ميلارام واسواڻي	پنڊت سندرشن جو تاريخي ناٽڪ (ترجمو)	'انڊلٺ'، سندر ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1939	ڇايا	مولوي دلدار حسين	پنڊت سندرشن جو ناٽڪ (ترجمو)	رتن ساهتيه منڊل، ڪراچي
1939	پتا جو پاپ	منگهارام ملڪاڻي	پيءُ جي پاپ سبب پيڻ پاءُ جو پيار	سنڌو مخزن، شڪارپور.
1940	اڄ ڪلهه	اڏو جهانگياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1940	گمراهه دوست	عثمان علي انصاري	شيڪسپيئر جو Two Gentlemen of Vernona (ترجمو)	ساهتي اسڪول ڊرئميٽڪ سوسائٽي، نوشهروفيروز.
1940	ڪوڙي ڪلنڪ	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌ ڪاليج مسلني مخزن، ڪراچي.
1940	ٻئراڄ	منگهارام ملڪاڻي	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌو مخزن، شڪارپور.
1940	نل دمينتي	ڪشنچند بيوس	سنسڪرت 'هرشچندر' تان ورتل	'رنگ برنگي ڪيل'- سندر ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1940	پڳٽ نرسو	هوندراج دکايل	ڌرمي ننڍو ناٽڪ	'رنگ برنگي ڪيل' - سندر ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1940	چترا	تيرٿ وسنت	ٽئگور جو 'چترا' ترجمو	سنڌو مخزن، شڪارپور.
1941	جرم بي وفا	عثمان علي انصاري	شيڪسپيئر جو Cymbeline	ساهتي اسڪول ڊرئميٽڪ سوسائٽي، شڪارپور.
1941	مومل راڻو	رام پنجواڻي	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	ڊي.جي ڪاليج سنڌي سرڪل، ڪراچي.
1941	ماءُ جو فخر	ڌرمداس ماٽڪ	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	'ٻہ پردا' ڪتاب، آشا ساهت منڊل، ڪراچي.
1942	آڏيءَ جو	ايڇ سي بلي	منظوم مزاحيه ناٽڪ	ڪاليج اسٽوڊنٽس ڊرئميٽڪ ڪلب،

	انصاف			حيدرآباد.
1942	گامتو ايڊيٽر	چيٺانند ناگراڻي	سماجي مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ڊي جي ڪاليج سرسوتي منڊل، ڪراچي.
1942	گامتو بيرسٽر	چيٺانند ناگراڻي	سماجي مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ڊي جي ڪاليج سرسوتي منڊل، ڪراچي.
1942	مڪت ڌارا	چوهڙمل هندوجا	ٽئگور جو Water fall	رتن ماهوار، ڪراچي.
1943	پکي ۾ پدمڻي	رام پنجواڻي	’عمر مارئي‘ لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	ڊي جي ڪاليج سنڌي سرڪل، ڪراچي.
1943	گامتو ڊاڪٽر	چيٺانند ناگراڻي	سماجي مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ڊي جي ڪاليج سرسوتي منڊل، ڪراچي.
1943	گامتو فلم ڪمپني	چيٺانند ناگراڻي	سماجي مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ڊي جي ڪاليج سرسوتي منڊل، ڪراچي.
1943	شانتا	منگهارام ملڪاڻي	مئٽرلنڪ جو Pelleas and Milesande	رتن ساهتيه منڊل، ڪراچي.
1944	نورجهان جو پٽ	م.ع. ڏيپلائي	انقلابي ننڍو ناٽڪ	حيدرآباد ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1944	گامتو ايم ايل اي	چيٺانند ناگراڻي	سماجي مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ڊي جي ڪاليج سرسوتي منڊل، ڪراچي.
1944	گامتو گهوٽ	چيٺانند ناگراڻي	سماجي مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ڊي جي ڪاليج سرسوتي منڊل، ڪراچي.
1944	استري آزاد	خوشيرام واسواڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	سنڌو مخزن، شڪارپور.
1944	نئين دنيا	حبيب الله ڀُٽو	ڪولمبس جو آمريڪا لڀڻ بابت، ننڍو ناٽڪ	مهراڻ مخزن، ڪراچي.
1945	سچائي مُوڙي	م.ع. ڏيپلائي	سماجي ننڍو ناٽڪ	حيدرآباد ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1945	ڪانگريس	م.ع. ڏيپلائي	سياسي ننڍو ناٽڪ	حيدرآباد ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1945	شاديءَ جون بيڙيون	ايل ايل ڏوڏيجا	آتري جي مرهٽي ناٽڪ تان ورتل	حيدرآباد ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
1946	بسنتي ديوي	لعلچند امرڏنومل	سماجي ننڍو ناٽڪ	نئشنل ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1946	سهڻي ميهار	نانڪرام ڌرمداس	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	ماهوار ’پارت جيون‘، حيدرآباد
1946	ڀُوت	احمد غلام علي چاڳلا	ابسن جو Ghosts	مهراڻ مخزن، ڪراچي.
1946	سهجان جي سڪ	لعلچند امرڏنو مل	سسئي بابت اڻ ٻڌل آڪاڻي ننڍو ناٽڪ	مهراڻ مخزن، ڪراچي.
1946	سسئي رُل مُئي	لعلچند امرڏنول	شاه جي ڪلام تي ٻڌل ناٽڪ	مهراڻ مخزن، ڪراچي.
1950	شهنشاه اڪبر جو دوست	جي اين قاضي	تاريخي ناٽڪ	اداره طلوع ادب، حيدرآباد.
1951	ٽڏو پاڻي	هيمراج ناگواڻي	مزاحيه ننڍو ناٽڪ (ايڪانڪي)	سنڌي ساهتيه سڀا، دهلي.
1951	فرعون جي دل	محمد احسن ’مشتاق‘	تاريخي ناٽڪ	ماهورا نئين زندگي (فيبروري)، ڪراچي.
1952	ڪفن	گوبند مالهي	منشي پريمچند جي ڪهاڻي تي ٻڌل	سنڌي ساهتيه منڊل، بمبئي.
1952	ايم پي	سڳنو مل	مزاحيه ننڍو ناٽڪ (ايڪانڪي)	سنڌي ساهتيه سڀا، دهلي.
1952	فئشنبل	جيون گرسهاڻي	مزاحيه ننڍو ايڪانڪي	سنڌي ساهتيه سڀا، دهلي.
1952	ڪليم	هيمراج ناگواڻي	مزاحيه ننڍو ايڪانڪي	سنڌي ساهتيه منڊل سڀا، دهلي.

1952	سهڻي مهيار	ڪشنچند نيبراج ڏيواڻي	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	چندن پرنٽنگ پريس، حيدرآباد.
1953	حقن جو رکپال	ڪرشن راهي	اپنيدر نات اشڪ جو هندي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌي ساهتيه منڊل، بمبئي.
1953	نئون زمانو	هوند راج سڪايل	سماجي مزاحيه ننڍو ناٽڪ	سنڌي نوجيون سڀا، دهلي.
1953	آپگهات	هرولعل ستايل	سماجي ناٽڪ	سنڌو ناٽڪ منڊل الهاس نگر، بمئبي.
1953	وير حقيقتراءِ	هرولعل ستايل	ڌرمي ناٽڪ	سنڌو ناٽڪ منڊل الهاس نگر، بمبئي.
1953	ٻڙن ڊائلاگ	محمد اسماعيل عرساڻي	مختلف ننڍڙا ناٽڪ	آر ايچ احمد برادرس، حيدرآباد
1946	ميران	تيرٿ وسنت	اڪبر بادشاهه ۽ ميران ٻائي بابت ٻڌل ناٽڪ	’ڦليلي‘ ڪاليج مخزن، حيدرآباد.
1946	شڪنتلا	ڪلياڻ آڏواڻي	ڪاليداس جو هندي ناٽڪ	....
1947	گانڌي	لعلچند امرڏنو مل	انقلابي ننڍو ناٽڪ	نئشنل ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1947	وچن	لعلچند امرڏنو مل	انقلابي ننڍو ناٽڪ	نئشنل ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1947	خورشيد	م. ع. ڏيپلائي	گجراتي ناٽڪ تان ورتل	اسلاميه دارلاشاعت، حيدرآباد.
1947	ماڳ جي محبت	مرزا گل حسن ڪربلائي	’مارئي ۽ ملير‘ جي موضوع تي ناٽڪ	مهراڻ مخزن، ڪراچي.
1947	وير ابمينو	دوارڪا پرساد شرما	مهاڀارت تي ٻڌل ناٽڪ	وير ساهتيه مندر، ڪراچي.
1947	ٻنا جو پيار	ٽيڪم داس ڀڳتياڻي	ٻنادائي جي ڪهاڻي تي ٻڌل ناٽڪ	چرچ مشن پبلشرز، ڪراچي.
1947	ٻارهن هزار رپيا	جيوت چاولا	هرموهن جها جو ناٽڪ (ترجمو)	ماهوار نئين دنيا، بمبئي.
1948	پُوٽ	جونچل واسواڻي	ابسن جو Ghosts	ماهوار نئين دنيا، بمبئي.
1948	مان ڪير آهيان	پون پنجواڻي	خواجه احمد عباس جو ناٽڪ (ترجمو)	ماهوار نئين دنيا، بمبئي.
1948	جادوءَ جي ڪرسي	پون پنجواڻي	بلراج ساهني جو ناٽڪ (ترجمو)	ماهوار نئين دنيا، بمبئي.
1949	اسلام تي مقدمو	م.ع. ڏيپلائي	انقلابي ناٽڪ	اسلاميه دارلاشاعت، حيدرآباد،
1950	آزادي ڏانهن	محمد ابراهيم جويو	انقلابي ناٽڪ	ٽريننگ ڪاليج فارمين ڊرئميٽڪ سوسائٽي حيدرآباد
1950	ڏيتي ليتي	جيون گرسهاڻي	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	سنڌي ساهتيه سڀا،دهلي.
1955	گدومل جي نياڻي جو ٻليدان	چيتن ديو ورما	سنڌي قومي ناٽڪ	سنڌو ساهتيه منڊل، آگرو.
1955	مهاراجا ڏاهرسين	چيتن ديور ورما	سنڌي قومي ناٽڪ	سنڌو ساهتيه منڊل، آگرو.
1955	سسئي پنهون	نور احمد نور	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	اتحاد آرٽ ڪلب، حيدرآباد.
1955	شاهدي	م.ع. ڏيپلائي	سماجي ننڍو ناٽڪ	سماهي مهراڻ(اونهارو) حيدرآباد.
1955	نجومي	م.ع.ڏيپلائي	سماجي ننڍو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (سرءُ) حيدرآباد.
1955	هئڊروجن بم ڪان پوءِ	ابن حيات پنهور	ڪرشن چندر جي ناٽڪ جو ترجمو	سماهي مهراڻ (سرءُ)، حيدرآباد.
1955	قلوپطره	حبيب بخاري	تاريخي ناٽڪ	سلسله اشاعت اداره سنڌي ادب، ٽنڊو محمد خان.

1956	ٽي گهوٽ	موتي لعل جوتواڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌي نوجيون سڀا، دهلي.
1956	گامڻو اسٽوڊنٽ	جيئانند ناگراڻي	اصلوڪو مزاحيه ايڪانڪي	سنڌي پنچات پٽيل نگر، دهلي.
1956	ساهتيه جو اثر	واڌو رام شرما	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ساهتيه منڊل، آگرو.
1956	والميڪ	وڌورام شرما	’رامايڻ‘ جي ليکڪ جي حياتيءَ تي ٻڌل	سنڌو ساهتيه منڊل، آگرو.
1956	انسانيت	نور احمد ’نور‘	سماجي ناٽڪ	اتحاد آرٽ ڪلب، حيدرآباد.
1956	مومل راڻو	غلام حيدر	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	ڪوهه نور ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
1956	دودو چنيسر	لطف الله بدوي	لوڪ داستان تي ٻڌل	آر ايچ احمد برادرس، حيدرآباد.
1956	واپيڙو	م.ع. ڏيپلائي	سماجي ننڍو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (1)، حيدرآباد.
1953	هاري ۽ تعليم	محمد ابراهيم جويو	سماجي ننڍو ناٽڪ	زمينداري شاهي، ڪتاب – هاري دارالاشاعت حيدرآباد.
1954	هار يا جيت	هوندراج سڪايل	سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌي نوجيون سڀا، دهلي.
1954	باغي جوان	هرولعل ستايل	انقلابي ناٽڪ	سنڌو ناٽڪ منڊل الهاس نگر، بمبئي.
1954	راجا ڏهرسين	هرولعل ستايل	انقلابي ننڍو ناٽڪ	سنڌو ناٽڪ منڊل الهاس نگر، بمبئي.
1954	فئشن جي پُتلي	هرولعل ستايل	سماجي ناٽڪ	سنڌو ناٽڪ منڊل الهاس نگر، بمبئي.
1954	وير هيمون ڪالاڻي	هرولعل ستايل	سنڌي قومي ناٽڪ	سنڌو ناٽڪ منڊل الهاس نگر، بمبئي.
1954	ڪاڪو ٻهلاڻيءَ وارو	جيون گرسهاڻي	ڪامنٽري طرز جو مزاحيه ناٽڪ	سنڌي پنچات پٽيل نگر، دهلي.
1954	سنڌي تلوار	چيتن ديو ورما	سنڌي قومي ناٽڪ	سنڌو ساهتيه منڊل، آگرو.
1954	پوب جوتي	رام پنجواڻي	گوتم ٻڌ جي حياتي تي ٻڌل ناٽڪ	سنڌو سماج، دهلي.
1954	جيڪا تنهنجي مرضي	ايم اي. ايچ هاشمي	مزاحيه ناٽڪ (ترجمو)	ڪاٺياواڙ اسٽورس، لاڙڪاڻو.
1955	املهه ماڻڪن جو واپار	سندري اُتمچنداڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ساهتيه منڊل، بمبئي.
1955	ليلان چنيسر	موتي لعل جوتواڻي	نيم تاريخي قصي تي ٻڌل	سنڌي نوجيون سڀا دهلي.
1955	چريو نٿو ڪنجوس ڦتو	هرولعل ستايل	سماجي ناٽڪ	سنڌو ناٽڪ منڊل الهاس نگر، بمبئي.
1955	گهر، جي مسواڙي	هرولعل ستايل	سماجي ناٽڪ	سنڌو ناٽڪ الهاس نگر، بمبئي.
1958	ڪلندي ڪلندي مري ويو	چنا شبير ’ناز‘	چيخوف جو ناٽڪ (ترجمو)	سماهي مهراڻ (3 -4)، حيدرآباد.
1958	بانسري	الاهي بخش دودا پوري	بنگالي ناٽڪ جو ترجمو	ماهوار نئين زندگي (سيپٽمبر)، ڪراچي.
1958	جڏهن رئيس...	محمد خان غني	اصلاحي ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	آخري سهارو	مرزا گل حسن ڪربلائي	سماجي ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	نوري ۽ ڄام تماچي	بشارت حسين انصاري	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	قمرالنساء بيگم	منير سولنگي	تاريخي ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.

1958	غريب جي آه	قلندر بخش نثار	سماجي ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	سُريت جي ڏي	غلام علي کوکر	سماجي ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	نوڪر	ماستر وريل ’ناز‘	اصلاحي ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	سر زمين سنڌ...	احمد خان اختر	تاريخي ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	هارايو پر ڪنهن	لالا انند پرڪاش	مزاحيه ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	اَهيئي پنج	محمد دائود ’تاج‘	مزاحيه ننيڍڙو ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	دعوت	محمد عثمان ’راهي‘	مزاحيه ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	ماستر	خواجه غلام علي الانا	اصلاحي ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	بادشاهت جو خاتمو	فخرالدين منشي	هڪ ائڪٽ جو ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	واپار	نذير امين مقبول	ننيڍڙو ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1958	باغيچي ۾	نذير امين مقبول	ننيڍڙو ناٽڪ	’ڊراما نمبر‘- ماهوار هلال پاڪستان، حيدرآباد.
1959	ورثي جي ورهاست	گوبند مالهي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو سماج، دهلي.
1959	نيلام	جيون گرسهاڻي	ڏيتي ليتي موضوع تي ٻڌل	سنڌو سماج، دهلي.
1956	ڪمدار	ڪشور جيون	سماجي ننڍو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (1)، حيدرآباد.
1956	اڪبر جي حياتي	سراج	نورا رچرڊس جو ناٽڪ (ترجمو)	سماهي مهراڻ(3) ، حيدرآباد.
1957	درد دل	جي.ايم.فقير	سماجي ناٽڪ	ڪوه نور ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد .
1957	ليلان چنيسر	سيد منظور نقوي	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	مهراڻ آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1957	نئون سنسار	منوهر نهالاڻي	سماجي ناٽڪ	وديار ٿي ناٽڪ منڊل، احمد آباد.
1957	بمبئي ريسٽارينٽ	واسو ناواڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌو سنگت، دهلي.
1957	ڊاڪٽر	م.ع. ڏيپلائي	سماجي ننڍو ناٽڪ	اسلاميه دارلاشاعت، حيدرآباد.
1957	لاچار	غالب لطيف	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي(مارچ)، ڪراچي.
1957	مومل راڻو	اياز قادري	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل منظوم ناٽڪ (قسطوار)	ماهوار نئين زندگي(سيپٽمبر)، ڪراچي.
1958	مسٽر زيد	منوهر نهالاڻي	سماجي ناٽڪ	وديارٿي ناٽڪ منڊل، احمد آباد.
1958	زماني جي هوا	واسو ناواڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌو سنگت، دهلي.
1958	گستاخي معافي	گوبند مالهي	سماجي ايڪانڪي	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1958	نالو	ڪرشن راهي	طنز ۽ اصلاحي ناٽڪ	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1958	عجيب شادي	الهه بخش ٽالپر	سماجي ناٽڪ	آر ايچ احمدبرادرس، حيدرآباد
1958	شڪنتلا	رشيد احمد لاشاري	ڪالياداس جو ناٽڪ(ترجمو)	سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد.
1958	نوراني	محمد سومار شيخ	سماجي ناٽڪ	جيلاني پبليڪيشن، بدين.

	جاسوس			
1958	اي ڪپهہ جا گوگڙا	محمد خان جمالي ’آواره‘	گوربخش سنگهہ جو ناٽڪ (ترجمو)	سماهي مهراڻ (3-4)،حيدرآباد.
1960	انسپيڪٽر	جيٺو لالواڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌ ڀال ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1960	انقلاب	چنا شبير’ناز‘	ريڊيائي ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (نومبر)، ڪراچي.
1960	گهيٽو	خواجہ گلزار علي	سماجي ناٽڪ	ماهوار ڳوٺ سڌار، حِيدرآباد.
1960	دلشڪا	محمد اسماعيل عرساڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	آر ايچ احمد برادرس، حيدرآباد.
1960	شهزادي تهمينہ	محمد هاشم سومرو ’لاوطن‘	’رستم سهراب‘ قصي تي ٻڌل	همدرد پريس ، ميرپورخاص.
1960	منزل	مظفر حسين جوش	بنيادي جمهوريت بابت	محڪمہ اطلاعات، حيدرآباد.
1960	گهاتو گهر نہ آئيا.	سراج	’مورڙو ۽ مانگر مڇ‘ لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	سماهي مهراڻ (3-4)،حيدرآباد
1960	هن ڪن ۾	ابن فقير	سماجي ناٽڪ (قسطوار)	نئين زندگي (اپريل)، ڪراچي.
1960	ڪامياب ڪوڙو	غالب لطيف	مزاحيہ ننڍو ناٽڪ	نئين زندگي (ڊسمبر) ،ڪراچي.
1961	انصاف	چيتن سنڌراڻي	طنزيہ ۽ مزاحيہ ناٽڪ	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1961	جنهن ڏيئي ۾ تيل ناهي	گوبند مالهي	سماجي ناٽڪ	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1961	ڀاڙي واري	صوڀراج مينگهاڻي	سريش ڪڙي جي ناٽڪ جو ترجمو	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1961	ٽي باندر	لڇمڻ هردواڻي	سماجي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلا مندر، بمبئي.
1961	جوت جلي	جسونت ڪمار	مٿو سودن جي مرهٽي ناٽڪ جو ترجمو	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1959	ڏوهہ ڪنهن جو؟	ڪشور ڀوڄا	شاديءَ جي مسئلي تي ٻڌل ناٽڪ	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1959	جهو جي ڪناري	گوبند مالهي	سماجي ايڪانڪي ناٽڪ	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1959	مون کي پئسو کپي	خوشي مولواڻي	سماجي ناٽڪ	سنڌو سماج، لکنو.
1959	فائيل گم	خوشي مولواڻي	مزاحيہ ايڪانڪي ناٽڪ	سنڌو سماج، لکنو.
1959	نل دمينتي	رشِيد احمد لاشاري	سنسڪرت’هرشچندر‘ جو ترجمو	سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد.
1959	انصاف	محبوب علي جوکيو	شيڪسپيئر جي ناٽڪ جو ترجمو	سماهي مهراڻ(1)، حيدرآباد .’
1959	وڻجارا	سنڌري اُتم،چنداڻِي	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (2-3) حيدرآباد.
1959	جهڪندڙ اوچايون	موهن ڪلپنا	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (4)، حيدرآباد.
1959	ايمان جي قيمت	ماهتاب محبوب	اصلوڪو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي(فيبروري)، ڪراچي.
1959	نئون صبح	چنا شبير’ناز‘	انقلابي ننڍو ناٽڪ (قسطوار)	ماهوار نئين زندگي(مارچ)، ڪراچي.
1959	لو ميرج	جيٺانند ناگراڻي	سماجي مزاحيہ ننڍو ناٽڪ	’چورنگي‘ مجموعو.
1960	بگڙيل گهر	گورڌن ڀارتي	سماجي ٽہ فصلو ناٽڪ	سنڌو سماج، دهلي.
1960	مهمان	گوبند مالهي	اصلوڪو ايڪانڪي	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1960	شل موت اچي	خوشي مولاڻي	سماجي ناٽڪ	سنڌو سماج، دهلي.

1960	انڊر سيڪريٽري	موتي پرڪاش	رميش مهتا جي ناٽڪ جو ترجمو	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1960	ياد ڪندا	رام پنجواڻي	پورٻوڌ جوشي جو گجراتي ناٽڪ 'پتاني جوڙ' جو ترجمو	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1960	هيمون ڪالاڻي	موهن ڇاٻڙيا	اصلوڪو شئبدو پلي	لوڪ سر، بمبئي.
1960	سنڌ جي هڪ رات	موهن ڇاٻڙيا	اصلوڪو شئبدو پلي	لوڪ سر، بمبئي.
1962	قيدي نمبر 312	چيتو لالواڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ٻال ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1962	آخر جيت اسان جي	هريڪانت جيٺواڻي	هندچين جنگ موضوع تي ايڪانڪي	سنڌو ڪلاسنگم دهلي.
1962	اُلجهن	رام گيانچنداڻي	راز پريو سماجي ايڪانڪي	سنڌو ڪلاسنگم دهلي.
1962	اسان جو به ڪو زمانو هو	هوندراج بلواڻي	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ	سنڌو ڪلاسنگم دهلي.
1962	بڪ هڙتال	هوندراج بلواڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1962	ڏيهي پرڏيهي ٿيا	گوبند مالهي	سماجي ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1962	طوفاني رات	گورڌن ڀارتي	سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1962	هندستان ڇڏي وڃو	ڪيرت ٻاٻاڻي	انقلابي ننڍو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (2)، حيدرآباد
1962	دعوت نامو	ڪيرت ٻاٻاڻي	سماجي ناٽڪ	سماهي مهراڻ (4)، حيدرآباد.
1962	مهورت	رميش چاچاڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ (ترجمو)	ماهوار نئين زندگي (مارچ)، ڪراچي.
1962	ٻُوءِ	نسيم کرل	اصلوڪو سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي(آڪٽوبر)، ڪراچي.
1963	پل جو پتي	ڪلپنا راڻي	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1963	ڇورا اڳيان پوڙها پٺيان	لڇمڻ هردواڻي	'مٽوڪر' جو سماجي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1963	ڪلجڳ	لڇمڻ هردواڻي	سماجي ناٽڪ	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1963	مڪان خالي آهي	هريڪانت جيٺواڻي	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1963	پرمٽڙيون	محمد يوسف پنهور	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	زرعي ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي ٽنڊو ڄام
1961	رات جي راڻي	سندري اُتمچنداڻي	سماجي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلامندر بمبئي.
1961	هي يا هو	وشنو ڀاٽيا	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1961	سرحد ٿي سڏڙا ڪري	موهن ڇاٻڙيا	شئبدو پلي	لوڪ سُر، بمبئي.
1961	مهاتما گانڌي	موهن ڇاٻڙيا	شئبدو پلي	لوڪ سُر ، بمبئيي.
1961	مگٽو	چيتو لالواڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ٻال ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1961	ٽپال گهر	الاهي بخش بلوچ	ٽئگور جو 'ٽپال گهر' (ورتل)	سماهي مهراڻ (2 -3) حيدرآباد.
1961	چوڙيلڻ	رائچند هريجن	اصلوڪو ننڍو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (4)، حيدرآباد.
1961	انٽرويو	رميش چاچاڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (مئي)،

			(ترجمو)	ڪراچي.
1961	ميجر باربرا	مهرالنسا عبدالله	برنابشا جي ناٽڪ (ترجمو)	ماهوار نئين زندگي (جولاءِ)، ڪراچي.
1961	ڏيتي ليتي	ڪيول ٽي. موٽواڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهورا نئين زندگي (ڊسمبر)، ڪراچي.
1962	ناٽڪ ۾ ناٽڪ	ڪرشن راهي	پرويڻ سولنڪي جي هندي ناٽڪ جو ترجمو	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1962	نمي	گوبند مالهي	سماجي ايڪانڪي	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1962	انيتا	واسديو نرمل	’ڊائل ايم فار مرڊر‘ جو ترجمو	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1962	شادي ته ڪر	واسديو نرمل	سماجي ايڪانڪي (ترجمو)	سنڌوڪلامندر، بمبئي.
1962	گهر گروءَ جو در	مدن جماڻي	ٻن نسلن جي ٽڪراءُ تي ٽه فصلو ناٽڪ	سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
1962	ساهڙ لهج سنڀار	موهن چاٻڙيا	نرتيه شئڊو پلي	لوڪ سُر، بمبئي.
1962	ڀڳت ڪنور رام	موهن چاٻڙيا	شئڊو پلي	لوڪ سُر، بمبئي.
1963	گونگي زال	الهه بچايو لغاري	موليئر جو The Dumb Wife تان ورتل	سنڌ ٿيئٽرس، حيدرآباد.
1963	تعبير	ممتاز مرزا	بينش سليمي جي اڙدو ناٽڪ جو ترجمو	سماهي مهراڻ (1 – 2)، حيدرآباد.
1963	سورج مکي	ممتاز مرزا	سجاد حيدر جي اڙدو ناٽڪ جو ترجمو	سماهي مهراڻ (3 -4)، حيدرآباد.
1963	جر ۾ ڦوٽو جيئن	سراج	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (مارچ) ڪراچي.
1963	ويهن ورهين کان پوءِ	مراد علي مرزا	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (اپريل)، ڪراچي.
1963	پوچا ڏنم پير......	سراج	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (جولاءِ ۽ سيپٽمبر)، ڪراچي.
1963	مرشد	غالب لطيف	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (ڊسمبر)، ڪراچي.
1964	گل چنو گلنار جو	آغا سليم	سورٺ راءِ ڏياچ داستان تي ٻڌل ٽيبلو	گورنمينٽ ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1964	ڀونگي	لڇمڻ هردواڻي	سماجي ناٽڪ	سنڌو ڪلا مندر، بمبئي.
1964	مون کي ڪنوار ڪپي	هريڪانت جيٺواڻي	اصلوڪو ته فصلو ناٽڪ	سنڌو ڪلاسنگم دهلي.
1964	مئريج بيورو	جيون گرسهاڻي	سماجي ناٽڪ	سنڌو ڪلاسنگم دهلي.
1964	ابوالحسن	محمد يوسف پنهور	اصلوڪو مزاحيه ناٽڪ	زرعي ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي ٽنڊوڄام.
1964	ڏٺي تنهنجي بمبئي	لوڪناٿ جيٽلي	سماجي ايڪانڪي	سچل آرٽس ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي حيدرآباد.
1964	هاءِ پيري	عبدالحق ابڙو	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	
1964	معزز طوائف	غلام نبي ميمڻ	ژان پال سارتر جي ناٽڪ جو ترجمو	سماهي مهراڻ (1)، حيدرآباد.
1964	چوراهو	مراد علي مرزا	ريڊيائي ناٽڪ	سماهي مهراڻ (3،2) حيدرآباد.
1964	روپ بهروپ	آغا سليم	ريڊيائي ناٽڪ	سماهي مهراڻ (3-2) حيدرآباد.
1964	موسم ۽ محبت	مصطفيٰ قريشي	سليم احمد جي اڙدو	سماهي مهراڻ (4)، حيدرآباد.

			ناٽڪ جو ترجمو	
1964	مياڻيءَ جي جنگ	مرزا گل حسن ڪربلائي	اصلوڪو تاريخي ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (اپريل)، ڪراچي.
1946	شهزادا	محمد دائود سولنگي	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (جون)، ڪراچي.
1964	پروفيسر	سراج	سماجي ننڍو ناٽڪ (قسطوار)	ماهوار نيئن زندگي (ڊسمبر)، ڪراچي.
1964	سچا سيج پلنگ	چنا شبير ’ناز‘	اصلوڪو ناٽڪ	سنڌي ڊراما پبليڪيشن، شڪارپور.
1964	جن جهونا ڳڙهه جلايو	ظهور انصاري	اصلوڪو ناٽڪ	سنڌو ساٽيه ساهتيه منڊل، حيدرآباد.
1965	گهوٽ ڪنوار راضي	گوبند مالهي	سماجي ايڪانڪي	ڪلاڪار منڊل، بمبئي.
1965	نقلي ڊاڪٽر	نارائڻداس واڌواڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ساهتيه منڊل، آگرو.
1965	گويهء اعظم	محمد يوسف پنهور	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	زرعي ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊوڄام.
1965	ڪاري ڪنوار	داس طالب	سماجي ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1965	مون کي شرم ٿو اچي	چندر ساوناڻي	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1965	ڊاڪٽر ڏوڪلاڻي	سندر اگناڻي	سماجي ناٽڪ	ڪلا سنڌو ڪلچرل سوسائٽي، جئپور.
1965	دولتمند ننگ	قاسم فاني	مزاحيه ننڍو ناٽڪ (ترجمو)	سچل آرٽس ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1965	ڪُتل کاتو	قاسم فاني	مزاحيه ناٽڪ	سچل آرٽس ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1965	ڏينهن جا سپنا	هريڪانت چيتواڻي	ڪوڙي ڪليم تي ٻڌل سماجي ايڪانڪي	سنڌو ساهت سڀا، بڙودا.
1965	ڏس پئسي جا رنگ	رميش چاچاڻي	بنگالي ٽه فصلي ناٽڪ جو ترجمو	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1965	ڪنجوس مکي چوس	شيام آهوجا	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	جهنڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي الهاس نگر، بمبئي.
1965	ڪنجوس سهرو	شيام آهوجا	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	جهنڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي الهاس نگر، بمبئي.
1965	جهڙي کي مليو تهڙو	ڪيرت مهرچنداڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌي ساهتيه ۽ ڪلانڪيتن، احمد آباد.
1965	دريا خان	چنا شبير ’ناز‘	طبعزاد تاريخي ناٽڪ	سنڌي ڊراما پبليڪيشن، شڪارپور.
1965	فراق جي وادي	چنا شبير ’ناز‘	طبعزاد ناٽڪ	سنڌي ڊراما پبليڪيشن، شڪارپور.
1965	ويئي رات وهامي	چنا شبير ’ناز‘	طبعزاد ناٽڪ	سنڌي ڊراما پبليڪيشن، شڪارپور.
1965	سنگهارن جي سار	غالب لطيف	شاهه جي ڪلام تي ٻڌل ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (جون)، ڪراچي.
1965	انسان	امر جليل	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي(آڪٽوبر)، ڪراچي.
1965	آخري رات	ممتاز مرزا	طعبزاد، موهن جو دڙو دور تي ٻڌل ريڊيو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (2 -1) حيدرآباد.
1965	موت کان پوءِ	ممتاز مرزا	اصلوڪو ريڊيو ناٽڪ	پاڇا ۽ پڙلاءَ مجموعو، اداره آواز ادب، حيدرآباد.

1965	فيصلو	مراد علي مرزا	اصلوڪو ريڊيو ناٽڪ	پاڇا ۽ پڙلاءَ مجموعو، اداره آواز ادب، حيدرآباد.
1965	شابه	سيد منظور نقوي	سماجي ريڊيو ناٽڪ	پاڇا ۽ پڙلاءَ مجموعو، اداره آواز ادب، حيدرآباد.
1965	واپسي	آغا سليم	سماجي ريڊيو ناٽڪ	پاڇا ۽ پڙلاءَ مجموعو، اداره آواز ادب، حيدرآباد.
1965	قاتل ڪير	محمد ابراهيم 'خليل'	جاسوسي ريڊيو ناٽڪ	پاڇا ۽ پڙلاءَ مجموعو، اداره آواز ادب، حيدرآباد.
1966	بک جا چڪ	ليکراج هنس	سماجي ايڪانڪي (ترجمو)	سنڌو سنگت، دهلي.
1966	مرڪي مليا جي موت سان	موهن چاڙيا	اصلوڪو شبدو پلي	لوڪ سُر، بمبئي.
1966	بملا جو برٿ ڊي	جيون گرسهاڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڪلچرل سوسائٽي، دهلي.
1966	هي پياسو من منهنجو	واسديو نرمل	پي ايل ديشپانڊي جو سماجي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1966	عمر مارئي	محمد يوسف پنهور	شاهه جي ڪلام تي ٻڌل ٽيبلو	زرعي ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊو ڄام.
1966	اجان ڪي آهين	محمد يوسف پنهور	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	زرعي ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊو ڄام.
1966	ڪمرو نمبر 10	محمد يوسف پنهور	اصلاحي مزاحيه ايڪانڪي	زرعي ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊو ڄام.
1966	مُنشي	مرزا قليچ بيگ	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	پرپات آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1966	ڪوڙو نوٽ	مرزا قليچ بيگ	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	پرپات آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1966	بس حل ٿي ويو	عبدالحق ابڙو	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	سچل آرٽس ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1966	چور چور	هريشچندر ڇينملاڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ساهت سڀا، بڙودا.
1966	ودواهه جو بنڌن	رميش چاچاڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1966	شرابي	شيام آهوجا	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	جهنڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، الهاس نگر، بمبئي.
1966	نئُو چريو	شيام آهوجا	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	جهنڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، الهاس نگر، بمبئي.
1966	رات هڪ طوفان جي	موتي پرڪاش	رشوت خوري تي ٻڌل اصلوڪو وڏو ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪ نڪيتن، بمبئي.
1966	مئڪبيٿ	حبيب الله مرزا	شيڪسپيئر جي ناٽڪ جو ترجمو	حيدرآباد پرنٽنگ پريس، حيدرآباد.
1966	ڦڙي ڦڙي تلاءُ	چنا شبير 'ناز'	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (جنوري)، ڪراچي.
1966	انصاف جو مُلهه	قاضي خادم	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (مئي)، ڪراچي.
1966	ملاقات	عبدالحق خادم	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (نومبر/ ڊسمبر)، ڪراچي.
1967	اشتهاري شادي	سندر اگناڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌو ساهتيه سڀا، جئپور.
1967	ڏس ناڻي جا رنگ	جيون گرسهاڻي	رميش مهتا جي ناٽڪ جو ترجمو	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1967	سماج شيوڪ	رام پنجواڻي	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	سنڌوڪلاسنگم، دهلي.
1967	ڪاڪ محل	محمد يوسف پنهور	مومل راڻو داستان، شاهه	زرعي ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ

			جي ڪلام تي ٻڌل ٽيبلو	سوسائٽي، ٽنڊوڄام.
1967	مهمان	محمد يوسف پنهور	مزاحيه ايڪانڪي	زرعي ڪاليج سنڌي ٻرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊوڄام.
1967	ڪوارٽر نمبر 10	محمد يوسف پنهور	اصلاحي مزاحيه ايڪانڪي	زرعي ڪاليج سنڌي ٻرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊوڄام.
1967	شهيد بختاور	ماڻڪ منير احمد	قومي ننڍو ناٽڪ	پرياٽ آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1967	ٻرندي رهندي لاٽ	شوڪت حسين شورو	انقلابي ننڍو ناٽڪ	پرياٽ آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1967	طلاق	رميش چاچاڻي	فرانسيسي ٽهِ فصلو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1967	هيلو ڊارلنگ	رميش چاچاڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1967	رات جو ٻارهين بجي	واسديو نرمل	الفريڊ هچڪاڪ جو Dial M for Murder (ترجمو)	سنڌو ڪلا نڪيتن، بمبئي.
1967	رنڌڻي ۾ رولو	رام رسيلا	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ	سنڌو ساگر ٻرئميٽڪ سوسائٽي، بمبئي.
1967	دوستن جي مهرباني گهرجي.	موهن لعل اداسي	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	سنڌو ويلفيئر سوسائٽي، جئپور.
1967	هيرئي سنڌي هير	ڍولڻ راهي	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	سنڌو ويلفيئر سوسائٽي، جئپور.
1967	واڻون ۾ نيڻ	ممتاز مرزا	طبعزاد ريڊيو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (4)، حيدرآباد.
1967	سي ئي جوڀن ڏينهن	ممتاز مرزا	طبعزاد ريڊيو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (فيبروري- قسطوار)، ڪراچي.
1967	پريم جي سيجا	منگهارام ملڪاڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ	’ڪڙ ڪٻيتا پيا ٺمڪن‘ مجموعو، ساهت ڏارا دهلي.
1967	چڪڻ ۾ ڦول	منگهارام ملڪاڻي	سماجي ايڪانڪي	’ڪڙ ڪٻيتا پيا ٺمڪن‘ مجموعو، ساهت ڏارا دهلي.
1967	سونهن جو نماءُ	منگهارام ملڪاڻي	ننڍو ريڊيو ناٽڪ	’ڪڙ ڪٻيتا پيا ٺمڪن‘ مجموعو، ساهت ڏارا دهلي.
1967	ڪُڙ ڪُٻيتا پيا ٺمڪن	منگهارام ملڪاڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ	’ڪڙ ڪٻيتا پيا ٺمڪن‘ مجموعو، ساهت ڏارا دهلي.
1968	سُر سورٺ	لڇمڻ ڀاٽيا ’ڪومل‘	’سورٺ راءِ ڏياچ‘ تي ٻڌل سنگيت ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪيندر، دهلي.
1968	جڏهن مان نه هوندس	واسديو نرمل	پربوڌ جوشي جو ’پٽاني جوڙ‘ ٽهِ فصلو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1968	ناڪام ناٽي	ليکراج هنس	سماجي ننڍو ناٽڪ	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1968	سسئي پنهون	محمد يوسف پنهور	شاه جي ڪلام تي ٻڌل ٽيبلو	زرعي ڪاليج سنڌي ٻرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊو ڄام.
1968	هوشو	محمد يوسف پنهور	اصلوڪو تاريخي ناٽڪ	زرعي ڪاليج سنڌي ٻرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊو ڄام.
1968	بنگلو نمبر 10	محمد يوسف پنهور	اصلاحي مزاحيه ناٽڪ	زرعي ڪاليج سنڌي ٻرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊو ڄام.
1968	پُوٽ	عبدالعزيز سمون	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	پرياٽ آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1968	دودو سلطان	نثار حسيني	قومي ننڍو ناٽڪ	پرياٽ آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1968	اڳتي وڌبو	نثار حسيني	انقلابي ننڍو ناٽڪ	پرياٽ آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1968	انسان ۾ آتما	رميش چاچاڻي	ٽه فصلو مرهٽي ناٽڪ	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.

			(ترجمو) وسنت ڪانيٽڪر	
1968	بهروپي	رميش چاچاڻي	موليئر جي ناٽڪ جو ترجمو	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1968	نيم حڪيم خطره جان.....	بلديو گهنشاڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ساهتيه ۽ ڪلا نڪيتن، احمد آباد.
1968	پيار ڪري ڏس	واسديو نرمل	وسنت ڪانيٽڪر جي ناٽڪ جو ترجمو	سنڌو ڪلا نڪيتن، بمبئي.
1968	عمر مارئي	گورڌن ڀارتي	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	سنڌي ڪلچرل سوسائٽي، دهلي.
1968	هوشيار ٺڳ	عنايت الله عباسي	مزاحيه ناٽڪ	سنڌي ڊرميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1968	ڀونگ ئي ڀونگ	اي.جي هرپالاڻي	رميش مهتا جي ناٽڪ جو ترجمو	سنڌو ڀارتي سوسائٽي، دهلي.
1968	ڳولها ۾	واڌومل جوتواڻي ۽ رام رکياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	سنڌو ڀارتي سوسائٽي، دهلي.
1968	وهمي	ليکراج هنس	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڪلچرل سوسائٽي، دهلي.
1968	انارڪليءَ جي واپسي	لال موٽواڻي	هندي ناٽڪ جو ترجمو	سنڌو ڀارتي سوسائٽي، دهلي.
1968	ڳالهوڙو	حبيب الله مرزا	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي(مارچ)، ڪراچي.
1968	تند ڪٽارو ڪنڌ	عبدالڪريم بلوچ	سورٺ راءِ ڏياچ، داستان تي ٻڌل	ماهوار نئين زندگي (مئي)، ڪراچي.
1968	عاشق زهر پياڪ	رشيد ڀٽي	انقلابي ناٽڪ	مهراڻ پبلشرز، سکر.
1968	پنرو بدام	ممتاز مرزا	اصلوڪو ريڊيو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (1)، حيدرآباد.
1968	موت ۽ مفاصلو	قاضي خادم	ايڊگرالن پو جي ڪهاڻي تي ٻڌل	سماهي مهراڻ (2)، حيدرآباد.
1968	اداس پاڇا	مراد علي مرزا	اصلوڪو ريڊيو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (3)، حيدرآباد.
1969	مومل راڻو	لڇمڻ ڀاٽيا ’ڪومل‘	سنگيت ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪيندر، دهلي.
1969	هڪ ٻي ٽي	واسديو نرمل	اگاٿا ڪرسٽي جي ناول Mouse Trap تان ورتل	سنڌو ڪلاسنگم دهلي.
1969	ٽيپو	نثار حسيني	انقلابي ناٽڪ	پرڀات آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1969	سهڪار	مرزا اسد بيگ	سماجي ناٽڪ	پرڀات آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1969	معاف ڪجو	هريشچندر ڇينملاڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ساهت سڀا، بڙودا.
1969	آخري رات	رميش چاچاڻي	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1969	نرواسي ڪاڪا	نندلعل هندوجا	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	جهنڪار ڊرميٽڪ سوسائٽي الهاس نگر، بمبئي.
1969	ضرورت آ جوءِ جي	واسديو نرمل	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌو ڀارتي سوسائٽي، دهلي.
1969	وڏا ماڻهو	اي جي هرپلاڻي	سماجي ناٽڪ (ترجمو)	ماهوار نئين زندگي (جون)، ڪراچي.
1970	جيئو ڙي يار	لڇمڻ ڀاٽيا ’ڪومل‘	هندي ناٽڪ جو ترجمو (جيڪو اصل ۾ انگريزي تان ورتل)	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1970	دولهه دريا خان	آغا سليم	سنڌي قومي ناٽڪ	سنڌ ٿيئٽرس، حيدرآباد.
1970	چنڊ ۽ رلي	غزاله شاهين ڀٽو	سماجي ناٽڪ	پرڀات آرٽ سرڪل، حيدآرباد.
1970	گهر جمائي	رميش چاچاڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي

1970	مون کي في موٺائي ڏيو	بلديو گهنشاڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ساهتيه ۽ ڪلا نڪيتن، احمد آباد.
1970	شاديءَ جي ڳالهه	موهن لعل اُداسي	سماجي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ويلفيئر سوسائٽي، جئپور.
1970	يار دلدار	رام گيانچنداڻي	سماجي ناٽڪ	سنڌو پارٽي سوسائٽي، دهلي.
1970	پولو پوپو	ويڙهو رفيق	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ڪلا سرڪل، احمد آباد.
1970	پال برهمچاري	پرتاب پرسواڻي.	اصلوڪو سماجي مزاحيه ناٽڪ	پوڄا ٿيئٽرس، بمبئي.
1970	ڪچا ڌاڳا پريم جا	پرتاب پرسواڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	پوڄا ٿيئٽرس، بمبئي.
1970	رني ڪوٽ جا ڌاڙيل	شيخ اياز	منظوم ناٽڪ	’ڪي جو پيچل پوليو‘ ڪتاب، ابن حيات پبليڪيشن، حيدرآباد.
1970	دودي سومري جو موت	شيخ اياز	منظوم ناٽڪ	’ڪي جو پيچل پوليو‘ ڪتاب، ابن حيات پبليڪيشن، حيدرآباد.
1970	پڙاڏو سو سڏ	ممتاز مرزا	سماجي ريڊيو ڊرامو	سماهي مهراڻ (1 -2)، حيدرآباد.
1970	ڪاريگر شاعر	چنا شبير ’ناز‘	سماجي ناٽڪ	سماهي مهراڻ (1- 2)، حيدرآباد.
1970	ليک	نور شاهين	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (مئي)، ڪراچي.
1970	جوڳي	عبدالڪريم بلوچ	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (نومبر)، ڪراچي.
1970	عيدن خان جي عيد	عبدالڪريم بلوچ	مزاحيه ننڍو ناٽڪ	ماهوار نئين زندگي (ڊسمبر)، ڪراچي.
1971	سنڌڙيءَ تان صدقي	محمد يوسف پنهور	تاريخي انقلابي ناٽڪ	زرعي ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ٽنڊو ڄام.
1971	چنڊ جو سير	محمد بخش دائودپوٽو	طبعزاد ننڍو ناٽڪ	پرڀات آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1971	مڙيا مڃ هزار	نثار حسيني	انقلابي ننڍو ناٽڪ	پرڀات آرٽ سرڪل حيدرآباد.
1971	ڪسان	رامداس لڪاڻي	سماجي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌي ساهتيه ۽ ڪلا نڪيتن، احمد آباد.
1971	ڪٿي آيو خير سان	رام گيانچنداڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌو پارٽي سوسائٽي، دهلي.
1971	عورت ۽ بوتل	پرتاب پرسواڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	پوڄا ٿيئٽرس، بمبئي.
1971	بنڊلباز	واسديو نرمل	مزاحيه وڏو ناٽڪ(ترجمو)	للت ڪلاسنگم، بمبئي.
1971	مڪان ۽ مصيبت	واسديو نرمل	سماجي وڏو ناٽڪ (ترجمو)	للت ڪلاسنگم، بمبئي.
1971	اونده ۽ روشني	امرجليل	سماجي ٽي وي ناٽڪ	سماهي مهراڻ (1)، حيدرآباد.
1971	مٽي جا ماڻهو	امر جليل	سماجي ٽي وي ناٽڪ	سماهي مهراڻ (3)، حيدرآباد.
1972	دودو چنيسر	آغا سليم	تاريخي قومي ناٽڪ	سنڌ ٿيئٽرس، حيدرآباد.
1972	ڪاڪ ڪڙهي وڻ ٻريا	نثار حسيني	مومل راڻو داستان تي ٻڌل	پرڀات آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1972	ڏات جي لات	نثار حسيني	نوري ڄام تماچي داستان تي ٻڌل	پرڀات آرٽ سرڪل حيدرآباد.
1972	بابا مون توبه ڪئي	پرتاب پرسواڻي	اصلوڪو سماجي وڏو ناٽڪ	پوڄا ٿيئٽرس، بمبئي.
1972	نئين هيروئن	واسديو نرمل	سماجي وڏو ناٽڪ (ترجمو)	للت ڪلاسنگم، بمبئي.

1972	لوئي ۽ لڄ	اسرار شام	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌ آرٽ ۽ ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1972	امي يا ممي	گوپال پنجواڻي	اصلوڪو سماجي وڏو ناٽڪ	مهراڻ ناٽڪ منڊلي، دهلي.
1972	چيٽو ۽ ميٺو	رام گيانچنداڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	مهراڻ ناٽڪ منڊلي، دهلي.
1972	پلئه پلي	واسديو نرمل	هارتوڪ جو 'فورپوسٽرس' (ترجمو)	ناٽيه سنڌو، بمبئي.
1973	پاڳل	چندر ساوناڻي	سماجي ايڪانڪي (ترجمو)	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1973	ڏس رنگي جا رنگ	هوندراج بلواڻي	سماجي وڏو ايڪانڪي	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1973	ساموندين سڙهه سنپايا	نثار حسيني	انقلابي ناٽڪ	پرڀات آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1973	ڪي جو ٻيجل ٻوليو	نثار حسيني	انقلابي ناٽڪ	پرڀات آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1973	چندو چاندواڻي	رميش چاچاڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1973	ليڊر	پرتاب پرسواڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ٻوڇا ٿيئٽرس، بمبئي.
1973	ٻي ڏوهيءَ جو ڏوهه	واسديو نرمل	سماجي وڏو ناٽڪ (ترجمو)	للت ڪلاسنگم، بمبئي.
1973	زال ڪري ٽي ٽال	گوپال پنجواڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	مهراڻ ناٽڪ منڊلي، دهلي.
1973	سورٺ ۽ راءِ ڏياچ	رام بيلاڻي 'خمار'	سنگيت ناٽڪ	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1973	هليو آءُ پٽ ائڪٽر ٿيڻ	پي بي چاند	سماجي وڏو ناٽڪ	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1973	دلين ديپ جلايا	چنا شبير 'ناز'	رومانوي ناٽڪ	سنڌي ڊراما پبليڪيشن، شڪارپور.
1974	هاءِ منهنجي دل	واسديو نرمل	انگريزي ٽهِ فصلو ناٽڪ Send Me No Flower جو ترجمو	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1974	پلي ڪري آيا	پرتاب پرسواڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	ٻوڇا ٿيئٽرس، بمبئي.
1974	واهڙي زمانا	مدن جماڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ (ترجمو)	ناٽيه سنڌو، بمبئي.
1974	زندگي يا طوفان	الطاف سومرو	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌ پيپلز ڪلچرل ائنڊ آرٽس ڪائونسل، حيدرآباد.
1974	تنهنجو ئي آڌار	رميش مهتا	ڌرمي ٽهِ فصلو ناٽڪ	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1974	رشتا ناتا	پي بي چاند	سماجي ايڪانڪي	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1974	ڪاڪو ڪلومل	مدن جماڻي	سماجي ايڪانڪي	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1974	ماءُ ته منهنجي	گوپال پنجواڻي ۽ واسديو نرمل	سماجي ناٽڪ 'امي يا ممي' جو ٻيو ٽائيٽل	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1974	جوڳي ڏاڍي ذات	عبدالغفور سومرو	سماجي وڏو ناٽڪ	گلفام آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1974	ڳاڙهو لالٽين	نجم عباسي	چيني ڊرامو (ترجمو)	....
1974	پڪنڪ	پريم پرڪاش	سماجي ايڪانڪي	ڪويتا ساهتيه مالا، احمد آباد.
1974	ڊاڪ گهر	ڪماري نارائڻي ٻوچراج آڏواڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	ڪويتا ساهتيه مالا، احمد آباد.
1975	تماشو	آغا سليم	سماجي ايڪانڪي	سنڌ ٿيئٽرس، حيدرآباد.

1975	آخرين سوال	رميش چاچاڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1975	آيو نئون زمانو	رام پنجواڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1975	ڪوئي به نه بچندو	چيٺو لالواڻي ۽ سريچند ڪيسواڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌي ساهتيه ۽ ڪلا نڪيتن، احمد آباد.
1975	عمر مارئي	هوند راج دکايل	لوڪ ڪهاڻي تي ٻڌل	سنڌو ڪلامندر گانڌيدام، اديپور.
1975	بابو ڪپي يا ٻئدي ڪپي	رام بيلاڻي 'خمار'	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ڪلامندر گانڌيدام، اديپور.
1975	جوءِ ڪپي	ڍولڻ راهي	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	سنڌو ويلفيئر سوسائٽي، جئپور.
1975	اٿيلو	موهن گيهاڻي	شيڪسپيئر جي ناٽڪ (ترجمو)	ناٽيه، سنڌو، بمبئي.
1975	هيبت خان	اشرف بلوچ	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌ پيپلز ڪلچرل اينڊ آرٽس ڪائونسل، حيدرآباد.
1975	ڊاڪٽر مان ڪي تون	رميش مهتا	سماجي ايڪانڪي	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1975	ساري رانگ نمبر	رميش مهتا	سماجي ايڪانڪي	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1975	لنگڙو ڊاڪٽر	رميش مهتا	سماجي ايڪانڪي	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1975	ليڪ مٿائي ڪير نه سگهندو	رام بيلاڻي	سماجي ايڪانڪي	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1975	رڪ موليٰ تي	شهزادو گلفام	سماجي وڏو ناٽڪ	گلفام آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
1975	شيشي جو گهر	قاسم فاني	سماجي وڏو ناٽڪ	شاهه لطيف ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1975	ٻُوءِ بهار جي	شوڪت حسين شورو	سماجي ريڊيو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (1)، حيدرآباد/ ڄام شورو
1975	مٽيءَ جا رانديڪا	انور بلوچ	سجاد حيدر جو اردو ريڊيو ناٽڪ (ترجمو)	سماهي مهراڻ(1)، حيدرآباد/ ڄام شورو
1975	پڙدي جي اڳيان پٺيان	واسديو نرمل	سماجي وڏو ناٽڪ	پورڻما پبليڪيشن، بمبئي.
1976	پنجوڙ	رام گيانچنداڻي	پرانپچي جو هندي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1976	چورن مٿان مور	غالب لطيف	مزاحيه سماجي ناٽڪ	سنڌ ٿيئٽرس، حيدرآباد.
1976	منهنجا مور لاڏا	واسديو نرمل	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
1976	چرين جو پڳوان	رام بيلاڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	سنڌو ڪلامندر گانڌيدام، آديپور.
1976	مائٽي	موهن لعل اداسي	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	سنڌو ويلفيئر سوسائٽي، جئپور.
1976	سوامي شري 108	مدن جماڻي	سماجي ايڪانڪي (ترجمو)	ناٽيه سنڌو، بمبئي.
1976	زندگي يا موت	الطاف سومرو	انقلابي وڏو ناٽڪ	سنڌ پيپلز ڪلچرل اينڊ آرٽس ڪائونسل، حيدرآباد.
1976	ڌرتي ماءُ	اشرف بلوچ	انقلابي وڏو ناٽڪ	سنڌ پيپلز ڪلچرل اينڊ آرٽس ڪائونسل، حيدرآباد.
1976	ماڊرن هير رانجهو	قاسم فاني	مزاحيه وڏو ناٽڪ	سنڌ پيپلز ڪلچرل اينڊ آرٽس ڪائونسل، حيدرآباد.

1976	زندگي هڪ ناٽڪ	پي بي چاند	سماجي ايڪانڪي	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1976	پاڙي جي وڏڙي	گورڌن ڀارتي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ساهتيه سنگت، اجمير.
1976	دهلي جو ٺڳ	کيمچند گوڪلاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪار سنگم سانگانير، جئپور.
1976	انڌير نگري	جيٺو لالواڻي	سماجي ايڪانڪي	رس ڪلا ٿيئٽر يونٽ، احمد آباد.
1976	ٻوڙا اچي مڙيا هڪ ماڳ	واسديو نرمل	سماجي ايڪانڪي	رس ڪلا ٿيئٽر يونٽ، احمد آباد.
1976	راهو ڪيتو	جيٺولالواڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ (ترجمو)	رس ڪلا ٿيئٽر يونٽ، احمد آباد.
1976	ڀڃ	برج موهن	تجرباتي ناٽڪ	سنڌي ليک فورم، بمبئي
1976	آدم بيبي هوا	برج موهن	ايشور چندر جو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌي ليک فورم، بمبئي
1976	بندوبست	برج موهن	ايشور چندر جو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌي ليک فورم، بمبئي
1976	پردا	پريم پرڪاش	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد.
1976	فرشتن جي دنيا	پريم پرڪاش	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد.
1976	فيصلو	شوڪت حسين شورو	سماجي ريڊيو ناٽڪ	سماهي مهراڻ (1)- حيدرآباد/ ڄامشورو
1976	پاپ جون پاڙون	منگهارام ملڪاڻي	نسلي وڇوٽي تي ٻڌل ايڪانڪي	’آخرين پيٽا‘ مجموعو- شوپا پبليڪيشن، بمبئي.
1976	پيءُ ۽ ڌيءُ	منگهارام ملڪاڻي	سماجي ننڍو ريڊيو ناٽڪ	’آخرين پيٽا‘ مجموعو- شوپا پبليڪيشن، بمبئي.
1976	پيار ڪو پئسو	منگهارام ملڪاڻي	نسلي وڇوٽي تي ٻڌل ريڊيو ناٽڪ	’آخرين پيٽا‘ مجموعو- شوپا پبليڪيشن، بمبئي.
1976	روپ ۽ ڪلا	منگهارام ملڪاڻي	فن جي قدرن تي ٻڌل ريڊيو ناٽڪ	’آخرين پيٽا‘ مجموعو- شوپا پبليڪيشن، بمبئي.
1976	هو گليءَ جي ڪناري	منگهارام ملڪاڻي	سماجي ننڍو ناٽڪ	’آخرين پيٽا‘ مجموعو- شوپا پبليڪيشن، بمبئي.
1977	ڪنارو ڪٿي آ؟	رگهه نندن پرساد	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌو ساهتيه منڊل، آگرو.
1977	عاشق زهر پياڪ	هيمراج ناگواڻي	ايس ايس ڪالرا جو پنجابي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلاسنگم،دهلي.
1977	بابا مان شادي ڪندس	چندر ساوناڻي	دامو سانگاڻي جو گجراتي ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1977	شاعر پنج هزاري	گورڌن ڀارتي	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌو ساهتيه سنگت،اجمير.
1977	ڏائڻ ڏيتي ليتي	کيمچند گوڪلاڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪار سنگم سانگانير، جئپور.
1977	هن جو ڊپ	برج موهن	ايشور چندر جي ڪهاڻيءَ تي ٻڌل	سنڌي ليک فورم، بمبئي.
1977	موت جو انتظار	برج موهن	لڇمڻ ڪومل جي ڪهاڻي تي ٻڌل	سنڌي ليک فورم، بمبئي.
1977	ڇئو راڌي شام	ڀڄن لعل ٽيڪمچنداڻي	ڊرمي ناٽڪ	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمدآباد.
1977	ڪوئي ڪڏهن ايندو	جيٺولالواڻي	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمدآباد.

1977	گاسليٽ جو دٻو	پڇن لعل ٽيڪچنداڻي	سماجي ناٽڪ	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمدآباد.
1977	لوچو	پريم پرڪاش	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمدآباد.
1977	ادو عبدالرحمان	موهن گيهاڻي	امر لال هڱوراڻي جي ڪهاڻيءَ تي ٻڌل ايڪانڪي	انواد سوسائٽي. بمبئي.
1977	انڌڪار	جسونت ڪمار	شفيع انامدار جو هندي ناٽڪ(ترجمو)	انواد سوسائٽي. بمبئي.
1977	پريم پکيئڙا	جسونت ڪمار	وجيه ٽنڊولڪر جو ناٽڪ (ترجمو)	انواد سوسائٽي. بمبئي.
1977	دي ماسڪ	جسونت ڪمار	پرويڻ سولنڪي جو ايڪانڪي (ترجمو)	انواد سوسائٽي. بمبئي.
1977	شڪار	واسديو نرمل	اگاٿا ڪرسٽي جي ناول Mouse Trap تي ٻڌل	انواد سوسائٽي. بمبئي.
1977	ميونسپل ڪائونسلر	اي. ڪمل	سماجي ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿيئٽر، بمبئي.
1977	شاعر	ڪويتا ٿهلياڻي	سماجي ايڪانڪي	انواد سوسائٽي. بمبئي.
1977	نئون ٽيليفون	جيٺو لالواڻي	ٻال ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿيئٽر، بمبئي.
1977	نئين هوا	سندر ٻٽاڻي	سماجي ايڪانڪي (ترجمو)	سنڌو ڪلاڪيندر،ناگپرو
1977	لهرين لک لباس	مراد علي مرزا	توفيق الحڪيم جو ناٽڪ (ترجمو)	’پرک‘ سنڌ يونيورسٽي، ڄام شورو.
1977	وديا جي ويڇن	رشيد ڀٽي	سماجي ناٽڪ	’پرک‘ سنڌ يونيورسٽي، ڄام شورو
1977	دنگي منجھ دريا	علي بابا	سماجي ٽي وي ناٽڪ	سماهي مهراڻ(1-2) ، حيدرآباد/ڄام شورو.
1977	ڇايا	غلام محمد گرامي	اصلوڪو تاريخي ناٽڪ	’تاريخي افسانا ۽ ڊراما‘ ڪتاب.
1977	رضيه سلطانه	غلام محمد گرامي	اصلوڪو تاريخي ناٽڪ	’تاريخي افسانا ۽ ڊراما‘ ڪتاب- سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد/ڄام شورو.
1977	تخت طائوس	غلام محمد گرامي	اصلوڪو تاريخي ناٽڪ	’تاريخي افسانا ۽ ڊراما‘ڪتاب – سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد/ڄام شورو.
1977	ڪلياڻي	غلام محد گرامي	اصلوڪو تاريخي ناٽڪ	’تاريخي افسانا ۽ ڊراما‘ ڪتاب – سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد / ڄام شورو.
1977	گليلو	محمد ابراهيم جويو	برٽالٽ بريخت جو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌي اديبن جي ڪوآپريٽو سوسائٽي، حِيدرآباد.
1978	سورج جي آخري ڪرڻي	هيمراج ناگواڻي	سريندر ورما جو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1978	صبح نه آيو	هيمراج ناگواڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1978	خوني چنبو	چندر ساوناڻي	سماجي ايڪانيڪي	سندر ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1978	پکئيڙا پڃري جا	رميش مهتا	سماجي ايڪانڪي	جوتي ڪلامندر، بمبئي.
1978	راما پير	گورڌن ڀارتي	ڌرمي ناٽڪ	سنڌو ساهيته سنگت، اجمير.
1978	ڇمڙي وڃي پر دمڙي نه وڃي	کيمچند گوڪلاڻي	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	سنڌو ڪلاڪار سنگم سانگانيز، جئپور.

1978	قاتل ڪير	جيٺو لالواڻي	جاسوسي ايڪانڪي (ترجمو)	رس-ڪلاٿيٽر يونٽ، احمد آباد.
1978	پاڙيسري	پچن لعل ٽيڪچنداڻي	سماجي ناٽڪ	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد.
1978	وڻ	جيٺو لالواڻي	لال شنڪر جو گجراتي ايڪانڪي (ترجمو)	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد
1978	جڏهن زنده هوندا هئاسين	پريم پرڪاش	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد.
1978	عدد جمع عدد واحد	پريم پرڪاش	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد
1978	ماچيس ڪٿي آهي؟	جسونت ڪمار	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد
1978	موبائيل مساڻ	مانڌو نينواڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد
1978	دي ٽرئپ	جسونت ڪمار	سماجي ايڪانڪي (ترجمو)	انواد سوسائٽي، بمبئي
1978	ڪلنڪ	جسونت ڪمار	پرويڻ سولنڪي جو ناٽڪ (ترجمو)	انواد سوسائٽي، بمبئي.
1978	گرائونڊ فلور	رميش مهتا ۽ واسديو نرمل	سماجي ايڪانڪي	انواد سوسائٽي.، بمبئي.
1978	رات جو ٽين بجي	جڳديش شهدادپوري	اصلوڪو ٻال ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿيئٽر. احمد آباد.
1978	ڊائلاگ بدلي ڇڏيو	جڳديش شهدادپوري	اصلوڪو ٻالڪ ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿيئٽر. احمد آباد
1978	ڏيوالو	جڳديش شهدادپوري	اصلوڪو ٻالڪ ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿيئٽر. احمد آباد
1978	دغا	جڳديش شهدادپوري	اصلوڪو ٻالڪ ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿيئٽر. احمد آباد
1978	ٻه به ويئون ڇھ به ويئون	جڳديش شهدادپوري.	اصلوڪو ٻالڪ ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿيئٽر. احمد آباد
1978	طوفان	جيٺو لالواڻي	سماجي ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿيئٽر. احمد آباد
1978	نيتي انيتي	سندر ٻٽاڻي	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪيندر، ناگپور.
1978	سوريءَ سڏ ڪيو	ڪيرت ٻاٻاڻي	اصلوڪو انقلابي ايڪانڪي	سنڌو ڪلاڪيندر ناگپور،
1978	دل ڏينداسين دل وارن کي	سريش سنڌو	اصلوڪو ٽه فصلو ناٽڪ	جيونتي ڪلا سنسٿان، جئپور.
1978	فرض ۽ پيار	احمد علي چانديو	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	مهراڻ آرٽ ڪلب، شهدادڪوٽ
1978	قربائتو قاتل	احمد علي چانديو	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	مهراڻ آرٽ ڪلب شهدادڪوٽ
1978	پڇي ويئي	لڪمي ڪلاڻي	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	سنڌي ناٽڪ گهر، ڪلڪتو .
1978	ڪارونجهر جي ڪور	علي بابا	ٽي وي ناٽڪ	سماهي مهراڻ(1)، حيدرآباد/ڄامشورو.
1978	ڏات جي ڏيهه ۾	اياز عالم ابڙو	سماجي ٽي وي ناٽڪ	سماهي مهراڻ (4)، حيدرآباد/ڄامشورو.
1979	چور چور	سندر اگناڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌو سماج.، لکنو .
1979	چڪر پروموشن جو	سريندر شاهه	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌو سماج، لکنو.
1979	جلوس	لڇمڻ ڀاٽيا'ڪومل'	بادل سرڪار جي بنگالي ناٽڪ'مچيل' جو ترجمو(Arena Drama)	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.

1979	هاءِ منهنجي سس	چندر ساوناڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1979	همسفر	محمد اقبال پٺي	سماجي وڏو ناٽڪ	سچل آرٽس ڪاليج سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1979	ظالم انسان	اشرف بلوچ	سماجي وڏو ناٽڪ	شاهه لطيف ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1979	چورن مٿان مور	جيٺو لالواڻي	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ(ترجمو)	رس-ڪلاٽ ٿيئٽر يونٽ، احمد آباد.
1979	هيلٿ سينٽر	جيٺو لالواڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد.
1979	قدم	پريم پرڪاش	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد.
1979	مورچا بندي	پريم پرڪاش	سماجي ايڪانڪي	سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد.
1979	سچ ڇا آهي.؟	جسونت ڪمار	سماجي ايڪانڪي	انواد سوسائٽي، بمبئي.
1979	گم ٿيل گنگا	جسونت ڪمار	سماجي ايڪانڪي	انواد سوسائٽي، بمبئي.
1979	تنهنجي پيار ۾	جڳديش شهدادپوري	اصلوڪ ٻال ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿيئٽر، احمد آباد
1979	ڊارلنگ نه ڪپي.	جڳديش شهدادپوري	سماجي وڏو ناٽڪ (ترجمو)	رنگ ڪرم ٿيئٽر، احمد آباد.
1979	ناهي ڪرڻي مون کي شادي	جڳديش برج	اصلوڪو سماجي وڏو ناٽڪ	رنگ ڪرم ٿيئٽر، احمد آباد.
1979	هجيئي ناٽو ته ..	سندر بٽاڻي	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ (ترجمو)	سنڌو ڪلاڪيندر، ناگپور
1979	منهنجي به ٻڌو	سريش سنڌو	اصلوڪو ٽه فصلو ناٽڪ	جيونتي ڪلاسنسٿان ، جئپور
1979	مان شادي ڪندس	سريش سنڌو	اصلوڪو ٽه فصلو ناٽڪ	جيونتي ڪلاسنسٿان ، جئپور
1979	منهنجو مهمان	احمد علي چانڊيو	سماجي وڏو ناٽڪ	مهراڻ آرٽ ڪلب، شهدادڪوٽ
1979	اپاڏڪيون اکيون	احمد علي چانڊيو	سماجي وڏو ناٽڪ	مهراڻ آرٽ ڪلب، شهدادڪوٽ
1979	سپني جي سيج	لکمي کلاڻي	اصلوڪو سماجي ايڪانڪي	سنڌي ناٽڪ گهر، ڪلڪتو.
1979	هل پنهل	قمر شهباز	مزاحيه سماجي ناٽڪ	ايشين آرٽس اڪيڊمي، ڪراچي.
1979	گهمنڊ	جڳديش لکياڻي ۽ کيمچند لکياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	تر مورتي ڪلامندر، نڙياد.
1979	عام اطلاع	اسرار شام	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌ آرٽسٽ فورم، حيدرآباد.
1979	مان تيار آهيان	آنند ٽهلراماڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ناٽيه ڪلاڪيندر، ٻڙودا.
1979	حڪيم اجلراءِ	آنند ٽهلراماڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ناٽيه ڪلاڪيندر، ٻڙودا.
1979	پلي ڪري آيا	اشرف بلوچ	مزاحيه سماجي ناٽڪ	آرٽسٽ ڪلب، حيدرآباد
1979	پيغام	ٻلديو گهنشاڻي	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	سرسوتي آرٽ سرڪل، احمد آباد.
1979	امير ۽ غريب	ذاالفقار هيسباڻِي	سماجي وڏو ناٽڪ	پٺائي آرٽ سرڪل، خانپور
1979	انسان ۽ شيطان	ذوالفقار هيسباڻِي	سماجي وڏو ناٽڪ	پٺائي آرٽ، سرڪل، خانپور.
1979	رهجي ويا سين ڪنوارا	مانڌو نينواڻي	اصلوڪو ٽه فصلو ناٽڪ	ساگر آرٽ ٿيئٽر،احمد آباد.
1979	ستيه ميو جيه تي	لعل نارنگ	سماجي ايڪانڪي	رزرو بئنڪ سنڌي سڀا، بمبئي.
1979	انڌير نگري پوليس اسٽيشن	لعل نارنگ	سماجي ايڪانڪي	رزرو بئنڪ سنڌي سڀا، بمبئي
1979	هي ڇا ٿيو؟	لعل نارنگ	سماجي ايڪانڪي	رزرو بئنڪ سنڌي سڀا، بمبئي
1979	يوريڪا	لعل نا رنگ	سماجي ايڪانڪي	رزرو بئنڪ سنڌي سڀا، بمبئي
1979	لاکو ڦلاڻي	ممتاز مرزا	اصلوڪو تاريخي ريڊيو	’آخري رات‘ ڪتاب-زيب ادبي

			ڊرامو	مرڪز، حيدرآباد.
1979	ماءُ ۽ محبت	ممتاز مرزا	سماجي ريڊيو ناٽڪ	’آخري رات‘ ڪتاب-زيب ادبي مرڪز، حيدرآباد
1979	ڪي ڏور به اوڏا سپرين	ممتاز مرزا	سماجي ٽي وي ناٽڪ	’آخري رات‘ ڪتاب-زيب ادبي مرڪز، حيدرآباد
1979	فيصلو	ممتاز مرزا	سماجي ٽي وي ناٽڪ	’آخري رات‘ ڪتاب-زيب ادبي مرڪز، حيدرآباد
1979	ستارن بناوت	ممتاز مرزا	سماجي ٽي وي ناٽڪ	’آخري رات‘ ڪتاب-زيب ادبي مرڪز، حيدرآباد
1979	مقروض جو موت	نواز علي ’شوق‘	سماجي ٽي وي ناٽڪ	ماهوار پيغام(جنوري)، ڪراچي.
1979	جيون ناس	منگهارام ملڪاڻي	سماجي ننڊو ناٽڪ	’سمنڊ جي گجڪار‘مجموعو- ڪونج پبليڪيشن ، بمبئي.
1979	سالا هجن ته اهڙا	رميش چاچاڻي	مزاحيه سماجي ناٽڪ	آر. ڪي. پبليڪيشن، جهونا ڳڙهه.
1980	منهنجا من ڪبوتر	چندر ساوناڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
1980	ٻيو هڪ دروڻا چاريه	مينگهراج گرناڻي	شنڪر ستيش جي هندي ناٽڪ جو ترجمو.	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1980	سچڻ ڏنو سور	هريشچندر جيتملاڻي	سماجي ايڪانڪي	سنڌو ساهت سڀا، بڙودا.
1980	موالي ملڪ جا والي	گوپال پنجواڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	مهراڻ ناٽڪ منڊلي، دهلي.
1980	سؤ سال مبارڪ	هيمراج ناگواڻي	سنڌي ناٽڪ صدي جو جائزو	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1980	بس اسٽاپ تي	هريڪانت جيٺواڻي	تجرباتي ناٽڪ	سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
1980	مان تنهنجو تون تنهنجي	جڳديش-برج	سماجي ايڪانڪي	رنگ ڪرم ٿئيٽر ،احمد آباد.
1980	ڪنول	احمد علي چانڊيو	سماجي وڏو ناٽڪ	مهراڻ آرٽ ڪلب،شهدادڪوٽ
1980	موت	احمد علي چانڊيو	سماجي وڏو ناٽڪ	مهراڻ آرٽ ڪلب، شهدادڪوٽ.
1980	لاٽري	جڳديش لکياڻي ۽ کيمچند لکياڻي	اصلوڪو سماجي ناٽڪ	تر مورتي ڪلامندر، نڙياد.
1980	قرباني	جڳديش لکياڻي ۽ کيمچند لکياڻي	. اصلوڪو سماجي ناٽڪ	تر مورتي ڪلامندر، نڙياد.
1980	هند جو سپتر	جڳديش لکياڻي ۽ کيمچند لکياڻي	جاڳرتا موضوع تي ٻڌل ناٽڪ .	تر مورتي ڪلامندر، نڙياد.
1980	شريف گنهگار	ذوالفقار هيسباڻي	سماجي وڏو ناٽڪ	ڀٽائي آرٽ سرڪل، خانپور .
1980	دل ۾ نه ڪجاڻ	ڪشن چاند	سماجي ايڪانڪي	ساگر آرٽ ٿيئٽر، احمد آباد.
1980	ناتو	لعل نارنگ	سماجي ايڪانڪي	رزرو بئنڪ سنڌي سڀا، بمبئي.
1980	بايونڪ پنيوري	نادر بلوچ	مزاحيه سماجي وڏو ناٽڪ	جهولي لعل ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
1980	مور ٿو ٽلي	قاسم فاني	مزاحيه سماجي وڏو ناٽڪ	ڪائونسل آف آرٽ اينڊ ڪلچر، حيدرآباد.
1980	مُکي ماڪوڙو مل	لڇمڻ جسوجا	سماجي ايڪانڪي	ستيه ڪلامندر ، احمد آباد.
1980	ويهين صدي جي ويڙهي	لڇمڻ جسوجا	سماجي ايڪانڪي	ستيه ڪلامندر ، احمد آباد
1980	چندو	لڇمڻ جسوجا	سماجي ٽه فصلو ناٽڪ	ستيه ڪلامندر ، احمد آباد

	چوڪيدار			
1980	هل-هل-هل	لڇمڻ جسوجا	سماجي ايڪانڪي	ستيه ڪلامندر ، احمد آباد
1980	ڪلو ڪلوءَ ڪيو ڪمال	لڇمڻ جسوجا	سماجي ٽهِ فصلو ناٽڪ	ستيه ڪلامندر ، احمد آباد
1980	سلطاني ڏيوالو	لڇمڻ جسوجا	سماجي وڏو ناٽڪ	ستيه ڪلامندر ، احمد آباد
1980	ڀڳت سورداس	لڇمڻ جسوجا	اصلوڪو وڏو ناٽڪ	ستيه ڪلامندر ، احمد آباد
1980	پوڙهو پوهو مل	لڇمڻ جسوجا	سماجي وڏو ناٽڪ	ستيه ڪلامندر ، احمد آباد
1980	امير غريب	پرسرام’ڪمل‘	سماجي وڏو ناٽڪ	ستيه ڪلامندر ، احمد آباد
1980	ن ننڊ نه ڪر نادان	وشنو ڀاٽيا	اشوڪ ڀٽولي جي ناٽڪ جو ترجمو	ڪوج يونيورسل، بمبئي.
1980	منهنجو به ڪجھ سوچيو	منوهر نهالاڻي	سماجي ايڪانڪي	ناٽيه ڪلاڪيندر، احمد آباد.
1980	اڙجي وياسين	منوهر نهالاڻي	سماجي ايڪانڪي	ناٽيه ڪلاڪيندر، احمدآباد.
1980	جاڳو موهن پياري	ڪيرت ٻاٻاڻي	ڏرمي ناٽڪ	ٿيٽر والا ناٽڪ منڊل، بمبئي.
1980	ڊسڪو اسٽار	برجو چاولا	نرتيه ۽ سنگيت ناٽڪ	سويٽي سنڌ ٿيئٽر، احمد آباد.
1980	گڊ نائيٽ	برجو چاولا	اصلوڪو جاسوسي ناٽڪ	سويٽي سنڌ ٿيئٽر، احمد آباد.
1980	بدنصيب	نوازعلي’شوق‘	سماجي ننڍو ناٽڪ	ماهوار پيغام (مئي/جون)، ڪراچي.
1980	سند باد جهازي	رهبر ڀٽي	اصلوڪو ريڊيو ناٽڪ	زيب ادبي مرڪز، حيدرآباد.
1980	گليور جو سفر	رهبر ڀٽي	اصلوڪو ريڊيو ناٽڪ	زيب ادبي مرڪز، حيدرآباد.

10

ناٽڪ منڊلين جي ڏسٽي

اتحاد آرٽ ڪلب، حيدرآباد.
پرڀات آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
اسڪو ل ناٽڪ منڊلي. ميرپوخاص.
پريتم ڌرم سڀا ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
الفريد ٿيٽريڪل ڪمپني، ڪراچي.
پريم ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
انواد سوسائٽي، بمبئي.
پليئرس ڪلب، حيدرآباد.
اوريجنل ٿيئٽريڪل ڪمپني، ڪراچي.
پوڄا ٿيئٽرس، بمبئي.
ايشين آرٽس ائڪيڊمي، ڪراچي.
پيني ريڊنگس اينڊ ڊرئيميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي.
ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
جمعدار ناٽڪ ڪمپني، ڪراچي.
بندي ماترم ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
جمليه ناٽڪ ڪمپني، ڪراچي.
پٽائي آرٽ سرڪل، خانپور.
جوتي ڪلامندر ،بمبئ.
پيرو مل ٺاڪرداس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي.
جئه ڀواني ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
ترمورتي ڪلامندر، نڙياد.
جئه هند ڪاليج سنڌي سرڪل، بمبئي.
ٿيئٽر والا ناٽڪ منڊلي، بمبئي.

جيونتي ڪلا سنسٿان، جئپور.
ٽريننگ ڪاليج فار مين ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد
جهنڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، الهاس نگر، بمبئي.
ٿلٽي ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽِي، ڪراچي.
جهولي لال ڊرئميٽڪ سوسائٽي حيدرآباد.
پارسي اوريجنل آپيرا ڪمپني، ڪراچي.
چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، لاڙڪاڻُو.

چانڊڪا ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
حيدرآباد ناٽڪ منڊلي.
سارسوت براهمڻ ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي.
دي فرينڊ ان نيڊ سوسائٽي، ڪراچي.
ساگر آرٽ ٿيئٽر، احمد آباد.
ديسي ناٽڪ ڪمپني، ڪراچي.
ساهتي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، نوشهروفيروز.
ڌرم اپڪار ڊرئميٽڪ سوسائٽي، شڪارپور.
ستيه ڪلامندر، احمد آباد.
ڏيتي ليتي ناٽڪ منڊلي، حيدرآباد.
سچل آرٽس ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
ڊرئميٽڪ ڪلب آف گولسٽر ريجمينٽ، ڪراچي.
سرسوتي آرٽ سرڪل، احمد آباد.
ڊي جي ڪاليج سرسوتي منڊل ڪراچي.
سنڌ آرٽ اينڊ ڊرئميٽڪ سوسائٽي. حيدرآباد
ڊي جي ڪاليج سنڌي سرڪل ڪراچي.
سنڌ ٿيئٽرس، حيدرآباد
رابندرناٿ لٽرري ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد ۽ ڪراچي.
سنڌ پيپلز ڪلچرل اينڊ آرٽس ڪائونسل، حيدرآباد.
رازل ناٽڪ ڪمپني، ڪراچي.
سنڌ سوشل لٽرري ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.

رايل ٿيٽر، ڪراچي.
سنڌ ڪاليج ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
رزرو بئنڪ سنڌي سڀا بمبئي.
سنڌو آرٽ ٿيئٽر، بمبئي.
رس – ڪلا ٿيٽر يونٽ، احمد آباد.
سنڌو ٻال ڪلاڪار منڊل، احمد آباد.
رنگ ڪرم ٿيئٽر، احمد آباد.
سنڌو پارٽي سوسائٽي، دهلي.
روزا ٽاور ڪاميڊي ڪمپني، ڪراچي.
سنڌو ساگر ڊرئميٽڪ سوسائٽي، بمبئي.
ساڌو هيرانند ائڪيڊمي آس جي ٽولي، حيدرآباد.
سنڌو ساهتيه سڀا، جئپور.
سنڌو ساهتيه سنگت، اجمير.
سنڌي آرٽسٽ فورم، حيدرآباد.
سنڌو ساهتيه منڊل، آگرو.
سنڌي آرٽسٽ ڪلب، حيدرآباد.
سنڌو سماج، دهلي.
سنڌي پئنچات پٽيل نگر، دهلي.
سنڌو سماج، لکنو.
سنڌي ڊراما ورڪشاپ، احمد آباد.
سنڌو سنگت، دهلي.
سنڌي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
سنڌوڪلا سرڪل، احمد آباد.
سنڌي ساهتيه سڀا، دهلي.
سنڌو ڪلاسنگم، دهلي.
سنڌي ساهتيه منڊل، بمبئي.
سنڌو ڪلاڪار سنگم سانگانير، جئپور،
سنڌي ساهتيه ۽ ڪلا نڪيتن، احمد آباد.
سنڌو ڪلاڪار منڊل، احمدآباد.

سنڌي ڪلچرل سوسائٽي، دهلي.
سنڌو ڪلاڪيندر، دهلي.
سنڌي ليکڪ فورم، بمبئي.
سنڌو ڪلاڪيندر، ناگپور.
سنڌي ناٽڪ گهر ڪلڪتو.
سنڌو ڪلامندر، بمبئي.
سنڌي نوجيون سڀا، دهلي.
سنڌو ڪلامندر گانڌيدام، آديپور.
سوشل سروس ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي.
سنڌو ڪلا نڪيتن، بمبئي.
سويٽي سنڌ ٿيئٽر، احمد آباد.
سنڌو ناٽڪ منڊل الهاس نگر، بمبئي.
شاهه لطيف ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
سنڌو ناٽيه ڪلاڪيندر، بڙودا.
شاهاڻي اسڪول ناٽڪ منڊلي، ڪراچي.
سنڌو ويلفيئر سوسائٽي، جئپور.
شنڪر ايميچوئرس ڊرئميٽڪ سنسٿا، سکر.
فرسٽ بٽالين ڊبليو آر ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي.
مهراڻ آرٽس ڪائونسل، حيدرآباد.
عامل يونين ڊرئميٽڪ انسٽيٽيوٽ، ڪراچي.
مهراڻ آرٽ ڪلب، شهدادڪوٽ.
ڪاليج اسٽوڊنٽس ۽ ڊرئميٽڪ ڪلب، ڪراچي.
ناٽيه سنڌو، بمبئي.
ڪاليداس ڊرئميٽڪ آرٽسٽس ائسوسيئيشن، ڪراچي.
ناٽيه ڪلاڪيندر، احمد آباد.
ڪائونسل آف آرٽس اينڊ ڪلچر، حيدرآباد.
نانڪرام ناٽ منڊلي، حيدرآباد.
ڪلا سنڌو ڪلچرل سوسائٽي، جئپور.
نو وديالہ اسڪول آس جي ٽولي، حيدرآباد.

ڪلاڪار منڊل بمبئي.
نئشنل ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
ڪلاڪار منڊل، ڀوپال.
نيو هاءِ اسڪول ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي.
ڪونج يونيورسل، بمبئي.
وديارٿي ناٽڪ منڊل، احمد آباد.
ڪوهه نور ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد
وڪٽوريا ناٽڪ ڪپمني، ڪراچي.
گربي ناٽڪ منڊلي، احمد آباد.
هندو اڪيڊمي ڊرئميٽڪ سوسائٽي، ڪراچي.
گلفام آرٽ سرڪل، حيدرآباد.
ينگ سٽيزنس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
گورنمينٽ ڪاليج ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
ينگ سنڌيز ائسوسيئيشن ڊراما ڪلب، ڪراچي.
للت ڪلاسنگم، بمبئي.
ينگ مين ڊرئميٽڪ ڪلب، حيدرآباد.
لوڪ سر، بمبئي.
يونائيٽيڊ آرٽسٽس ڊرئميٽڪ سوسائٽي، حيدرآباد.
مهراڻ آرٽ سرڪل، حيدرآباد.

11

ناٽڪ منڊل بانيڪارن جي ڏسٽي

جي. جي.
ڪرمچنداڻِي.
جيوت چاولا
رگھ نندن پرساد.
جيون گرسهاڻي.
رميش چاچاڻي.
جيٺانند ناگراڻي.
رميش راجپال.
جيٺو لالواڻي.
رميش ريجهواڻي.
جيٺمل پرسرام
رميش مهتا.
چاندو مل واڌاڻي.
روپچند موٽواڻي.
چندر ساوناڻي.
روچيلداس ڪيولرا
ماڻِي.
چئن لال.
روچيرام ٿانواڻِي.
چيئنراءِ قيمتراءِ.
ستار نوحاڻي.
خانچند درياڻي.
سچو آڏواڻي.

پريم جوتواڻي .
اڪرم انصاري.
پهلاجسنگ آڏواڻي.
برج موهن.
پي.بي. چاند.
بوني رتنپال.
جسونت ڪمار
بهاري لعل چاپڙيا.
جڳديش شهدادپوري.
ٻلديو گهنشاڻي.
جڳديش لکياڻي.
ڀڏو آڏواڻي.
جڳو آڏواڻي.
پرت ڪمار ڊنگرا.
جوتي.
جئه ڪرشن شرما.
ڀڳوان رام رکياڻي.
جئڪسن.
ڀڳوان شرما.
جي. اي. رام
رکياڻي.
تيجومل شاهاڻِي.

آتم تلريجا
ٿوپڻ.
آنند ٿهلراماڻي.
ٽي.ٽي. واڌواڻي.
آنند مٽائي.
ٽي.سي.ڀڳت
آوت دودواڻي.
ٽيڪمداس واڌو مل
ابو بلاول
پادشا.
احمد علي چانڊيو.
پرپو ٻٺاڻي.
اُڌو جهانگياڻي
پرپو وفا.
ارجن ڀمپاڻي.
پرتاب پاڳچنداڻي
ارجن شاد
پرتاب پرسواڻي.
اسرار شام.
پرمانند واسواڻي.
اشرف بلوچ.
پريم پرڪاش
اشوڪ تلريجا.

ڪشور نانڪاڻي.
مدن جماڻي.
ڪي.ايس. ﭘالاڻي.
مراد علي مرزا.
ڪيرت ﭘاﭘاڻِي.
مرچو مل.
ڪيرت مهرچنداڻِي.
مرلي ﭘوچواڻي.
کيمچند گوڪلاڻي.
مرليڌر آسواڻي.
کيمچند لکياڻِي.
مرلي مير چنداڻي.
گل آسناڻِي.
منگهارام ملڪاڻي.
گوبند مالهي.
منگهو.
گوپال پنجواڻي.
منوهر نهالاڻي.
گوپال کيماڻي.
موتي پرڪاش.
گورڌن پارتي.
موتي لعل جوتواڻي.
گورڌن تنواڻي.
مولچند ليلارامسنگ.
گيان.
موهن چاپڙيا.
گيهي.
موهن لال
گهمٽمل پوهو مل.

عبدالحميد ميمڻ.
رامچند تخترام.
عبدالرزاق.
رامچند رامناڻِي.
عبدالرزاق چانڊيو.
رامچند گرسهاڻي.
عبدالعلي قلباڻي.
عبدالغني پيرزادو.
عبدالقادر جوٽيجو
لچو.
عثمان علي انصار
ي.
لطف الله بدوي.
علي محمد چنا.
لعلچند امر ڏنو مل.
عنايت الله عباسي.
لعلچند گنگواڻي.
قاسم فاني.
لعل نارنگ.
قمر شهناز.
لکمي کلاڻي.
ڪان موتيهار.
ليلارام ماکيجاڻي.
ڪشن چاند.
مانڌو نينواڻي.
محمد يوسف پنهور.
ڪشنچند ناگراڻي.
مدد علي وفا.

خاني صاحب.
سريچندر راگهاڻي.
خوشي مولواڻي.
سريش سنڌو.
خوشي هزاري.
سندر اگناڻي.
ديوان ٺاڪرداس.
سندر ٻٺاڻي.
ڏيئلمل لعلواڻي.
سوپو گيانچنداڻي.
ڊي. پي.
ڪرمچنداڻي.
سوهن لعل ٽڏاڻي.
ڊي. پي. گوپالاڻي.
سي رام.
ذوالفقار هيسباڻي.
شهزادو گلفام.
راڌا ڪشن
عالمچنداڻي.
شيام آهوجا.
رام بيلاڻي’خمار‘
شيخ اياز.
رام پنجواڻي.
صوپراج آ سومل.
صوپراج مينگهاڻي
رام رکياڻي.
عبدالله جي. ميمڻ.
رام لهيجا.

هريش گناڻي.
هري مستانا.
هري موٽواڻي.
هري نارائڻ سنباڻي.
هوندراج سڪايل.
هيرانند پوچراج
آڏواڻي.
هيرو چاولا.
هيمنداس چاولا.
هيمنداس چنديرام

واشديو سنڌو پارتي.
وشنو ڀاٽيا.
وڪرم شهاڻي.
وليرام آئلمل.
ويڙهو رفيق.
هر گوبند للا.
هرو لعل ستايل.
هرو مل سدارنگاڻي.
هري آرميڙائي.
هريشچندر
جيٺملاڻي.

موهن لالا جي.
گهنشيام.
مير محمد پيو.
لڇمڻ پمپاڻي.
مير محمد نظاماڻي.
لڇمڻ جسوجا.
ميول آهوجا.
نانڪرام ڏرمداس

نثار حسيني.
واسديو نرمل.

.

12
ناٽڪن جي ڏسٽي

انسان ڪي شيطان.
بانسري.
انسان ۽ آتما.
بايونڪ پنپوري.
انسان ۽ شيطان
بڻئي.
انسانيت.
بدر منير ۽ بينظير.
انسپيڪٽر
بدنصيب.
انسپيڪٽر جنرل .
بدنصيب ٽري.
انصاف(1933ع).
بزارين جو ناٽڪ.
انصاف (1959ع)
بس اسٽاپ تي.
انصاف (1961ع)
بس حل ٿي ويو.
انصاف جو ملھ
بسنتي ديوي.
انقلاب.
بڪاولي.
انڪوائري آفيسر.
بک جا چڪ.
انيتا.

امير ۽ غريب.
آيو نئون زمانو.
امي يا ممي.
ابوالحسن
انارڪلي.
اُپاٽڪيون اکيون.
انار ڪليءَ جي
واپسي.
اٿيلو.
انٽرويو.
اڄ ڪلھ.
اندر سڀا.
اڃا ڪي آهين.
انڌڪار.
اداس پاڇا.
انڌير نگري.
ادو عبدالرحمان.
اڙجي وياسين.
اسان جو به ڪو
زمانو هو.
استري آزادي.
انڌيري دنيا.
انسان.
انبر سيڪريٽري.

آپگهات.
اسلام تي مقدمو.
آخر جيت اسان جي.
اشتهاري شادي.
آخري رات.
اڪبر جي حياتي.
آخري سهارو.
اڪيلي دل.
آخرين رات.
اڳتي وڌبو.
آخرين سوال
الجهن.
آدم بيبي هوا.
امانت ۾ خيانت.
آڏيءَ جو انصاف.
اُماءِ ونايڪ.
آزاديءَ
جي ڪوڏي.
املھ ماڻڪن جو
واپار.
آزاديءَ ڏانهن.
اُميد.
آسٽرلز.
امير ۽ غريب.
آنرري مئجسٽريٽ.

پيو هڪ دروٽا
چاريه.
ٿي گهوٽ.
پارت چاوا اُٿ اُٿي
جاڳ.
ٺوڪر.
پڇي ويئي.
پاپ جو ڪيتو.
پرت پوڄارڻ.
پاپ جون پاڙون.
پرتري.
پاپ ڪي پُڄ.
پڳٽ سورداس.
پاڙي جي وڏڙي.
پڳٽ ڪنوارام.
پاڙيسري.
پڳٽ نرسو.
پاڙي واري.
پلي ڪري آيا
(1974ع)
پاڳل.
پلي ڪري آيا
(1979ع).
پتاجو پاپ.
پوت (1946ع).
پتاني جوڙ.
پُوت (1948ع).
پڇ.
پوت (1968ع).

باغي جوان.
بي بها موتي.
باغيچي ۾.
بي ڏوهيءَ جو ڏوهه.
بي وفا قاتل.
تعبير.
ٻارهن هزار رپيا
تماشو.
ٻال برهمچاري.
تند ڪٽارو ڪنڌ.
ٻه ٻاهيون.
تنهنجوئي آڌار
ٻه ٻه ويئون ڇهه ٻه
ويئون.
تنهنجي پيار ۾.
ٻه پينر.
تيليءَ مان ٽنپ
ٻرندي رهندي لاٽ.
تتو پاٽي
ٻليدان
ٽپال گهر.
ٻوڙا اچي مڙيا هڪ
ماڳ.
ٿي باندر.
ٻهروپي.
ٽِي پارٽي.
ٻي زال.
ٽيپو.

بڪ جو شڪار.
اولاد.
بڪ
هڙتال(1939ع).
اوندهه ۾ روشني.
بڪ هڙتال(
(1962ع).
اُهيئي پنج.
بگڙيل گهر.
ايڪتا جو آلاپ.
بلوا منگل.
اي ڪپهه جا گوگڙا.
بمبئي ريسٽارنٽ.
ايم پي.
بملا جو برٿ ڏي.
ايمان جي قيمت.
بندوبست.
بابا مان شادي
ڪندس.
بندلباز.
انڌير نگري پوليس
اسٽيشن .
بنگلو نمبر 10.
بابا مون توبہ ڪئي.
بُوءَ.
بابو ڪپي يا ڊيڊي.
بُوءَ بهار جي.
بادشاهت جو خاتمو.
بئراج.

جسهڙي کي مليو
تهڙو.
پورت جوتي.
جهڪندڙ اوڇايون.
پوڙهو پوهومل.
جهوءَ جي ڪناري.
پوڙهي جو پرڻو.
جيڪا تنهنجي
مرضي.
پياري ڪري ڏس.
جيون ناس.

جيئري تي جيئري.
جيئوڙي يار.
حسنا دلدار.
چيٺو ۽ ميٺو.
حقن جو رکپال.
چترا.
حڪيم اجلراءِ.
چٽ نه چماٽ.....
خدا دوست.
چرين جو پڳوان
خواب هستي.
چريو نٺو ڪنجوس
ڦٽو.
خوبصورت بلا.
چڪر پروموشن
جو.
خورشيد (1885ع).

پريمي پتنگ.
جر ۾ ڦوٽو جيئن.
پڙاڏو سو سڏ.
جگري قرباني.
پڙدي اڳيان پٺيان.
جلوس.
پڪنڪ.
جمشيد حميده.
پکي ۾ پدمڻي.
جن جهونا ڳڙهه
جلايو.
پکيئڙا پچري جا.
جنهن ڏئي ۾ تيل
ناهي.
پل جو پتي.
جواني جو انڌ.
پلئه پلي.
جوت جلي.
پنا جو پيار.
جوڳي ڏاڍي ذات.
پنجوڙ.
جوءِ کپي.
پنرو بدام.
جهانگير.
پنگتي مقدمو.
جهانگير ۽
نورجهان.
پوچا ڏنم پير.

پولو پوپو.
پردا.
تخت طائوس.
پرمتڙيو
تريا چلتر.
پروفيسر
(1936ع).
پيار ڪين پئسو.
پروفيسر.
پيريءَ جو توشو.
(1964ع).
پيغام.
پرهيز جي ٽولي.
پيءُ ۽ ڌيءُ.
پريت جي ريت.
جادو جي ڪرسي.
پريم پڳتي.
جاڳو موهن پياري.
پريم پريڪشا.
جڏهن رئيس.......
پريم پکيئڙا.
جڏهن زنده هوندا
هئاسين.
پريم جي پتلي.
جڏهن مان نه
هوندس.
پريم جي سيجا.
جرم بي وفا.

ڊارلنگ نه ڪپي.
دوست جي مهرباني
گهرجي.
ڊاڪٽر.
دولت مند نڱ.
ڊاڪٽر ڏوڪلاٽي.
دوله دريا خان.
ڊاڪٽر شام نارائڻ.
دهليءَ جو نڱ.
ڊاڪٽر مان ڪي
تون.
دي ٽرئپ.
ڊاڪ گهر.
دي سولجرز برائيڊ.
ڊائل ايم فار مرڊر.
دي هئپي مئن.
ڊئلاگ بدلي چڏيو.
ديش پڳتي.
ڊزن ڊائلاگ.
ديش صدقي
ڊسڪو اسٽار.
دي ماسڪ.
ڍونگ ئي ڍونگ.
ديوداس.
ڍونگي.
ڌرتي ماءُ.
رات جو ٽين بجي.
ڏات جي ڏيهه ۾.

چورن مٺان مور
(1979ع).
دلسوز داستان.
چوڙيلڻ.
دلڪشا.
چئو راڌيشام.
دل ۾ نه ڪجانءِ.
چايا (1939ع).
دلين ديپ جلايا.
چايا (1977ع).
دل ۽ دماغ.
چورا اڳيان پوڙها
پٺيان.
دنگي منجه دريا.
حرص جو شڪار.
دنيا دورنگي.
حرڪت مان
برڪت.
دودو چنيسر
(1956ع).
دودو چنيسر
(1972ع).
ڏينهن جا سپنا.
دودو سلطان.
ڏيوالو.
دودي سومري جو
موت.
ڏيهي پرڏيهي ٿيا.
دورنگي دنيا.

چڪڻ ۾ ڦول.
خورشيد (1947ع).
چمڙي وچي
پردمڙي نه وچي
خوني.
چندر.
خوني چنبو.
چندرا ولي.
درد دل.
چندو چاندواٽي.
دروپدي (1905ع).
چندو چوڪيدار.
دروپدي (1925ع).
چنڊ جو سير.
دروپدي (1939ع).
چنڊ ۽ رلي.
دريا خان.
چو راهو.
دعوت.
چور چور
(1966ع).
دعوت نامو.
چور چور
(1979ع).
دغا.
چورن مٺان مور
(1976ع).
دل ڏيندا سين دل
وارن ڪي.

سسئي پنهون
(1955ع).
زماني جي هوا.
سسئي پنهون
(1968ع).
زميداري ظلم
سسئي رُل مئي.
زندگي هڪ ناٽڪ.
سلطاني ڏيوالو.
زندگي يا طوفان
سماج شيوڪ.
زندگي يا موت.
سمنڊ جي گجڪار.
ساري رانگ نمبر.
سنڌباد جهازي.
سالا هجن ته اهڙا
سنڌ جي هڪ رات.
سامونڊين سڙهه
سنپايا.
سڌڙيءَ تان صدقي.
ساهيته جو اثر.
سنڌي تلوار.
ساهڙ لهج سنپار.
سنگ جو پرسنگ.
ستارن بنا رات.
سنگهارن جي سار.
ستي ساوتري.
سوامي شري 108.
سوديش .

رتنا ولي.
سجائي موڙي.
رٿ ياترا.
سچڻ ڏنو سُور.
رچ.
سجا سيج پلنگ.
رستم زليخا.
سچ چا آهي؟.
رشتا ناتا.
سچي.
رضيه سلطانه.
سچي سڪ.
رڪ مولئٰ تي.
سرحد ٿي سڏڙا
ڪري.
رڌٽي ۾ رولو.
سر زمين
سنڌ...........
رني ڪوٽ جا
ڏاڙيل.
سُر سورٺ.
روپ ۽ ڪلا.
سسئي پنهون
(1925ع).
رهجي وياسين
ڪنوارا.
سسئي پنهون
(1932ع).
زال ڪري ٿي تال.

رات جو يارهين
بجي.
ڏات جي لات.
رات جي راڻي.
ڏائڻ ڏيتي ليتي.
رات هڪ طوفان
جي.
ڏائڻ تنهنجي بمبئي.
راجا اندر.
ڏس پئسي جا رنگ.
راجا ڏاهرسين .
ڏس رنگي جا رنگ.
راجا هرشچندر.
ڏس ناڻي جا رنگ.
راجپوت جي
شڪست.
ڏوهه ڪنهن جو ..؟
راما پير .
ڏوهي ڪير؟.
رامايڻ.
ڏيتي ليتي.
رام بنواس.
ڏيتي ليتي
راڻو پرتابسنگ.
راڻين جو راج.
راهو ڪيتو.
ستيه ميوجيه تي.
رتنا.
سپني جي سيج..

شاهه ايليا.
طوفان(1923ع)
شاهه عادل خان.
طوفان (1978ع).
طوفاني رات.
فور پوسٽرس.
ظالم انسان.
فئشنيبل.
عاشق زهر پياڪ
(1968ع)
فشن جي پتلي.
عاشق زهر پياڪ
(1977ع)
فيروز دل افروز.
عام اطلاع
فيصلو (1965ع)
عجيب انصاف.
فيصلو (1976ع)
عجيب شادي.
فيصلو (1979ع)
عدد جمع عدد واحد.
ڦڙي ڦڙي تلاءُ.
عزيز ۽ شريف.
قاتل ڪير(1965ع)
عمر مارئي
(1925ع)
قاتل ڪير (1978ع)
عمر مارئي
(1966ع)

سهڻي ميهار
(1952ع).
شهزادا.
سئبريڪا جو پيش
پوڻ.
شهزادو بهرام.
سيتا بنواس.
شهزادي تهمينه.
سيڻ ڪي ويڻ.
شهنشاهه اڪبر جو
دوست.
سي ئي جوين ڏينهن.
شهيد بختاور.
شابه.
شيخ چلي ۽ اڳڻ
مسخرو.
شادي ته ڪر.
شيرين فرهاد.
شادي جون پيڙيون
شيشي جو گهر.
شادي جي ڳالهه.
صبح نه آيو.
شاعر.
ضرورت
آءِ جوءِ جي.
شاعر پنج هزاري.
ضعيف انسان
شانتا.
طلاق.

شاهدي.
سورٺ ۽ راءِ ڏياچ.
شرابي.
سورج جي آخري
ڪرڻي.
شريف گنهگار.
سورج مکي.
شريمتي منجري....
سورجن راڌا.
شڪار.
سورداس.
شڪ جو شڪار .
سوريءَ سڏ ڪيو،
شنڪتلا(1896ع)
سؤ سال مبارڪ.
شنڪتلا (1946ع)
سونهن جو نماءُ.
شنڪتلا (1958ع).
سهجان جي سڪ...
شنڪتلا دشينت.
سهڪار
شل موت اچي.
سهڻي ميهار
(1925ع)
شمشاد مرجانه.
سهڻِي ميهار
(1946ع)
شهر يار شهر بانو.

ڪشور موهني.
ڪن جي خطا.
ڪفن.
گاسليٽ .
ڪلجگ.
گامٺو اسٽوڊنٽ.
ڪلجگ جا ڪلور.
گامٺو ايڊيٽر.
ڪلنڪ.
گامٺو ايم ايل اي.
ڪلوءَ ڪيو ڪمال.
گامٺو بيريسٽر.
ڪلياڻي.
گامٺو ڊاڪٽر.
ڪليم.
گامٺو فلمي ڪمپني.
ڪمار اجيت سنگ.
گامٺو گهوٽ.
ڪمدار.
گانڌي.
ڪمرو نمبر 10.
گدومل جي نياڻيءَ .
ڪملا.
گڊ نائيٽ.
جو ٻليدان.
ڪنارو ڪٿي آ؟
گرائونڊ فلور.
ڪنجوس سهرو.
گستاخي معاف.

فرض ۽ پيار.
ڪاڪ ڪڙهي وڻ
ٻريا.
فرعون جي دل.
ڪاڪ محل.
فريبي فتنو.
ڪاڪو ڀلاڻيءَ
وارو.
فسادي ڦوڪٽو.
ڪاڪو ڪلومل.
ڪاليج.
ڪوئي به نه بچندو.
ڪامياب ڪوڙو.
ڪوئي ڪڏهن ايندو.
ڪانگريس.
ڪي جي ٻيجل
ٻوليو.
ڪچا ڌاڳا پريم جا.
ڪي ڏور به اوڏا
سپرين.
ڪرشن جي گوپي.
ڪُتل ڪاتو.
ڪرشن سڌامو.
ڪٿي آيو خئر سان.
ڪسان.
ڪُڙ ڪُپيتا پيا ٺمڪن.
ڪشٽ.
ڪلندي ڪلندي مري
ويو.

قاتل مسافر.
عمر
مارئي(1968ع)
قدم.
عمر مارئي
(1975ع).
قرباني (1932ع).
عملدار ڪي رعيت
آزار.
قرباني (1980ع).
عورت ۽ بوتل.
قربائتو قاتل.
عيدن خان جي عيد.
قسمت.
غريبان مار.
قلو پطره.
غريب جي آه.
قمرالنساء بيگم.
غلط فهمي.
قهر قهرمان.
فاسٽ.
قيدي نمبر 312.
فائيل گُم.
ڪارونجهر جي
ڪور.
فراق جي وادي.
ڪاري ڪنوار.
فرشتن جي دنيا.
ڪاريگر شاعر.

لوچو.
مت هيڻ ناري.
لو ميرج.
مٽي جا رانديڪا.
لوئي ۽ لڄ.
مٽي جا ماڻهو
لهرين ڪل لباس
مچيل.
ليڊر.
مرشد.
مرڪي مليا جي.
موبائيل مساڻ.
موت سان.
موت.
مڙس جي مڙسي.
موت جو انتظار.
مڙيا مڇ هزار.
موت ڪان پوءِ.
مسٽر زيد.
موت ۽ مفاصلو.
مسٽر مجنون.
موتئي جي مکڙي.
معاف ڪجو.
موٺ.
معزز طوائف.
مور ٿو ٽلي.
مقروض جو موت.
مورچا بندي.
مڪان خالي آهي.

ماتا جي ممتا.
گهاتو گهر نه آئيا.
ماچيس ڪٿي آهي؟.
گهر جمائي.
مادرن هيرو.
گهُرجي مسواڙي.
ماستر.
گهر گُروءَ جو در.
ماڳ جي محبت.
گهمنڊ.
مان تنهنجو تون
منهنجي.
گهوٽ ڪنوار
راضي.
مان تيار آهيان؟.
لاٽري.
مان شادي ڪندس.
لاچار.
مان ڪير آهيان.
لاکو ڦلاڻي
ماءُ ته منهنجي.
لک ڏيڊ کي لت
ماءُ جو فخر
لنگڙو ڊاڪٽر
ماءُ ۽ محبت.
لوپي لاکيڻا.
مايا جو انڌ.
لوپي ۽ ٺوڳي.

ڪنول.
گشت ڪي ڪشت.
ڪواٽر نمبر 10.
گلاب جو گل.
ڪوڙو نوٽ.
گل چنو گرنار جو.
ڪوڙي ڪلنڪ.
گلزار ۽ گلنار.
گليلو.
گليور جو سفر.
ليڊيز ڪلب.
گماني گهمسان.
ليک.
گم ٿيل گنگا.
ليک مٽائي ڪير نه
سگهندو.
گمراھ دوست.
ليلان چنيسر
(1955ع).
گونگي زال.
ليلان چنيسر
(1957ع).
گويهء اعظم.
ليلاوتي (1922ع).
ڳاڙهو لالٽين.
ليلاوتي (1923ع).
ڳالهوڙو.
ليليٰ مجنو.
ڳولها ۾.

مياڻيءَ جي جنگ
جو فيصلو.
نورجهان ۽
جهانگير.
ميجر باربرا.
نول لڪشمي.
ميران.
نئون ٽيليفون.
ميلاپ.
نئون سنسار.
ميونسپل ڪائونسلر
نئون صبح.
ناتو.
نئين دنيا.
ناٽڪ ۾ ناٽڪ.
نئين سجاڳي.
ناخلف.
نئين هوا.
نادر شاه.
نيئن هيروئن.
ناڪام ناٽي.
نيتي انيتي.
نالو.
نيڪ انجام.
ناهي ڪرڻي مون
کي شادي.
نيڪي ۽ بدي.
نٿُو چريو.
نيلام

منهنجا من ڪبوتر.
موهڻي وينا.
منهنجا مور لاڏا.
مها انڌير.
منهنجو به ڪجھ
سوچيو.
مهاتما گانڌي.
منهنجو مهمان.
مهاراجا ڏاهرسين
(1936ع).
منهنجي به ٻڌو.
مهاراجا ڏاهرسين
(1955ع).
منهنجي نئوروني
زال.
مهجور.
موالي ملڪ جا
والي.
مهمان (1960ع).
نمي.
مهمان (1962ع).
ننڊ نه ڪر نادان.
مهورت.
نوري ۽ ڄام تماچي.
مئريج بيورو.
نوراني جاسوس.
مئڪبيٿ.
نورجهان جو پٽ.

موسم ۽ محبت.
مڪان ۽ مصيبت.
مومل راڻو
(1941ع).
مڪت ڌارا.
مومل راڻو
(1956ع).
مڪر.
مومل راڻو
(1957ع).
مُکي ماڪوڙو مل.
مومل راڻو
(1969ع).
مگڻو.
مومل مينرڙو.
ملاقات.
مونکي پئسو کپي.
ملڪ جا مدبر.
مون کي شرم ٿو
اچي.
منزل.
مون کي في موٽائي
ڏيو.
مُنشي.
مون کي ڪنوار کپي
منوهر موهني.
موهن تارڪا.
منوهر نانگڻ.
موهني.

ويهن ورهين ڪانپوءِ.
هئمليٽ.
ويهين صدي جي
ويڏي.
هيبت خان.
ويئي رات وهامي.
هي پياسو من
منهنجو.
هارايو پر ڪنهن.
هي ڇا ٿيو؟
هار جيت (1925ع)
هير ئي سندي هير.
هار جيت (1932ع)
هيلٿ سينٽر.
هار يا جيت.
هيلو ڊارلنگ.
هاري ۽ تعليم.
هيمون ڪالاڻِي.
هاءِ پيري!...
هي يا هُو.
هاءِ منهنجي دل.
ياد ڪندا.
هاءِ منهنجي سس.
ياد دلدار.
هجيئي ناٿو ته.........
يوريڪا.
هرشچندر.

وڊيا جي ويڇن.
هڪڙي رات.
ورثي جي ورهاست.
هل پنهل.
وسنت لڪشمي.
هل – هل – هل.
وڪيل.
هليو آ پٽ ائڪٽر
ٿيڻ.
وڻ.
همسفر
وڻجارا.
هن جو ڊپ.
وواهه جو ٻنڌڻ.
هند جو سپتر.
وهمي.
هندستان ڇڏي وڃو.
وهمي وڪار.
هُن ڪن ۾.
وئيشيا.
هوشو.
وير ايمينو.
هوشيار ٿڳ.
وير حقيقتراءَ.
هوگليءَ جي
ڪناري.
وير هيمون ڪلاڻي.
هئڊروجن بم ڪانپوءِ.

نجومي.
نيڪ حڪيم خطره
جان.
نرواسي ڪاڪا.
نيم طبيب خطره
جان.
نشائن کي نصحيت.
واپيڙو.
نقد ڌرم.
واٿون ۽ نيڻ.
نقلي ڊاڪٽر.
واپار.
نل دمينتي
(1894ع).
واپسي
نل دمينتي
(1919ع).
والميڪ.
نل دمينتي
(1940ع).
واندو وڪيل.
نل دمينتي
(1959ع).
واهه ڙي زمانا واهه.
وڇن.
وڏا ماڻهو
هڪ ٻه ٽي.

13

ناٽڪ نويسن جي ڏسٽي

اُڌو جھانگياڻي.
برانچپي.
اسرار شام.
برٽالٽ بريخت.
اشرف بلوچ.
برج موھن.
اشوڪ پٽولي.
برجو چاولا.
الاھي بخش بلوچ.
برنابشا.
الاھي بخش دوداپوري.
بشارت حسين انصاري.
الطاف سومرو.
بلراج ساھني.
الفريد ھچڪاڪ.

اي. جي، ھرپلاڻي.
ابسن.
ايچ.سي. بلي.
ابن حيات پنھور.
ايس.ايس. ڪالرا.
ابن فقير.
ايشور چندر.
اپيندر ناٿ اشڪ.
ايل.ايل. ڏوڏيجا.
احمد خان اختر.
ايم.اي.ايچ. ھاشمي.
احمد علي چانڊيو.
ايم. ڪمل.
احمد غلام علي چاڳلا.
بادل سرڪار.

آتري.
الھ بچايو لغاري.
آسانند مامتورا.
الھ بخش ٽالپر.
آسودو مل.
امر جليل.
آغا حشر.
انور بلوچ.
آغا سليم.
اياز عالم ابڙو.
آغا غلام نبي.
اياز قادري.
آنند ٽھلراماڻي.
اي. ايس. ميرچنداڻي.
آوترام ٺاڪرداس.

پريم پرڪاش.
چيتن سندراڻي.
پنبت سدرشن.
چيخوف.
پي.ايل.ديشانبي.
حبيب الله پٺو.
پي.بي.چاند .
حبيب الله مرزا.
جان ٿامز هئينز.
حبيب الله بخاري.
جسونت ڪمار.
خانچند درياڻي.
جڳت آڏواڻي.
خواجه احمد عباس.
جڳتراءِ آڏواڻي.
خواجه غلام علي الانا.
جڳديش برج.
خواجه گلزار علي.
خوشيرام وسواڻي.
روپچند ڪرپلاڻي.

تيرٿ وسنت.
جيٺو لالواڻِي.
ٿهلرام چانبواڻي.
جيٺمل پرسرام.
ٽئگور.
جهمٽ مل ٿڌاڻي.
ٽيڪمداس پڳٽاڻي.
جي. ايم.فقير.
ٺاڪرداس ورما.
چاندو مل کتري.
پارو مل ڪيولراماڻي.
چترو مل ٻٺيجا.
پربوڌ جوشي.
چنا شير.’ناز‘
پرتاب پرسواڻي.
چندر ساوناڻي.
پرسرام ’ڪمبل‘.
چوهڙ مل هندوجا.
پرويڻ سولنڪي.
چيتن ديو ورما.

بينش سليمي.
ٻلديو گهنشاڻي.
جڳديش شهدادپوري.
ڀاڳسنگ آڏواڻي
جڳديش لکياڻي.
ڀڄن لعل ٽيڪچنداڻي.
جڳو آڏواڻي.
ڀڳوان شهاڻي.
جونچل واسواڻي.
پون پنجواڻي.
جي.اين. قاضي.
پيرو مل مهرچند.
جيوت چاولا.
توفيق الحڪيم.
جيون گرسهاڻِي.
تيجو رام روچيرام شرما.
جيٺانند ڪلٺداس پرياڻي.
تيجومل شاهاڻي.
جيٺانند ناگراڻي.

شوڪت حسين شورو.

رچرڊ ووس

شهزاد گلفام.

رشيد احمد لاشاري.

شيام آهوجا.

رگھ نندن پرساد.

شيخ اياز.

رمڻ لعل شرما.

شيريڊن.

رميش چاچاڻي.

شيڪسپيئر.

رميش مهتا.

شيواسنگ.

ظهور انصاري.

ڪشور پهوجا.

عبدالحق ابڙو.

ڪشور جيون.

عبدالحق خادم.

ڪلپنا راڻي.

عبدالعزيز سمون.

سريندر شاھ.

ذوالفقار هيساڻي.

سريندر ورما.

راجا هريش ديو.

سڳنو مل.

رام بيلاڻي’خمار‘

سليم احمد.

رام پنجواڻِي.

سندر اگناڻي.

رامچند ڪيولراماڻي.

سندر ٻتاڻي.

رامداس لڪاڻِي.

سندري اُتمچنداڻي.

رام رسيلا.

سيد منظور نقوي.

رام رکياڻِي.

شفي انامدار.

رام گيانچنداڻي.

شنڪر ستيش.

رائچند هريجن.

خوشي مولواڻي.

رهبر پٽي.

داس طالب....

ژان پال سارتر.

دامو سانگاڻي.

زئنگول.

دوارڪار پرساد شرما.

ساوتري جهانگياڻي.

ديارام سپاڻي.

سجاد حيدر.

ديوان ٺاڪرداس.

سراج.

ڌرمداس ماڻڪ.

سريچند ڪيسواڻي.

ڏيئو مل گاگنمل.

سريش سنڌو.

ڊنگو مل.

سريش ڪڙي.

ڊولڻ راهي.

ڪشن چاند.
لڇمڻ پاٽيا’ڪومل‘.
ڪشنچند بيوس.
لڇمڻ جسوجا.
ڪشنچند نيپراج ڏيواڻي.
لڇمڻ هردواڻي.
لطف الله بدوي.
محمد دائود سولنگي.
لعلچند امر ڏنو مل
محمد سومار شيخ.
لعل نارنگ.
محمد عثمان ’راهي‘
لکمي کلاڻي.
محمد هاشم سومرو ’لاوطن‘
لوڪسنگ وطڻ مل.
محمد يوسف پنهور.
لوڪناٿ جيٽلي.
مدن جماڻي.
ليکراج عزيز.

غلام محمد گرامي.
گوبند مالهي.
غلام نبي ميمڻ .
گوپال پنجواڻي.
فخرالدين منشي.
گوربخش سنگھ.
قاسم فاني.
گورڌن پارتي.
قاِضي خادم.
گوگول.
قلندر بخش ’نثار‘
گوئنٽي.
قمر شهباز.
لاڀ شنڪر.
ڪاليداس.
لارڊ لٽن.
ڪرشن چندر
لالا آنند پرڪاش.
ڪرشن راهي.
لال موٽواڻي.

ڪلياڻ آڏواڻي.
عبدالعزيز سومرو.
ڪماري نارائڻي پوچراج آڏواڻي.
عبدالڪريم بلوچ.
ڪوڙو مل چندن مل.
عثمان علي انصاري.
ڪويتا ٿهلياڻي.
علي بابا.
ڪيرت باٻاڻي.
عنايت الله عباسي.
ڪيرت مهرچنداڻي.
غالب لطيف.
ڪيول ٽي. موٽواڻي
غزاله شاهين پٺو.
کيمچند گوڪلاڻي.
غلام حيدر.
کيمچند لکياڻي
غلام علي کوکر.
گاگنسنگ آڏواڻي.

مولوي دلدار حسين.

موليئر.

نور احمد ’نور‘.

موهن چاپڙيا.

نورا رچربس.

موهن ڪلپنا.

نور شاهين .

موهن گيهاڻي.

واڌو رام شرما.

موهن لعل اُداسي.

واڌو مل جوتواڻي.

مهرالنساء عبدالله...

واسديو نرمل.

مئنڙ لنڪ.

واسو ناواڻي.

ميري ڪاريلي.

وجيه ٽينبولڪر.

ميلارام وسواڻي.

وسنت ڪانيٽڪر.

مينگهراج گرناڻي.

محمد ابراهيم جويو.

ممتاز مرزا.

محمد ابراهيم ’خليل‘.

منگل سنگ رامچنداڻي.

محمد احسن ’مشتاق‘

منگهارام ملڪاڻي.

محمد اسماعيل.عرساڻي.

منوهر نهالاڻي.

محمد اقبال پٺي.

منير سولنگي.

محمد بخش دائود پوٽو.

موتي پرڪاش.

محمد حنيف صديقي.

موتي لعل جوتواڻي.

محمد خان جمالي’آواره‘

موتي منسکاڻي.

محمد خان غني.

موٽو مل گدواڻي.

محمد دائود تاج.

مڌو سودن.

ليکراج هنس.

مڌوڪر.

ليلارامسنگ وطڻ مل.

مراد علي مرزا.

ليلارام ڦيرواڻي.

مرزا اسد بيگ.

ليلارام ماکيجاڻي.

مرزا قليچ بيگ.

ماستر وريل.

مرزا گل حسن. ڪربلائي.

مانڌو نينواڻ.

مسز هينري ووڊ.

ماڻڪ منير احمد.

مصطفيٰ قريشي

ماهتاب محبوب.

مظهر حسين جوش.

محبوب علي جوکيو.

م.ع .ڏيپلائي.

هوندراج بلاواڻي.
هرو مل پريمچند.
وشنو ڀاٽيا.
نسيم کرل.
نانڪرام ميرچنداڻِي.
نابلاڪ.
هوندراج دکايل.
هريشچندر جيٺملاڻي.
ويڙهو رفيق.
نند لعل هندوجا.
نثار حسيني.
نادر بلوچ.
هوند راج سڪايل.
هريڪانت جيٺواڻي.
هار توڪ.
نواز علي’شوق‘.
نجم عباسي.
نارائڻ داس وڌواڻي.
هيمراج ناگواڻي.
هريندر ناٿ.
هرو لعل ستايل.
نذير امين مقبول.
نانڪرام ڌرمداس.

14

هدايتڪارن جي ڏسٽي

چندر ساوناڻي.
سنيل آڏواڻي.
ايچ. سي. بلي.
چنديرام جيرامداس.
سيد منظور نقوي.
برج موهن.
چيتن ديو ورما.
شهزادو گلفام
برجو چاولا.
خانچند درياڻي.
شيام آهوجا.
ٻلديو گهنشاماڻي.
خوشي مولواڻي.
شيام گيانچنداڻي.
پرت ڪمار ڏنگرا.
داس طالب.
صوپراج گيانچنداڻي.

رگهه ننڍن پرساد.
احمد علي چانڊيو.
جي. ايم فقير.
رميش چاچاڻي.
احمد غلام علي.
جيون گرسهاڻي.
رميش مهتا.
چاڳلا.
چيٽانند ناگراڻي.
سريش سنڌو.
ارجن ٻمپاڻي.
چيٿو لالواڻي.
سندر اگناڻي.
اسرار شام.
چمن شرما.
سندر ٻٽاڻي.
اشرف بلوچ.

آتم تلريجا.
پي. بي چاند .
رام پنجواڻي.
آغا سليم.
جسونت ڪمار.
رامداس لڪاڻي.
آنند ٽهلراماڻي.
جڳديش شهدادپوري.
رامر رسيلا.
آنند مٽائي.
جڳديش ڪمار.
رام رڪياڻي.
ابو بلاول.
جڳديش لکياڻي.
رام گيانچنداڻي.
اُڌو جهانگياڻي.
جڳو آڏواڻي.

منوهر نهالاڻي.	هيرانند پوچراج آڏواڻي.	ڀڳوان رامچنداڻي.
	غلام محمد ملاڻو .	ڏيئلمل لالواڻي.
ڪنعيالال ميٺواڻي.	محمد رحيم غزنوي.	صوپراج منگهاڻي.
موهن چا ٻڙيا.	هيمراج ناگواڻي.	ڀڳوان رامناڻي.
	قاسم فاني.	ڏيولڻ راهي.
ڪنول سنگ.	محمد يوسف پنهور	عبدالحق ابڙو.
موهن لال ادسي.	ياقي پرويز.	ڀڳوان شرما.
	قمر شهباز .	ذوالفقار هيسباڻي.
ملڪاڻي.	مراد علي مرزا.	عبدالغفور سومرو.
مهراج تيجبا نداس.		پرتاب پرسواڻي.
	ڪان موتيهار.	رام بيلاڻي’خمار‘.
ڪيرت مهر چنداڻي.	مرچو مل.	علي محمد چاڳلا.
ميول آهوجا.		عنايت الله عباسي.
	ڪرشن راهي.	مانڌ نينواڻي.
ڪيمچند گوڪلاڻي..	مصطفيٰ قريشي .	هوندراج دکايل.
نادر بلوچ.		غالب لطيف.
	ڪشن چاند.	مدد علي ’وفا‘.
ڪيمچند لکياڻي.	منگهارام ملڪاڻي.	هوند راج سڪايل.
ناري پوچواڻي.		غلام حيدر صديقي.
	ڪشنچند بيوس.	مدن جماڻي.

وڪرم شهاڻي.

گوبندرام ناٿاڻي.

لکمي چوٿراڻي.

نثار حسيني.

هري مستانا.

لڇمڻ جسوجا.

ولي رام آئلمل.

گوبند مالهي.

لکمي ڪلاڻي.

نندلال هندوجا.

هريڪانت چيٿواڻي.

لعلچند امر ڏنو مل.

هرو لعل ستايل.

گوپال پنجواڻي.

ليکراج هنس.

واڌو رام شرما.

هوند راج بلواڻي.

لعل نارنگ.

هريشچندر چيتملاڻي.

گورڌن پارتي.

15
اداڪارن جي ڏسٽي

ايم.اي.راجا.
ارجن بجلاڻي
اندر ڪيولراماڻِي.
ايم.اي. عارف.
ارجن پمپاڻي.
اندر منگھرملاڻي.
ايم.ايم.بلوچ.
ارجن موتيهار.
انور بلوچ.
ايم.بچل منو.
ارملا.
انور رنگيلو.
ايم. ملوڪ.
ايم. يونس راهي .
ڀڳوان رام رڪياڻي.
پرتاب پاڳچنداڻي.
ايوب سرحدي.
ڀڳوان رامناڻي.
پرتاب پرسواڻي.
ايوب ملاح.
ڀڳوان شرما.
پرتاب سپا هيملاڻي.
بجاسنگ آڏواڻي.
ڀڳونتي ناواڻي.
پرسرام بولاخاناڻي.

اظهر علي پٺو.
اي. ايچ. ابڙو.
اُتم بيلاڻِي.
اعظم دائود پوٽو.
اي.جي هرپالاڻِي.
اُتم هگوراڻي.
اقبال بيگم.
ايسر سپرو.
اجيت وچاڻي.
اڪبر سومرو.
ايشور پاٽيا.
احسان ميمڻ.
الھ بچايو لغاري.
ايشور شرما.
احمد علي چانديو.
الياس مغل.
ايشور ناواڻي.
اختر حسين.
امبرت واسواڻي.
ايل.ڪي.
اديه ڪمار
امتياز ميراڻِي.
رائسنگھاڻي.
اڌو جھانگياڻي.
امرچند ناڻي.

آتم تلريجا.
اسرار شام.
انور سولنگي.
آتو لعلواڻي.
اشرف بلوچ.
انور شيخ.
آشا چاند.
اشرف فرخ.
انوري بيگم.
آشا ڪٽاريه.
اشوڪ پاٽيا.
انيتا پنجابي.
آشا مئناڻي..
اشوڪ چنچلاڻي.
انيل آڏواڻي.
آشا هرگناڻي.
اشوڪ ساولاڻي.
انيل ٿهلياڻِي.
آنند آڏواڻي.
اشوڪ ڪتري.
اوتار گرنا سنگھاڻي.
آنند مٽائي.
اشوڪ ماڪيجاڻي.
اي. ار. بلوچ.
ابو بلاول.

پي. بي. چاند.
پڳوان ٽلواڻي.
پدمي اچلسنگ.
پيتو ناگواڻي.
پڳوان چاولا.
پدن شرما.
جاني بلوچ.
پڳوان رامچنداڻي.
پرپو پارداساڻي.
جاويد بلوچ.
جبران انجم.
لعلواڻي.
حنيف ذڪريا.
جسونت ڪمار .
چيٺو لالواڻي.
خالد سومرو.
جسي هنگوراڻي
جهمٽ مل پاوناڻي.
خانچند درياڻي.
جڳديش شرما.
چاند ڪشن .
خانو منسکاڻي.
جڳديش شهداد
چترا اتمسنگ.
خانوراءِ پٽ.
پوري.
چمپا.
خميسو جانوري.
جڳديش لکياڻي

تيرٿ سپاهيملاڻي.
پشپا پاوناڻي.
ٻلديو گهنشاڻي.
تيرٿ واڌواڻي.
پشپا گرهساڻي.
پاڳ ٻٺاڻي.
ٽٽل پياسي.
پشپا مالهي.
پاڳ چاولا.
ٽوپڻداس.
پمي پاوناڻي.
پاڳسنگ آڏواڻي.
ٿهل مينگهراجاڻي.
پنهون.
پاونا لالواڻي.
ٿهلرام ٽنؤرملاڻي.
پون ڪمار ماٽا.
پڌو آڏواڻي.
ٽيڪم پاوناڻي.
پونم برج موهن.
پرت ڪمار ٻنگرا.
ٽيئو مل.
پونم روپاڻي.
پڳو ڪلناڻي.
ثاقب نظاماڻي.
پهلاجراءِ
ڪرپالاڻي.
پڳوان پاوناڻي.
پدما مُکي.

بخشل عباسي.
پون گدواڻي.
پرسرام هرداسمل.
بدرالدين سومرو.
پيرو پمپاڻي.
پرشوتم.
برجو چاولا.
تبسم ناز.
پرڪاش ابيچنداڻي.
بشير احمد شاه .
تسليم ملڪ.
پرڪاش چوڌري.
بسني هرياڻي.
تلسي اننداڻي.
پرڪاش ماکيجا.
بوني رتنپال..
تلسي رچنداڻي.
پرويز اختر.
بيلا اچڙا.
تلسي نرياڻي.
پريتمداس شوداساڻي.
بينا.
تلسيداس مسند.
پريتمداس
هيراننداڻي.
بينا منسکاڻي.
تيجومل شهاڻي
پريم لالا.
ٻلديو ڪالرو.

حفيظ الرحمان.
ديال ڪرپالاڻي.
ديال لعلواڻي.
رامچند واسواڻي.
روي.
ديپل چاند.
رتن جهامناڻي.
رهبر پٽي.
ديو.
رتنا پنجابي.
ريٽا.
ڏرمداس ڇپلاڻي.
رتنا رامناڻي.
رينو لعلواڻي.
ڏرمداس ماڻڪ.
رجني تولاڻي.
زاهد مرزا.
ڏماڻ مهراج.
رجني تيجواڻي.
زينت.
ڏنراج امرناڻي.
رسول بخش شاهه.
ساران.
ڏيپل سيرواڻي.
رشيد همدم.
ساقي ابڙو.
ڏيئل مل لعلواڻي.
رضوان حسين.
ستار نوحاڻي.

درگا شنڪر شرما.
جيرام پڳواناڻي.
چندن ميرچنداڻي.
دريانو مل.
جيوت.
چندني آڏواڻي.
سدارنگاڻي.
جيوتي مهتا.
چندي ڪرناڻِي.
دليپ بچاڻي.
جيوتي ناواڻي.
چوئٿرام.
دليپ چڳاڻي.
جيٺانند ناگراڻِي.
چئن لعل.
دوارڪو پاٽيا.
جيٺسنگ نارائڻ.
چئن وڌواڻي.
دودو.
سنگ.
حشمت جگو.
دولت رتواڻي.
جيٺمل ليلارام.
حشمتراءِ پال.
ديا لعلچنداڻي.
سنگ.
حشمتراءِ لوڪسنگ.
ديال رامچنداڻي.
جيٺمل موتيرام.

چمن شرما.
خوبو.
جڳديش موٽواڻي.
چندر امبواڻي.
خوشي مٺائي.
جڳو آڏواڻي.
چندر ٻالاڻي.
خوشي مولواڻي.
جميله اقبال.
چندر پارواڻي.
خوشيرام
خوبچنداڻي.
جنيد پٽي.
چندر ساوناڻي.
خوشيرام ساڌواڻي.
جوتسنگ آڏواڻي.
چندرسين ناواڻي.
خير محمد پشوري.
جئه ديو تنواڻي.
چندر گيان چنداڻِي.
داس طالب.
جئه ونتي لالواڻي.
چندر منسڪاڻي.
درگاداس آڏواڻي.
جيا آسراڻي.
چندرا سپي.
درگو اچتاڻي.
جي.ايم.فقير
چندرو جهانگياڻي.

عبدالرحيم پنهور..
سليم غوري.
شنڪر گوالاڻي.
عبدالغفور سومرو.
سنتداس منگهارام.
شنڪر مولواڻي.
عبدالڪريم بلوچ.
سندري اُتمچنداڻي.
شنيله قريشي.
عزيز.
سنتو جماڻي.
شوپنا رام رکياڻي.
عظيم انصاري.
سنگيتا ٻنگرا.
شهباز خان.
علي اڪبر شاهه.
سنيتا نارواڻي.
شهناز سومرو.
علي راجه.
سنيل آڏواڻي.
شيام آهوجا.
علي رمضان.
سومر لاکو.
شيام گيانچنداڻي.
علي محمد يوسفاڻي.
سهجو واڌواڻي.
شيلا پنجابي.
عنايت الله عباسي.
سيتل هيمراجاڻي.

رام رسيلا .
رميش ريجهواڻي.
سريچندر ماڪيجا.
رام رکياڻي.
رميش ڪرناڻي.
سريش بلواڻي.
رام گيان چنداڻي.
رميش مهتا.
سريش پاڳيا.
رام لهيجا.
رميش نوتاڻي.
سريش روهڙا
رام موهناڻي.
روبينه الماس.
سريش سنڌو.
رام هيرا.
روبينه قريشي.
سشي بولاڪاڻي.
رامچند رهيجا.
روپچند ڪرپالاڻي.
سشيلا رائسنگهاڻي.
رامچند ڪلناڻي.
روما ناز.
سشيلا ساجناڻي.
سڪندر بلوچ.
شمامه.
عبدالرحمان ميمڻ.
سڪينه سمون.
شميم ڪاظمي.

ڊالي ناواڻي.
رفيق بلوچ.
سترامداس.
ڊولڻ راهي.
رفيق دل.
سجاد پٿي.
ذوالفقار هيسباڻي.
رڪي آڏواڻي.
سجاننگ جڳتياڻي.
راجڪمار جهامناڻي.
رمڻ لعل راجپال.
سهجو لعلواڻي.
راجڪمار ڏاسواڻي.
رميش پاوناڻي.
سرلا بچاڻي.
راجن چاولا.
رميش چاچاڻِي.
سرلا جئسنگهاڻي.
راجن نارائڻ
مولواڻي.
رميش چوڌري.
سرواڻ ڪمار.
راجيش وشحالاڻي.
رميش راجپال.
سريچندر راگهاڻي.
رام پنجواڻي.
رميش رچواڻِي.
سريچندر ڪيسواڻي
.

گوپال پنجواڻي.	شفيع محمد مٽنگ.	شيلا رائسنگهاڻي.
ڪامران پٽي.	عالم گدواڻي.	غزاله خورشيد.
ڪنعيو روپاڻي.	فرح ناز.	سيد صالح محمد.
گوپال کيماڻي.	شفيق چنا	شيلا ڪرپلاڻي.
ڪامل عارفي.	عبدالحق ابڙو.	غلام حسين کوکر.
ڪنول سنگ.	فريد نواز بلوچ.	سيد مختار نقوي.
گوپي جگٽياڻِي.	فريده.	شيلا ماکيجاڻي.
ڪانتا چابڙيا.	ڪملا اتم سنگ.	غلام حيدر صديقي.
ملڪاڻي.	گلاب هيرا.	سيما.
گوپي سپاهيملاڻي.	فضل ٽالپر.	شيوڪ رام سوني.
ڪرشنا يمياڻي.	ڪملا ياڳناڻي.	غلام حيدر قمبراڻي.
ڪويتا پنجواڻي.	گنگارام قيمتراءِ.	سيول گناڻي.
گوپي ملڪاڻي.	فقير محمد جماڻي.	صدر الدين سومرو.
ڪشن ٻالاڻي.	ڪملا ڪرپالاڻي.	غلام سرور پنهور.
ڪئلاش روچاڻي.	گوبند رام سيوهاڻي.	شانتا آهوجا.
گوپيچند.	قاسم رند.	صوپراج مينگهاڻي.
ڪشن چاند.	ڪملا لعلواڻي.	غلام علي ٽالپر.
ڪي.ايس .ٻالاڻي.	گوبند ناٿاڻي.	شاهد.
گورڌن شرما.	قاسم فاني.	ضياءَ شيخ.
ڪشنچند پريمي.	ڪملا وليرام ٺڏاڻي.	غلام علي شيخ.
ڪيرت مهرچنداڻِي.	گوبند نهالاڻي.	شاهين سومرو.
گورڌن مورجاڻي.	قربان جيلاني.	طارق مصطفيٰ
ڪشنو جگٽياڻي.	ڪمليش گنگواڻي.	غلام محمد پشوري.
ڪيولرام جماڻي.	گوبند هيرانانداڻي.	شبانه ناز.
گورڌن نئناڻي.	قيمت شهاڻي.	عارف.
ڪشو پاوناڻي.	ڪنعيا لعل رسواڻي.	غلام نبي بروهي.
کميا راسنگهاڻي.	گوپ ڪملاڻي.	شرد ڪمار کلواڻي.
گيان.	قيمت واسواڻي.	عاصم .
ڪشور الملاس.	ڪنيالعل ميٺواڻي.	فتحچند بجاسنگ.

لعل چند امرڏنو مل.
محمد شاھ.
منو گدواڻي.
لڪشمي منسڪاڻي.
محمد صديق ميمڻ.
منو گيهاڻي.
لکمي کلاڻي.
محمد صيفل.
منوج ڪمار.
لکي چوٿراڻي.
محمد علي.
منوهر دادلاڻي.
لکي ملڪاڻي.
محمد عمر چنڊ.
منوهر لعل مٽائي.
لوڪچند واڌواڻي.
محمد يوسف پنهور.
منوهر مگهاڻي.
لوڪومل
گوبندبخش.
مختار قريشي.
منير شاهين.
لياقت شيخ.
مدد علي وفا.
موتي پرڪاش.
لياقت نديم.
مدن جماڻي.
موتي جڳتياڻي.
ليلارام هيراننداڻي.

لڇمڻ ڪومل پاٽيا.
محبوب عالم .
مقبول ميمڻ.
لڇمڻ جسوجا.
محمد امين
خاصخيلي.
مڪنڊ لالا.
لڇمڻ ساٽي.
محمد بخش
انصاري.
ممتاز.
لڇو آڏواڻي.
محمد بخش دائود
منجو باگرو.
لڇو جيسواڻي.
پوٿو.
منظور قريشي.
لڇيرام لاهوري.
محمد حسن چنا.
منظور مراد.
لطيف دل.
محمد خان لوهار.
منگل رامچنداڻي.
لطيف منو.
محمد رحيم غزنوي.
منگهارام ملڪاڻي.
لعل نارنگ.
محمد رمضان.
منگهو ڌرمداساڻي.

کيمچند لکياڻي.
گيان چند ٿڌاڻي.
ڪشور ڪمار
کيئل گوالاڻي.
گيتا چندناڻي..
سچديو.
گاگنداس مورجاڻي.
گيتاراج.
ڪشور لعلواڻي.
گرمک موٽواڻي.
گيتا موهني.
ڪشور نانڪاڻي.
گل حسن گل.
گهنشيام پاٽيا.
ڪمار کلواڻي.
گل منير گل.
لال بخش.
ڪمار گهنشاڻي.
گلاب گل.
لال سنگ.
ڪمل چانداناڻي.

لالو گنگواڻي.
لال محمد پشوري.
مايا شاهاڻي.
مشتاق مغل.
لتا منواڻي.
مايا منسک.
مصطفيٰ قريشي.

نيپداس جڳواڻي.	موهن ٿهلياڻي.	مذو بخشاڻي.
مهاراج ڪندن.	ميول آهوجا.	موتي جهانگياڻي.
نانڪ ٻالاڻي.	نسيم ملڪ.	ليلان گنگارام.
نينا آسوداڻي.	موهن چندر شهاڻي.	مراد سومرو.
مهراج تيجبانداس.	ناٿي شرما.	موتي ڪلواڻي.
نانڪ گناڻي.	نطام الدين بيوس.	ليلو پنجواڻي.
نيٽون مير چنداڻِي..	موهن ٻنگرا.	مرچو مل سوني.
مهراج پهلاجراءِ.	نادر بلوچ.	موتيرام گدواڻي.
نانڪي آوتراماڻي.	نند ڪڪناڻي.	ليلو جهانگياڻي.
واسديو ماڪيجا.	موهن لعل اداسي.	مرلي سچديو .
مهر علي چارلي.	نارائڻ ڏيئلداس..	مورتي شهاڻي.
نثار بلوچ.	نند لعل پاٽيا.	ماڌو وجيه.
واشو چانگلاڻي.	موهن لعل ناگديو.	مرليڌر بلواڻي.
مهيش پنجابي.	نارائڻ شواد ساڻي.	مولا بخش.
نثار حسيني .	نورالدين عباسي.	مانڌو نينواڻي.
وجيه.	موهني گدواڻي.	مشتاق چنگيزي.
مهيندر پنجواڻي.	نازي ڦلواڻي.	مولچند پنجواڻي.
نجمه شاهين.	نورجهان.	مولچند لعلواڻي.
وشنو هيراننداڻي.	موهني گل.	مينا لکواڻي.
مئنا رام چند.	نازلي.	نرملا ميرچنداڻي.
نچو سنگ.	نور محمد لاشاري.	مولو پمناڻي.
وشني ماڪيجاڻي.	موهني لالواڻي.	مينا ناگراڻي.
مئنا منگهارام.	ناصر بلوچ .	نرنجن آسراڻي.
نچي وٽجاڻي.	نئين ميرچنداڻي.	مونا نچناڻي.
وڪرم شهاڻي.	موهني وجيه .	ميڪنا راءِ.
ملڪاڻي.	نامو نوتاڻي.	نريندر بجاج.
نذير ميمڻ.	نياز حسين’نياز‘.	موهن بيلاڻي.
وليرام آئلمل.	موهنيدر ڏاميجا.	مينگهراج گرناڻي.
مئنا واسواڻي.	نانڪ آهوجا.	نسيم مغل.

هرڪرشن پريمي.
هوتچند تيجو رام.
ياسين.
هرو مل مدناڻي.
هوندراج بلواڻي.
يعقوب ذڪريا.
هر مستانا.
هيرانند سنتوڪرام .
يوسف علي.
هرميراڻي.
هيرو چاولا.
يونس علي.

ويريندر واسواڻي.
هريش مائيداساڻي.
هيرو ميرچنداڻي.
وينا دودواڻي.
هريڪانت جيٺواڻي.
هيمراج ناگواڻي.
هاسو مل.
همايون بيگ.
هيم لتا گهنشاڻي.
هرداس مل ايسراڻي.
هنسراج پنجابي.
هيمنداس چنديرام.

نرمل جادواڻي.
وليرام گلراجاڻي.
مير محمد پيرزادو.
نرملا موٽواڻي.
وملا پاٺيا.
واملا واسواڻي.
هريش ٺڪر.
هيرو رامچنداڻي.
ونود
هريش ڪمار
ڪٺواڻي..
هيرو سپاهيملاڻي.

http://www.sindhiadabiboard.org/Catalogue/Dramas/Book3/Book_page16.html